

**Verkiezingsprogramma
2002-2006**

tot Uw dienst

VERKIEZINGSPROGRAMMA
2002-2006

**Staatkundig
Gereformeerde
Partij**

BIBLIOTHEEK RU GRONINGEN

2314 0300

**Staatkundig
Gereformeerde
Partij**

DOCUMENTATIECENTRUM
NEDERLANDSE POLITIEKE
PARTIJEN

**Staatkundig Gereformeerde Partij
Laan van Meerdervoort 165
2517 AZ Den Haag**

**Telefoon: 070-3456226 / fax: 070-3655959
e-mail: partijbureau@sgp.nl
www.sgp.nl**

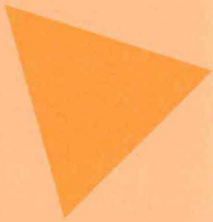

Inhoudsopgave

	blz.
Ten geleide	8
A Uw dienaar	10
B Dienstbaar tot gerechtigheid	16
• De betrouwbare overheid	16
• Bestuurlijke organisatie	17
• Gemeente	17
• Provincie	18
• Rijk	18
• Staatkundige vernieuwing	18
• De monarchie	19
• De overheid als handhaver van de openbare orde	19
• Justitie	19
• Politie	21
• Brandweer en rampenbestrijding	22
• Gedoogbeleid	22
• Integratiebeleid	23
C Elkaar dienen	26
• Gever van het leven	26
• Abortus	27
• Euthanasie	27
• Vertechnisering van de voortplanting	28
• Huwelijk, gezin en seksualiteit	29
• Jeugdbeleid	30
• Zorg voor de zwakken in de samenleving	31
• Ouderen	31
• Zieken	32
• Mensen met een handicap	34
• Verslaafden	34
• Dak- en thuislozen	35
• Zorgverzekering	35
• Nogmaals elkaar dienen: persoonlijke verantwoordelijkheid	35

	blz.
D Een dienstbare economie	36
• Overheid	37
• Economisch structuurbeleid	37
• Milieubeleid	39
• Begrotingsbeleid	42
• Belastingstelsel	43
• Voorlichting	44
• Markten	44
E Buitendienst	48
• Dilemma's	48
• Lange termijn beleid	49
• Sociaal beleid	50
• Lage prijzen	51
• Landschapsbeheer- en ontwikkeling	52
• Dierenwelzijn en -ethiek	53
• Duurzame productie	53
• Tuinbouw	54
• Visserij	54
F Waar dienen?	56
• Integrale aanpak	56
• Ruimtelijke ordening en natuur	57
• Wonen	58
• Mobiliteit	60
• Mobiliteit afremmen	60
• Milieuvriendelijk vervoer	61
• Infrastructuur beter benutten	61
• Extra infrastructuur	62
• Marktwerking en vervoer	62
• Verkeersveiligheid	62
• Water	63

G

Leren dienen

	<i>blz.</i>
Leren dienen	66
• Onderwijs en overheid	66
• Kwalitatief goed onderwijs	66
• Vrijheid van onderwijs	67
• Eigen verantwoordelijkheid van de scholen	67
• Inspectie	68
• Schaalvergroting en fusies	68
• De brede school en buitenschoolse educatie	68
• 'Zwarte' scholen	68
• Nederland - Kennisland	69
• Leerinhouden	69
• Bekostiging	69
• Marktwerking	69
• Onderwijs en de leerling/student	70
• Onderwijs en de ouder(s)	70
• Onderwijzend personeel	71
• Gebouwen	72
• Onderwijs en ICT	72
• Primair onderwijs	73
• Bekostiging	73
• Management	73
• Weer Samen Naar School	73
• Leerlinggebonden financiering	73
• Verkleining van de groepsgrootte	74
• Achterstandenbeleid	74
• Marktwerking	74
• Voortgezet Onderwijs	74
• Basisvorming	74
• Voorbereidend Middelbaar Beroepsonderwijs (VMBO)	74
• Tweede Fase en Studiehuis	75
• Examens	75
• Leren en werken	75
• Marktwerking	75

	<i>blz.</i>
• Beroepsonderwijs / Beroeps- en Volwassenen Educatie (BVE)	75
• Opleidingen	75
• Doelgroep	76
• Wet Educatie Beroepsonderwijs (WEB)	76
• Marktwerking	76
• Hoger Beroeps Onderwijs	76
• Bevoegdheden en verantwoordelijkheden	76
• Bachelor-masterstructuur	76
• Duur opleiding	76
• Deeltijdonderwijs	77
• Marktwerking	77
• Wetenschappelijk Onderwijs en Onderzoek	77
• Het eigene van academische opleidingen en vakken	77
• Wetenschappelijk onderzoek en marktwerking	77
• Kunst, cultuur en media	77
• Kunst	77
• Cultuur	78
• Media	78

H		80
Dienstvaardig		80
• Onbetaalde arbeid		80
• Arbeidsdeelname		81
• Krapte op de arbeidsmarkt		82
• Arbeidsdeelname van mensen met een handicap		82
• Sociale Zaken		83
• Toekomst van de WAO		83
• Privatisering van de sociale zekerheid		84
• Instellingen op het gebied van de sociale zekerheid		84
• Financiering van de AOW		84
• Uitkeringsfraude		84
• Gewetens- en gemoedsbezwaarden		85

	<i>blz.</i>	
I	Grenzenloos dienen	86
	• Behartigen van het nationaal belang	86
	• Bevorderen van de internationale bijbelse gerechtigheid	87
	• Nabijheid	87
	• Europese Unie	87
	• Verbondenheid	88
	• Israël	88
	• Indonesië	89
	• Vervolgde christenen	89
	• Gebondenheid	89
	• De nood in de wereld	89
	1. Bevorderen van de rechtsorde	90
	2. Handhaven van de (inter)nationale veiligheid	90
	• Terrorisme	90
	• Raketschild	90
	• Noordatlantische Verdragsorganisatie (NAVO)	91
	• Verenigde Naties	91
	• Organisatie voor Veiligheid en Samenwerking in Europa (OVSE)	92
	3. Bestrijden van armoede door ontwikkelingssamenwerking	92
	4. Internationale milieubescherming	93
	5. Vluchtelingen­zorg en asielbeleid	93
J	Financiële onderbouwing	96
	Trefwoordenregister	100

Het is mij een voorrecht u, namens de Staatkundig Gereformeerde Partij dit verkiezingsprogramma aan te mogen bieden.

Meer dan ooit hebben wij behoefte aan een duidelijk, helder, Bijbels geluid. In dit verkiezingsprogramma wordt u klip en klaar duidelijk gemaakt waar het de SGP om te doen is:

- Om een regering die zich laat regeren door het Woord van de levende God. In het besef dat ieder mens, ook ieder Kamerlid, ook iedere minister, spoedig rekenschap zal afleggen voor de Koning der koningen, van zijn of haar daden.
- Om een samenleving die doortrokken is van Bijbelse normen en waarden. Dat is een gelukkige samenleving. Een maatschappij die ingericht is naar de Bijbel, kan op de zegen van God rekenen. En die zegen maakt rijk, zowel in geestelijk als in tijdelijk opzicht.
- Een regering en een maatschappij die God en Zijn Woord veracht, kan niet voorspoedig zijn. Daar wil de SGP nadrukkelijk en bewogen op wijzen. Daarom zult u in dit verkiezingsprogramma geregeld de dringende oproep tegenkomen om terug te keren tot God en Zijn Woord. Want helaas zijn onze regering en onze samenleving heel erg ver verwijderd van dat Woord.

Kernbegrippen in dit verband vanuit de Bijbel zijn:

LIEFDE. Liefde tot God, onze Schepper en Verlosser. Liefde tot Zijn Woord en Wet. Liefde tot onze naaste. Barmhartigheid en bewogenheid met hen die God op onze weg plaatst. Met de zwakken in de samenleving. Met hen die van huis en haard verdreven zijn. Die liefde moet ook tot uitdrukking komen in de door God gegeven levensverhoudingen, zoals huwelijk en gezin. De SGP is een bewogen tegenstander van alles wat men hiervoor in de plaats wil stellen. Daarom wijst de SGP het homo-huwelijk en andere alternatieve levensverbanden absoluut af, als in strijd met de Bijbelse liefde.

GERECHTIGHEID. De SGP streeft naar een rechtvaardige samenleving. Rechtvaardig in de ogen van God. Dat betekent onder meer dat alle kwaad wordt tegengegaan en wordt gestraft naar

de normen van de Bijbel. De overheid heeft als dienaar van God het recht te handhaven. Daarom ontleent ze haar normen aan de rechten van God, die ons in de Bijbel worden duidelijk gemaakt. Het betekent ook een rechtvaardige verdeling van de welvaart die God ons geeft. Daarin mag geen keihard materialisme de boventoon voeren. Integendeel. Niet het recht van de (economisch) sterkste mag zegevieren. De SGP streeft naar een rechtvaardige verhouding en verdeling, volgens Bijbelse normen.

RENTMEESTERSCHAP. Wij zijn geen eigenaar van de schepping en alles wat er in is. God, de Schepper van hemel en aarde, is de wettige Eigenaar. Wij zijn rentmeester. Wij hebben de opdracht de aarde te bouwen en te bewaren. Dat betekent in de praktijk dat wij respect moeten hebben voor al het geschapene. Dat we er zuinig en verstandig mee om moeten gaan. Wij hebben de opdracht de schepping te bewaren ook voor de komende geslachten.

BEGRENSDHEID. Wij moeten onze grenzen weten. Met name als het gaat over het door God geschonken leven. Wij mogen nooit over dat leven beschikken. Daarom is de SGP een bewogen en hartstochtelijk tegenstander van abortus en euthanasie. Haar streven is erop gericht de verschrikkelijke wetten die abortus en euthanasie mogelijk maken, ongedaan te maken.

Absolute eerbied voor het door God geschapen leven is onopgeefbaar.

Deze en andere zaken kunt u uitgebreider lezen in dit verkiezingsprogramma. Neem er kennis van en geef uw stem aan een partij die u en heel ons land wil terugroepen tot God en Zijn heilzaam Woord. De Heere zegene u.

Ds. D.J. Budding,
voorzitter van de Staatkundig Gereformeerde Partij

In het verkiezingsprogramma 2002-2006 wil de SGP laten zien waarvoor ze staat. Kijkend naar de Nederlandse samenleving zien we een aantal ontwikkelingen die zorgelijk zijn. Of de economie nu floreert, of wat minder, er is te weinig aandacht voor zaken die werkelijk van belang zijn. De veiligheid en geborgenheid die mensen nodig hebben, staat nogal eens in schril contrast met criminaliteit en een gebrek aan zorg en sociaal contact. Frappant is dat ondanks alle welvaart die we in Nederland bereikt hebben, de Nederlandse bevolking zich ongerust maakt. En terecht, vinden wij.

Hoewel we dankbaar zijn voor de economische voorspoed, betreuren we dat de Nederlandse bevolking geconfronteerd wordt met allerlei zaken die niet goed zijn. Mensen worden niet gelukkig van 'slechts' een volle portemonnee of luxe vakanties. Welzijn is net zo belangrijk als welvaart. De SGP is van mening dat het roer daarom drastisch om moet. De overheid moet de komende jaren TOT UW DIENST staan. In deze paragraaf willen we dit uitgangspunt uitwerken in een paar hoofdlijnen die de basis vormen van het verkiezingsprogramma.

Kernwoorden daarbij zijn:

- God liefhebben boven alles;
- verbondenheid met de naaste;
- gerechtigheid;
- rentmeesterschap.

'Tot Uw dienst' betekent dat God liefhebben boven alles centraal staat. We zijn niet zomaar wezens die werken om te kunnen genieten van onze vrije tijd. Ons levensdoel is niet gelegen in het zoveel mogelijk consumeren. Nee, ons leven moet gekenmerkt worden door het in dienst staan van de Schepper van hemel en aarde. God liefhebben boven alles houdt in dat ons leven gericht moet zijn op Zijn eer. De Bijbel, die God ons gegeven heeft, is er duidelijk over: deze opdracht geldt voor iedereen.

'Tot Uw dienst' betekent dat de overheid Gods dienaar is. De overheid heeft de taak ervoor te zorgen dat Zijn geboden niet overtreden worden. Aangrijpend is dan ook, dat in Nederland de overheid het tegendeel bewerkstelligt. In de afgelopen jaren zijn tal van wetten aangenomen die rechtstreeks ingaan tegen de bijbelse geboden. Letterlijk ten hemel schreiend is het, als beginnend leven afgebroken wordt omdat de mens denkt dat hij daar zelf over mag beslissen, als wetgeving het doden van mensen mogelijk maakt, als de zondag steeds meer ontheiligd wordt en wetgeving het door God gegeven huwelijk uitholt. Abortus, euthanasie, zondagsontheiliging, 'homo-huwelijk' en adoptie door

De zinsnede 'TOT UW DIENST' vormde in vorige eeuwen de lijfspreuk van de Franse hugenoten. Wat dat betreft dus een rijke historische achtergrond.

De betekenis van dit motto heeft in dit verkiezingsprogramma twee zijden.

Allereerst wordt met dit motto aangeduid, dat de SGP wil staan in de dienst van de Heere en publiekelijk de overheden en het volk wil oproepen om Hem te dienen en te eren. Bij deze betekenis verwijst het motto naar de dienst aan God ('Uw' met een hoofdletter).

De tweede betekenis van het motto duidt aan, dat de SGP een boodschap, een goede Boodschap heeft voor de hele Nederlandse samenleving en in die zin dienend in deze samenleving wil staan: ten dienste van het héle volk. Bij deze betekenis verwijst het motto naar de goede dienst die de SGP de samenleving wil bewijzen ('uw' met een kleine letter).

De zinsnede komen we vele malen in de Bijbel tegen, in het bijzonder wel in de Psalmen.

Christus Zelf heeft deze spreuk de diepste dimensie gegeven; Hij is niet op deze aarde gekomen om gediend te worden, maar om te dienen.

homoparen zijn zaken die niet tot Zijn dienst zijn. Ook de komende jaren zal de SGP zo krachtig mogelijk ingaan tegen deze ontwikkelingen, juist vanwege de verwoestende werking die van deze ontwikkelingen uitgaat. De SGP wil alternatieven bieden die ethisch verantwoord zijn. Tot eer van God en heil van de naaste.

In het verleden was Nederland een christelijke natie. We hopen en bidden dat in de toekomst burgers en regering weer naar Zijn geboden luisteren, gewerkt door Gods Geest. Niet omdat wij het verleden verheerlijken en daar-naar terugwillen. Wel omdat we zeker weten dat de Nederlandse samenleving tekort wordt

gedaan als niet naar Gods geboden wordt geluisterd. Wij willen een dienende overheid en dienende burgers, opdat het u welga. Gods geboden gelden universeel. Daarbij zal de politiek de kerk nodig hebben. Naar het ideaal van de SGP werken kerk en staat samen. Weliswaar hebben ze hun eigen verantwoordelijkheden, maar ze kunnen niet zonder elkaar.

'Tot Uw dienst' houdt ook in dat de overheid een samenleving moet bevorderen die uitgaat van verbondenheid met de naaste. We staan niet als individuen in de samenleving. Mensen functioneren pas goed in relatie tot anderen. En daar ontbreekt het te veel aan in de huidige maatschappij. Het huidige overheidsbeleid gaat uit van de zelfstandigheid van elk individu. Mensen moeten zich individueel ontwikkelen en niet afhankelijk zijn van anderen. Dat leidt tot een beleid dat de verbondenheid van mensen ondermijnt. Zo ontstaat een cultuur van 'ieder voor zich', die mensen uiteindelijk onrustig en onzeker maakt. De SGP wil hiertegen een dam opwerpen door een beleid te voeren waardoor we inhoud kunnen geven aan onze roeping elkaars naaste te zijn.

Scherpe tegenstellingen zien we momenteel in Nederland ontstaan. Terwijl aan de ene kant velen kunnen profiteren van de welvaart, staan anderen aan de kant. Te denken valt aan de armoede die geleden wordt door mensen die langdurig van een uitkering rond moeten komen. Ook groepen waarvan je het soms niet denkt, zoals sommige zelfstandigen en een belangrijk deel van de boeren, leven momenteel helaas onder de armoedegrens. Let ook op de sociale armoede die ontstaat door een gebrek aan zorg en aandacht voor bijvoorbeeld eenzame ouderen en drugsverslaafden. De

snelle economie die mensen opjaagt tot hard werken, veel (na)scholing en allerlei andere activiteiten, heeft een keerzijde. Mensen komen soms onvoldoende tot hun recht. Zij worden slachtoffer van een cultuur van werken, werken en nog eens werken. Een cultuur ontstaat waarin de autonome mens zelf wel bepaalt wat goed en kwaad is en geen gezag meer accepteert. Zinloos geweld en criminaliteit zorgen ervoor dat mensen soms niet eens meer over straat durven.

In de samenleving moet niet het recht van de sterkste gelden. Mensen moeten niet ten koste van elkaar bezig zijn, maar moeten elkaar juist ondersteunen. Niet omdat ze de ander zielig vinden of uit plichtsbefef, maar omdat ze zich verbonden weten met anderen. De Bijbel vat dit kernachtig samen door de zin 'Heb uw naaste lief als u zelf'. Dat is een levensmotto dat ruimte schept voor de ander.

Het gezin is hier een prachtig voorbeeld van. Bij uitstek is dit de plaats waar mensen op elkaar terug mogen vallen. Een plaats waar het samen leven vorm krijgt. Maar ook verenigingen en vrijwilligersorganisaties zijn voorbeelden van plaatsen waar mensen tot hun recht kunnen komen. Daar kan uiting gegeven worden aan het feit dat we elkaars naaste zijn.

De overheid moet dan ook voldoende oog hebben voor de fundamenteën van de samenleving. Het huidige op individuen gerichte overheidsbeleid moet drastisch omgebogen worden naar een beleid dat gericht is op verbondenheid van mensen. De overheid moet bevorderen dat gezinnen, kerken, verenigingen en vrijwilligersorganisaties het 'elkaar dienen' waar kunnen maken, zodat allen, maar vooral de

'God lief hebben boven alles'
(Exodus 20:3-11)

Gij zult geen andere goden voor Mijn aangezicht hebben.

Gij zult u geen gesneden beeld, noch enige gelijkens maken, van hetgeen boven in den hemel is, noch van hetgeen onder op de aarde is, noch van hetgeen in de wateren onder de aarde is. Gij zult u voor die niet buigen, noch hen dienen; want Ik, de HEERE uw God, ben een ijverig God, Die de misdaad der vaderen bezoek aan de kinderen, aan het derde, en aan het vierde lid dergenen, die Mij haten; En doe barmhartigheid aan duizenden dergenen, die Mij liefhebben, en Mijn geboden onderhouden.

Gij zult den naam des HEEREN uws Gods niet ijdelijk gebruiken; want de HEERE zal niet onschuldig houden, die Zijn naam ijdelijk gebruikt.

Gedenkt den sabbatdag, dat gij dien heilig. Zes dagen zult gij arbeiden en al uw werk doen; maar de zevende dag is de sabbat des HEEREN uws Gods; dan zult gij geen werk doen, gij, noch uw zoon, noch uw dochter, noch uw dienstknecht, noch uw dienstmaagd, noch uw vee, noch uw vreemdeling, die in uw poorten is. Want in zes dagen heeft de HEERE den hemel en de aarde gemaakt, de zee en al wat daarin is, en Hij rustte ten zevenden dage; daarom zegende de HEERE den sabbatdag, en heiligde denzelven.

zwakken in de samenleving de zorg krijgen die ze behoeven. Zo ontstaat een maatschappij waarbij overheidsbeleid en de taak van de samenlevingsverbanden elkaar versterken. Een maatschappij waarin zorg voor elkaar, veiligheid en armoedebestrijding zeker zo belangrijk zijn als economische groei.

God heeft in de Bijbel wetten gegeven waarin de verbondenheid aan de naaste concreet gestalte krijgt. Deze wetten beschermen men-

sen voor elkaar en voor zichzelf. Wetten die nodig en nuttig zijn om de gevolgen van de zondeval – het teveel op het eigen ik gericht zijn en te weinig rekening houden met de ander – in te perken. De SGP wil ook de komende jaren deze wetten als leidraad hanteeren voor het overheidsbeleid. De Nederlandse samenleving is erbij gebaat om naar deze wetten te luisteren. In het houden van Gods geboden is groot loon, zegt de Bijbel ons. Er is sprake van groot loon, omdat de Heere de gehoorzaamheid aan Zijn wetten wil zegenen.

Een overheid die God liefhebben boven alles als uitgangspunt neemt en het belang inziet van verbondenheid met de naaste, stelt duidelijke regels. God heeft de overheid ingesteld om de ongebondenheid van mensen te beteugelen. De overheid is Gods dienaar. Gerechtigheid verhoogt een volk en de zonde is een schandvlek van de natie. Nederlanders hebben recht op een overheid die krachtig optreedt en hen aanspreekt op de verantwoordelijkheid die ze hebben. Een slappe overheid die onvoldoende regels stelt, is niet een overheid die de SGP wenselijk acht. Zeker niet als ze vervolgens overtreding van die regels ook nog eens goeddoet. Dat leidt alleen maar tot situaties waarbij burgers zich onveilig voelen, criminaliteit de ruimte krijgt, onrechtvaardige situaties bevorderd worden en gezag ondermijnd wordt. Duidelijke normen en waarden moeten weer gaan functioneren in de Nederlandse samenleving. De overheid heeft een duidelijke taak, die ze niet mag afschuiven op anderen. Anderzijds hebben burgers de plicht de overheid te gehoorzamen. Het streven naar een rechtvaardige samenleving vraagt een gezamenlijke inzet.

God liefhebben boven alles en verbondenheid

met de naaste vragen om een houding die gekenmerkt wordt door rentmeesterschap. Wij hebben de mooie taak goed om te gaan met de talenten die we van God gekregen hebben. Aan het begin van de Bijbel wordt de opdracht meegegeven de aarde te bouwen en te bewaren. Met de door God gegeven capaciteiten mogen we streven naar economische vooruitgang. Maar daarbij moeten andere aspecten een grotere rol spelen. Economische groei die volgens het rentmeesterschap vorm gegeven

'Heb uw naaste lief als u zelf'
(Exodus 20:12-17)

Eert uw vader en uw moeder, opdat uw dagen verlengd worden in het land, dat u de HEERE uw God geeft.

Gij zult niet doodslaan.

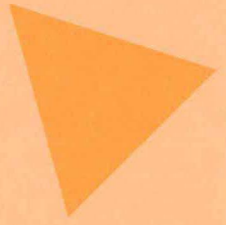
Gij zult niet echtbreken.

Gij zult niet stelen.

Gij zult geen valse getuigenis spreken tegen uw naaste.

Gij zult niet begeren uws naasten huis; gij zult niet begeren uws naasten vrouw, noch zijn dienstknecht, noch zijn dienstmaagd, noch zijn os, noch zijn ezel, noch iets, dat uws naasten is.

wordt, wordt genormeerd door het milieu en sociale aspecten. Het besef dat we in al ons handelen dienaars zijn van God en onze naaste, stempelt ons. Dan leidt 'tot Uw dienst' niet tot een houding van 'ieder voor zich', maar wordt verantwoordelijkheid genomen. Niet het individuele belang moet voorop staan, maar het in gezamenlijkheid vorm geven aan een leven waarin we alle aspecten – gevolgen van ons handelen voor medemensen en milieu – meewegen. Een leven waarin overheid en burgers tot elkaars dienst staan. Helaas kunnen we na de

zondeval niet zonder meer voldoen aan die opdracht. Regels en wetten zijn nodig om de negatieve gevolgen van menselijk handelen in te perken. De overheid heeft dan ook de taak ervoor te zorgen dat de randvoorwaarden die hiervoor nodig zijn, gegeven worden.

Mensen willen tegenwoordig vrij zijn. Dat staat ook de SGP voor ogen. 'Tot Uw dienst' leidt tot een leven waarin echte vrijheid ervaren wordt. Een vrijheid die gekenmerkt wordt door een leven binnen de beschermende kaders die God zelf gesteld heeft. Dan mogen we volop onze God en onze naaste dienen en worden we bevrijd van het juk van een zondig bestaan. De Bijbel laat zien hoe goed een leven in Zijn dienst is. Dat leven gunnen we iedereen.

De Bijbel is duidelijk over het lot van mensen

en volken die Hem verlaten. 'Wie God verlaat heeft smart op smart te vrezen'. De bewogenheid met het lot van Nederland spoort de SGP aan om duidelijk te zijn over de betekenis van bijbelse uitgangspunten voor de politieke praktijk, ook in de 21e eeuw. Wij roepen Nederland op de bijbelse uitgangspunten weer te hanteren in de politiek. Het houden van de bijbelse geboden wil God zegenen! De SGP wil zich de komende jaren inzetten voor een maatschappij waarin burgers en overheden zich dienend opstellen ten opzichte van God en tegenover elkaar. Daarbij hebben wij u nodig. Uw stem, steun en gebed kunnen we niet missen. Nog veel belangrijker is echter dat we niet buiten Gods steun kunnen. Niet voor niets staat in ons volkslied dit element centraal. Een maatschappij en overheid die 'tot Uw dienst' staat, kan alleen vorm krijgen als we op God ons vertrouwen stellen en Hij ons schild mag zijn.

*Mijn schild ende betrouwen
zijt Gij, o God mijn Heer,
op U zo wil ik bouwen,
Verlaat mij nimmermeer.
Dat ik doch vroom mag blijven,
Uw dienaar t' aller stond,
de tirannie verdrijven
die mij mijn hart doorwondt.*

...derer
...de is [u]
...hartigheid aa
... Mij liefhebben
... zult den naam des H
ods, niet ¹⁴ ijdelijk gebruike
HEERE zal niet ¹⁵ onschuldig
zijnen naam ijdelijk gebruikt.
⁸ d Gedenkt den sabbatdag, ¹
ijligt.
zes dagen zult gij arbeid
en;
zevende dag is d
Gods; [dan]
ch uw zo
estkne
no

B Dienstbaar tot gerechtigheid

De overheid regeert bij de gratie van God. Zij is dienaars van God. Haar dienend gezag is dan ook niet afkomstig van de wil van de meerderheid van ons volk, maar is haar geschonken door de Koning van de hemel en de aarde.

Onze overheid heeft de taak God te dienen door Zijn eer te bevorderen en haar inwoners dienstbaar te doen zijn door het doen van recht, zeker ook waar het de geestelijke welstand van haar burgers betreft. Het nastreven van een rechtvaardige samenleving is maar op één manier echt te bereiken, namelijk door de Tien Geboden die God ons heeft gegeven op te volgen. Ook de overheidsdienaars dienen zich binnen dit kader te bewegen. Zij zijn (publieke) ambtsdragers en horen zich integer en eerlijk te gedragen.

Een minstens even belangrijke taak van de overheid is het voorkomen en indammen van het onrecht. De zondeval trekt diepe sporen in de Nederlandse samenleving. De overheid heeft de taak – met steun van politie en justitie – de randvoorwaarden voor een veilig en rustig leven te creëren, opdat God in vrijheid naar Zijn Woord kan worden gediend.

De betrouwbare overheid

Een betrouwbare overheid is in de ogen van de SGP een overheid die consistent handelt en handhaaft wat men oplegt. Overheidsdienaars – zowel politici als ambtenaren – dienen te opereren uit het besef een ambt te bekleden en om die reden een voorbeeldfunctie te hebben. Hun integriteit mag niet ter discussie staan. Een openbaarmaking van nevenfuncties en financiële belangen én een heldere regeling van bevoegdheden en verantwoordelijkheden dragen bij tot het transparanter maken van de overheid.

De kern van de democratie is, dat ministers en andere bestuurders altijd bereid moeten zijn om verantwoording af te leggen van al het bestuurlijk en ambtelijk handelen onder hun verantwoordelijkheid. Wat de SGP betreft, moeten politici veel eerder politieke consequenties verbinden aan hun disfunctioneren. Ambtenaren dienen in de uitoefening van hun functie zich te onthouden van politieke uitingen.

Een betrouwbare overheid kan ertoe bijdragen dat werken bij en voor de overheid aantrekkelijk blijft.

Bestuurlijke organisatie

Het bestuur moet zo dicht mogelijk bij de burger staan. De inwoners kennen de lokale volksvertegenwoordigers. Schaalvergroting en bestuurlijke vernieuwing hoeven niet parallel te lopen met een verhoging van de bestuurlijke kwaliteiten en kunnen de afstand tussen de burger en de politiek groter maken. De SGP is dan ook tegenstander van schaalvergroting en groot voorstander van het betrekken van de burger bij het beleid. Daarom is het nodig dat de overheid zoekt naar draagvlak van beleid en bij beleidsvorming veel spreekt met burgers en belangenorganisaties. Interactieve beleidsvorming (waarbij besloten wordt na overleg met betrokkenen) kan hier aan bijdragen, uiteraard onder duidelijke – door de overheid – gestelde randvoorwaarden.

De veranderende samenleving maakt dat het bestuur zich iedere keer opnieuw geplaatst ziet voor vraagstukken die om een oplossing vragen. De SGP juicht een cultuurverandering binnen de bestuurlijke organisatie dan ook toe. De steeds groeiende stroom van regels en bepalingen maken het overheidsbeleid voor burgers en ambtenaren steeds minder doorzichtig. Openbaarheid en deregulering zijn hard nodig. De publicatie van alle wetten, regels en overheidsbesluiten op Internet kan hiertoe bijdragen.

Al ruim een eeuw is de driedeling gemeente, provincie en Rijk bepalend voor de bestuurlijke opbouw van ons land. Daarbij is van belang dat de provincie en gemeente als staatkundige verbanden een langere geschiedenis hebben dan de eenheidsstaat. Mede in het licht van die historische ontwikkeling hecht de SGP aan handhaving hiervan.

Sinds een halve eeuw kennen we ook een

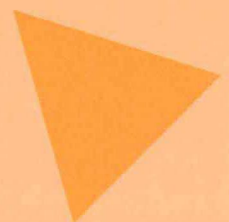
steeds sterker wordende extra bestuurslaag, namelijk de Europese Unie. Deze bestuurslaag is legaal en wordt door de SGP erkend, al hebben we een eigen, kritische visie op de EU. De relatie met Europa wordt in de paragraaf 'Grenzenloos dienen' besproken.

Gemeente

De gemeente staat het dichtst bij de burger. De band tussen gemeente en gemeenschap moet zoveel mogelijk intact worden gelaten: korte lijnen tussen bestuur en burger zijn van groot belang. Ook na gemeentelijke herindeling zal die lijn zo kort mogelijk gehouden moeten worden. Dit is mogelijk door een goed kernenbeleid, vorming van wijkraden, dorpsraden, deelgemeenten of deelgemeenteraden. Overigens vindt de SGP gemeentelijke herindeling alleen nodig als gemeenten duidelijke bestuurlijke knelpunten hebben en niet meer zelfstandig hun kerntaken kunnen vervullen. De SGP is van mening dat als het takenpakket en de verantwoordelijkheden van de gemeente worden uitgebreid, door het Rijk de hierbij behorende financiële middelen worden gevoegd.

Gemeenten moeten hun verantwoordelijkheden nemen in zaken als bijvoorbeeld het Integraal Veiligheids Beleid. Voor de SGP bevat dit Integraal Veiligheids Beleid een duidelijke verdeling van verantwoordelijkheden tussen degenen die verantwoordelijk zijn voor veiligheid (politie in openbare sfeer, private beveiligingsorganisaties op bedrijventerreinen, enzovoorts), een duidelijke visie op buurt en veiligheid, jeugd en veiligheid en de bijdrage van vrijwilligers.

De gemeente is een dienstverlenende instelling en geen bedrijf. Zo efficiënt mogelijk werken is altijd goed, maar dit mag nooit ten koste gaan

van een klantvriendelijke benadering van de burgers. ICT-toepassingen kunnen een positieve bijdrage leveren aan een goede dienstverlening door de gemeentelijke overheid, maar mogen er nooit toe leiden dat het gemeentelijke loket minder toegankelijk wordt.

Provincie

Er zijn taken die het niveau van de gemeente overstijgen. Dan komt de provincie in beeld. Belangrijke taken van de provincie zijn het stimuleren van en toezicht houden op de samenwerking tussen gemeenten en het bestuur in grootstedelijke gebieden, de zogenaamde Kaderwetgebieden. De regionale bestuursproblematiek, die vooral in grootstedelijke gebieden (agglomeraties) speelt, moet niet opgelost worden door een vierde bestuurslaag als de regionale organen en de kaderwetgebieden, maar door versterking van de plannende en coördinerende taken van de provincie. Een van de instrumenten daarvoor is de gemeenschappelijke regeling, zoals vastgelegd in de Wet Gemeenschappelijke Regelingen. Verlenging van de Kaderwet na 2003 is dan ook ongewenst.

Rijk

De taken die van het Rijk naar de provincie en gemeente kunnen worden gedelegeerd, moeten gedecentraliseerd worden. De Tweede Kamer kan zich zo weer richten op haar eigenlijke taken, namelijk het controleren van de regering en het fungeren als medewetgever. Politiek Den Haag moet dualer; Torentjes-overleg dat monisme in de hand werkt, is fruikend voor het proces van wetgeving en beleidsvorming. De dikke en steeds gedetailleerdere regeerakkoorden worden knellende keurslijven en staan een levendig debat in de weg. Een regeerakkoord mag alleen de hoofdlijnen van

het beleid bevatten.

De SGP hecht grote waarde aan de Eerste Kamer. Als medewetgever staan de 75 senatoren wat op afstand van het politieke spel in de Tweede Kamer. Bij de toetsing van wetgeving schenkt de Eerste Kamer in het bijzonder aandacht aan de wetgevingskwaliteit, in het bijzonder de verhouding tot de Grondwet. Bijkomend voordeel is dat leden van de Eerste Kamer vaak ook maatschappelijk actief zijn. Dit geeft hun veel ervaring en kennis die ze op een goede manier kunnen inzetten bij hun controlerende en medewetgevende taken als senatoren.

Voor de SGP is de Grondwet de basis voor ons staatkundig bestel. In de Grondwet moeten wezenlijke elementen van het constitutionele bestel opgenomen zijn en blijven. Aanpassingen aan de geest van de tijd (trends) keuren we af. De 'zware' veranderingsprocedure moet gehandhaafd blijven.

De SGP is voorstander van de invoering van toetsing van wetten aan de klassieke grondrechten in de Grondwet. Door middel van rechterlijke toetsing wordt het primaat van de Grondwet boven de gewone wet gewaarborgd. Ook zal de invoering van toetsing een vitaliserende werking hebben voor de nationale grondrechten. Dit is te meer van belang, nu in Europees verband een grondrechtenhandvest wordt voorbereid.

Staatkundige vernieuwing

De SGP hecht aan een stelsel van democratie, waarbij burgers zich vertegenwoordigd weten door aanspreekbare politici met heldere standpunten. Dergelijke politici nemen de behoefte aan vormen van directe democratie weg. Daarom zien we niets in allerlei vormen

van referenda en een gekozen burgemeester. Aan grootse plannen voor staatkundige vernieuwing hebben we geen enkele behoefte. De SGP ziet dit slechts als kunstgrepen en maakt zich sterk voor behoud van het bestaande stelsel van evenredige vertegenwoordiging, waarbij de kiesdrempel gelijk is aan de kiesdeler. De SGP is tegen verhoging van de subsidie voor politieke partijen, omdat daardoor hun onafhankelijkheid minder kan worden.

De monarchie

De (ontstaans)geschiedenis van Nederland is zeer nauw verweven met de historie van het Huis van Oranje. Deze lotsverbondenheid, ontstaan in een tijd dat er gestreden moest worden voor de vrijheid om God te kunnen dienen naar Zijn Woord, heeft een band geschapen die blijvende waarde heeft. Nederland is een constitutionele monarchie met een parlementair stelsel. Hoewel daar best kanttekeningen bij te plaatsen zijn, functioneert dit bestel naar nagenoeg ieders tevredenheid. Er is dan ook geen enkele dwingende reden om op dit moment en op welke wijze dan ook te 'sleutelen' aan de positie van het staats-hoofd. De SGP is tegen het inperken van het aantal leden van het Koninklijk Huis en tegen het 'onttronen' van de Koningin bij de kabinetsformatie, om slechts een paar zogenaamde modernisering ten aanzien van de monarchie te noemen.

De overheid als handhaver van de openbare orde

De overheid heeft de taak het onrecht in de samenleving te beteugelen. Als dienaar van God heeft zij een aantal bevoegdheden om deze openbare orde te handhaven. Justitie- en politietaken zijn dan ook enkele van de zaken

die exclusief door de overheid moeten worden uitgevoerd.

Nederland is onveilig geworden. Voor de SGP is dit een onacceptabele situatie. Alles dient er aan gedaan te worden om de veiligheid van de Nederlanders te vergroten. De SGP roept op tot een integraal beleid, waarbij intensief wordt samengewerkt tussen politie, justitie, onderwijs en zorg. De SGP wil het grote belang van preventie benadrukken. In de gezinnen dient een overdracht plaats te vinden van waarden en normen en in de wijken kan het geen kwaad als men elkaar aanspreekt op wangedrag. Mochten jongeren en ouderen desondanks toch in het criminele circuit geraken, dan kan een krachtdadig en direct optreden van politie en justitie erger voorkomen. Van een vergroting van de pakkans en een voortvarende vervolging en berechting kan ook een belangrijk preventief effect uitgaan.

Justitie

Een van de meest fundamentele taken van de overheid is – op basis van de bijbelse gegevens – recht vaststellen, recht bewaren, recht herstellen en recht doen. De overheid draagt het zwaard om de ongebondenheid van mensen te bedwingen. Vaak echter viert de ongebondenheid van de mens hoogtij in onze huidige samenleving. Geweld en agressie – zelfs in huiselijke kring – nemen toe en worden harder; de criminaliteit heeft een enorme omvang aangenomen en zedendelinquenten zijn in alle lagen van de bevolking te vinden. Bij een overtreding of misdrijf hoort een straf die in verhouding staat tot het misdrijf. Waar het geweld- en zedenmisdrijven betreft, pleit de SGP voor een verhoging van de strafmaat. In de (Grond)wet behoort weer de mogelijkheid

opgenomen te worden, dat bij uitzonderlijk ernstige levensdelicten, en onder helder omschreven en strikte voorwaarden, de doodstraf kan worden opgelegd.

Een onafhankelijke rechter en een vlotte rechtsgang zijn van groot belang voor iedere betrokkene. Om dit te bereiken zullen de procedurevoorschriften vereenvoudigd moeten worden. Uiterste zorgvuldigheid moet voorkomen dat criminelen door vormfouten op vrije voeten komen en zij hun zaak geseponeerd zien worden. Investerings in de rechterlijke macht zijn dan ook onvermijdelijk.

Alle optimistische verwachtingen ten spijt kunnen de gevangenen nog steeds niet worden gesloopt. Integendeel! Uitbreiding en efficiënter gebruik van cellen is hard nodig om geen arrestanten wegens plaatsgebrek naar huis te moeten sturen of vervroegd te ontslaan. Van drugsgebruik in de gevangenis kan al helemaal geen sprake zijn. Bezoekers moeten strenger worden gecontroleerd op het bezit van drugs. Verslaafde gevangenen moeten worden gedwongen tot afkicken onder medische begeleiding.

In de huizen van bewaring is de overheid verantwoordelijk voor voldoende christelijke pastorale zorg. De tekortschietende reïntegratie van ex-gedetineerden in de samenleving baart de SGP grote zorgen. We pleiten dan ook voor extra aandacht en subsidiëring van werkervarings- en herscholingsprojecten.

Criminaliteit onder (allochtone) jongeren is een probleem. Vroegtijdig schoolverlaten dient zoveel mogelijk voorkomen te worden. Daarnaast is een streng lik-op-stuk-beleid, waarbij ook de ouders betrokken worden, op

zijn plaats. Voorlichting op scholen door de politie kan een preventieve werking hebben. Twee belangrijke oorzaken voor overlast en geweld zijn drugs- en overmatig alcoholgebruik. Overmatig gebruik van alcohol moet streng worden tegengegaan. Houders van horecagelegenheden moeten mede aansprakelijk gesteld worden voor wangedrag van de bezoekers, indien blijkt dat overmatig drankgebruik een belangrijke oorzaak daarvan is. Drugsgebruik dient te worden verboden. Scholen dienen vroegtijdig hun leerlingen voor te lichten over de gevolgen van drugsgebruik en aan het gedogen van drugs moet een spoedig einde komen.

De SGP vraagt bijzondere aandacht voor de handhaving van regels in de elektronische omgeving. De elektronische omgeving biedt opportuniteitsstructuren om criminaliteit te plekken, terwijl tegelijkertijd de gebruiker onvoldoende kennis heeft over de veiligheidsrisico's die in de elektronische omgeving spelen en over de maatregelen die genomen kunnen worden om die risico's te beheersen. De SGP stelt voor om in het kader van criminaliteitsbeheersing te werken aan het ontwikkelen van digitale opsporingsmiddelen, het vergroten van de kennis van digitaal opsporen, indien nodig het uitbreiden van opsporingsbevoegdheden en aanzienlijke uitbreiding van de capaciteit bij de bureaus digitale expertise.

De SGP maakt zich grote zorgen over de mogelijkheden om ongestraft pornografisch materiaal op Internet aan te bieden. De mogelijkheden tot digitaal redden moeten flink worden uitgebreid en geconstateerde strafbare feiten moeten uitmonden in concrete opsporingsonderzoeken. Naast pornografie kunnen met behulp van digitaal redden ook andere strafbare feiten als illegaal gokken, het

aanbieden van valse (identiteits)documenten, credit card fraude en het te koop aanbieden van medicijnen opgespoord worden. De aansprakelijkheid van internetproviders (zowel access- als serviceproviders) kan hier niet ongenoemd blijven. Een pleidooi voor spoedige wetgeving en spoedige implementatie is zeker op zijn plaats. Op dit terrein moet een forse inhaalslag worden geleverd.

Politie

Ons land lijkt soms waarden-loos. Mensen durven in het donker de straat niet meer op uit angst voor beroving en intimidatie. Het gevoel van onveiligheid wordt soms zelfs binnenshuis ervaren. Het is dan ook niet verwonderlijk dat er sprake is van een toenemende vraag naar veiligheid. Naast ieders persoonlijke verantwoordelijkheid op dit terrein heeft de overheid de exclusieve taak de veiligheid in het publieke domein en de rechtshandhaving te waarborgen. De politie heeft er de handen vol aan! Haar rol is aan verandering onderhevig. De verregaande individualisering, de ontwikkeling naar een multiculturele samenleving met de bijbehorende integratie van allochtonen, de technologische ontwikkelingen en de internationalisering vragen om een aanpassing van de rol van de politie. De SGP wil de politieorganisatie graag dienen door constructief mee te denken in dit – ook voor de politie – turbulente tijdperk.

Een tekort aan mensen en middelen is funest voor een organisatie in voortdurende ontwikkeling. De SGP maakt zich dan ook sterk voor meer 'blauw' op straat. Concreet betekent dit dat we ons sterk maken voor 8000 agenten extra. Naast de mogelijkheden die een vrijwillige arbeidsduurverlenging biedt, is een extra budget onvermijdelijk. Alleen dan kan de politie

werken aan de nodige kwalitatieve verbeteringen en efficiency. Hierbij blijft het uitgangspunt dat het om een decentrale organisatie gaat. Dit dient concreet gestalte te krijgen door een verdere uitbouw en ontwikkeling van de gebiedsgebonden politiezorg en zeggenschap en invloed van de burgemeester en gemeenteraad over de politiesterke die aan de gemeenten wordt toebedeeld.

De plattelandsgebieden mogen niet uit het oog worden verloren. Zij dienen nadrukkelijk betrokken te worden bij de gebiedsgebonden politiezorg. Een aanrijtijd van een kwartier is voor ons echt het maximum. Het belang van de vrijwillige politie in de wijken en bij surveillances moet gewaarborgd blijven, ook bij een verdere professionalisering. De positie van de vrijwillige politie moet wettelijk worden gehandhaafd en versterkt. Een betere beloning van deze vrijwilligers is noodzakelijk, net als doorstroommogelijkheden naar een betaalde baan bij de politie.

Gezag is een lelijk woord in onze maatschappij geworden. Een toegeeflijk beleid van pappen en nathouden heeft het gezag onderdanig gemaakt aan de 'politie als ieders vriend'. Juist ook de politie ondervindt hier de gevolgen van bij de uitoefening van haar taak. De politie moet niet gaan onderhandelen, maar gewoon aanpakken. De politie zal weer met gezag op moeten treden. De beste manier om de politie weer zelfvertrouwen te geven, is haar strak aan te sturen, duidelijk te maken waar ze voor dient, zodat ze zich weer bewust is van het gezag dat de wet aan haar toekent voor handhaving van openbare orde en veiligheid.

Vanzelfsprekend moet de politie een voorbeeld van goed gedrag geven. Seksuele intimidatie van vrouwelijke collega's, discriminatie en racistisch

taakgebruik komen helaas ook bij de politie te veel voor en moeten daarom tegengegaan worden.

De politie heeft niet als enige de zorg voor de veiligheid. Het is noodzakelijk dat ook bij andere partners in het veiligheidsbeleid – als overheden, maatschappelijke organisaties en het bedrijfsleven – benadrukt wordt dat zij hun verantwoordelijkheden hebben en deze ook daadwerkelijk op zich moeten nemen. Dit mag echter niet leiden tot een vermenging van private bevoegdheden en publieke verantwoordelijkheden. Als het gaat om ordehandhaving in het publieke domein (straten, winkelcentra, enz.) heeft de politie de exclusieve taak de veiligheid te handhaven.

Grootschalige inzet van reguliere politie bij wedstrijden in het betaalde voetbal mag nooit ten koste gaan van de basispolitiezorg in de omliggende (deel)gemeenten. De organisatoren van voetbalwedstrijden (de clubs en de sponsors) moeten door de gemeenten worden verplicht een bepaald veiligheidsniveau rond de wedstrijd in en buiten het stadion te garanderen. Voldoet de organisatie niet aan de voorwaarden, dan wordt de wedstrijd verboden. Het mag nooit zo zijn dat de politie of de betalende burger opdraait voor de brokken en scherven die de hooligans, relletjesschoppers en onruststokers maken.

Niet alleen ons land maar ook de Nederlandse Antillen moeten zich onverminderd inzetten voor de handhaving en versterking van de rechtsstaat en voor een deugdelijk openbaar bestuur. De strijd tegen de criminaliteit (drugshandel, witwassen crimineel geld) heeft een hoge prioriteit.

De SGP is zeer bezorgd over de migratie van criminele Antilliaanse jongeren naar Nederland. Migratiebeperkende maatregelen zijn nodig.

Brandweer en rampenbestrijding

De brandweer is een aangelegenheid die primair onder lokale verantwoordelijkheden valt. De SGP vindt dit een goede zaak. Gemeentebesturen dienen echter wel hun verantwoordelijkheid voor een goede basis-brandweezorg te nemen en hieraan vorm te geven door voldoende aandacht en financiële middelen voor de gemeentelijke brandweer. Erg belangrijk vindt de SGP de bijdrage van vrijwilligers bij de brandweer. Ondanks het feit dat de brandweer steeds professioneler moet opereren en er steeds hogere eisen gesteld worden aan het brandweerpersoneel, moet er actief geworven worden om toch veel vrijwilligers bij het brandweernetwerk te betrekken. Het is bijvoorbeeld denkbaar om vrijwilligers voor de meer eenvoudige taken in te zetten en de professionals voor moeilijker taken. Het is nodig dat de brandweer veel oefent. Tot nu toe is daar vaak te weinig geld voor. De overheid moet met royale bedragen over de brug komen. De ramp in Enschede heeft ons geleerd dat het ook heel belangrijk is dat er multidisciplinair geoefend wordt, d.w.z. dat politie, ambulance en brandweer samen oefenen in complexe situaties en grootschalige rampscenari'o's. Ook daarvoor dienen voldoende middelen te zijn.

Gedoogbeleid

Gedogen ondermijnt de rechtsstaat! De overheid nodigt de burger bijna uit tot ongehoorzaamheid door zelf de regels niet te handhaven, maar overtreders ervan passief of actief te gedogen. Al tientallen jaren wordt er in

Nederland gewedijverd in vrijheid, of het nu gaat om drugs, misbruik van sociale voorzieningen of het niet nakomen van wetten en regels op het terrein van de veiligheid. De rampen die zich de afgelopen jaren in Nederland voltrokken, laten ons de desastreuze gevolgen van een gedooogbeleid zien. Alleen de overheid kan regels stellen én handhaven in het belang van de (brand)veiligheid en de rechtsorde. Regels handhaven is een kerntaak van de overheid. Handhaven moet, zeker op het gebied van veiligheid! Dat betekent zo min mogelijk regels, die tegelijk eenvoudig, transparant en handhaafbaar zijn. Dat betekent ook dat er voldoende overheids capaciteit vrijgemaakt moet worden om toe te zien op de naleving van regels. Tegelijk mag echter de eigen verantwoordelijkheid van burgers en bedrijven niet uit het oog worden verloren.

Integratiebeleid

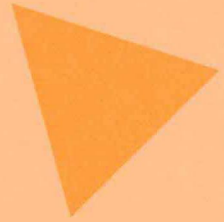
Het integratiebeleid van de overheid is een taak die voortdurend in zwaarte toeneemt. De allochtone bevolking van Nederland groeit immers snel. Rond 2015 zal volgens schattingen zo'n 14% van onze bevolking uit allochtonen bestaan; dat is een verhouding van ongeveer 1 op 7!

Dit is een proces dat ons niet onberoerd laat. Nieuwaangekomenen zijn niet zelden afkomstig uit andere culturen en moeten nog allerlei vaardigheden en kennis verwerven om hier goed te functioneren. Die aanpassing is een grote en tegelijk noodzakelijke opgave. Voorkomen moet worden dat deze mensen achterblijven in hun sociale en economische positie; een positie die vervolgens weer een voedingsbodem kan vormen voor criminaliteit of radicale denkbeelden.

We moeten niet de ogen sluiten voor proble-

men die door de toenemende veelkleurigheid van onze samenleving kunnen ontstaan. Tegelijkertijd moeten vreemdelingen die legaal tot Nederland toegelaten zijn, als volwaardige burgers bejegend worden. Uitingen van vreemdelingenhaat en racisme moeten krachtig bestreden worden.

De SGP vindt het beslist noodzakelijk dat elke nieuwaangekomene in onze samenleving een inburgeringscursus volgt. Weliswaar is het verplicht om zo'n cursus te volgen, maar in werkelijkheid volgen nog veel te weinig nieuwaangekomenen zo'n cursus of behalen ze lang niet altijd een goed eindresultaat. Om deelname aan en succes van de cursus te bevorderen dient niveaudifferentiatie te worden toegepast bij het afnemen van de eindtoets, teneinde beter inzicht in kennis en vaardigheden van de individuele cursist te krijgen. Aan het niet volgen van de cursussen moeten sancties verbonden worden. De inburgeringscursussen moeten niet alleen voor nieuwaangekomenen verplicht zijn, maar ook voor 'oudkomers', allochtonen die hier al lang zijn, maar nog steeds de taal niet beheersen en daarom nog steeds niet goed ingeburgerd zijn in onze samenleving. De inburgeringscursus dient zich te beperken tot het leren van de taal en basale maatschappelijke kennis. Zo'n cursus mag er niet op neerkomen, dat elke nieuwaangekomene een flauw soort tolerantie ingepeperd krijgt en daarom in ieder geval moet leren dat de multiculturele, verdraagzame samenleving boven alles gaat. Dat is niet wenselijk. Wel zou het goed zijn om de nieuwaangekomenen in een notepad iets te vertellen over de geschiedenis van ons land en de belangrijke rol die het protestantisme gespeeld heeft in het ontstaan van Nederland.

Veel energie moet gestoken worden in de jongste generatie allochtonen die nu nog schoolgaand is. Schooluitval of vroegtijdig schoolverlaten vraagt om een strakke aanpak van de leerlingen, maar ook om contact met de ouder(s) van de leerling om tot een zo goed mogelijke begeleiding te komen. Onderwijs in de allochtone talen mag geen plaats hebben binnen het curriculum van de school, maar is een verantwoordelijkheid van allochtone organisaties. De wetgeving moet wat dit betreft hierop aangepast worden.

De werkloosheid onder allochtonen is nog steeds veel te hoog. Hoe moeilijk het ook is, overheidsinstellingen en bedrijven moeten de schroom afleggen om allochtonen in dienst te nemen, wanneer zij voldoende gekwalificeerd zijn. Het is gebleken dat allerlei wettelijke maatregelen hiervoor niet helpen, dus moeten we elkaar aanspreken op eigen initiatief, waarbij de overheid een voorbeeldfunctie te vervullen heeft. Een evenwichtige beeldvorming over allochtonen, waarvoor ook de overheid verantwoordelijk is en waaraan zij ook moet bijdragen, kan stimulerend werken. We willen benadrukken dat het gemiddelde opleidingsniveau van allochtonen moet stijgen en de werkloosheid onder de grootste allochtone groeperingen moet dalen! Ook voor de overgang van school naar werk dient veel aandacht te zijn. Het is uitermate belangrijk dat allochtone jongeren met een diploma de school verlaten en zo spoedig mogelijk solliciteren naar een passende baan.

Vanwege de snelle vergrijzing van onze samenleving en de personeelsschaarste wordt meermalen de roep gehoord om nieuwe gastarbeiders, ook wel arbeidsmigranten genoemd. Zij

dienen het tekort aan krachten op de arbeidsmarkt weg te nemen. De SGP ziet hier niets in. De regering moet haar volle inzet erop richten om werkloze allochtonen de arbeidsmarkt op te helpen. We kopen er niets voor om weer grote groepen immigranten Nederland binnen te halen, die vervolgens ook weer helemaal ingeburgerd, opgeleid en naar de arbeidsmarkt geleid moeten worden. De ervaring met eerdere groepen gastarbeiders is, dat dit een moeilijk begaanbare weg is. Alle energie moet daarom gericht worden op de nu aanwezige allochtonen.

Als het gaat om de toekomst van de multi-etnische samenleving, ligt ons grootste punt van zorg in de toenemende multireligiositeit. De SGP heeft er veel verdriet van dat met de komst van allochtonen in Nederland ook andere godsdiensten een steeds vastere grond in onze samenleving krijgen, met name de islam. De opkomst van niet-christelijke godsdiensten gaat hand in hand met de secularisatie onder de autochtone bevolking. Grondwettelijk gezien is het niet mogelijk deze ontwikkeling tegen te gaan. We hebben niet alleen met doorgeslagen liberalisme en autonomiedenken te maken, maar ook met andere godsdiensten. De SGP zet zich ook de komende vier jaar in voor behoud van overblijfselen van onze christelijke cultuur in een multicultureel en multireligieus wordende samenleving en tegen introductie van elementen die strijdig zijn met die christelijke cultuur. We strijden voor de exclusieve positie van de zondag, voor de christelijke feestdagen, voor het Wilhelmus, voor de christelijke ambts-eed, en tegen poly-gamie, vrouwenbesnijdenis en eerwraak. Juist de aanwas van andere godsdiensten en culturen doet ons te meer terugrijpen op onze geschiedenis. Ook onze theo-

cratische idealen veranderen niet in de verkleurende samenleving; de God van de Bijbel is Heere van alle schepselen, volken en naties; Hij vraagt door iedereen gediend te worden. Dat is een boodschap die ook onze allochtone medeburgers verdienen te horen. Daarom kan en mag de overheid niet neutraal zijn, maar dient zij zich in de publieke besluitvorming te laten leiden door bijbelse waarden en normen. De overheid mag niet bijdragen – via subsidiering of anderszins – aan de verbreiding van niet-christelijke godsdiensten.

In de afgelopen tijd is duidelijk geworden dat

het recht op vrijheid van meningsuiting in een multireligieuze samenleving opnieuw beproefd wordt. Zo heeft een imam die homofilie een schadelijke ziekte voor de samenleving noemde, veel over zich heen gekregen, ook door de overheid. De SGP ziet zich voor de taak gesteld de vrijheid van meningsuiting niet te laten verworden tot een eng keurslijf dat geen ruimte biedt voor de opvattingen die niet sporen met de tijdgeest. De SGP wil de vrijheid verdedigen om in het publieke debat zonder meer de heilzaamheid van de bijbelse normen aan andere politici en burgers voor te kunnen houden.

**Samen leven doe je met anderen.
Met de medemens en
werken we. We ontmoeten hen in
het gezin, op het werk, op straat
of tijdens verenigingsactiviteiten.
Deze contacten zijn van groot
belang voor ons welzijn!**

Omgaan met elkaar is een bijbelse opdracht. God Zelf heeft ons immers geboden om God lief te hebben boven alles en onze naaste lief te hebben als onszelf. Dit gaat veel verder dan elkaar oppervlakkig groeten. Het grote gebod roept op om alles voor de ander over te hebben en het goede – leven, gezondheid, voorspoed en zegen, kortom: welzijn! – voor de ander te zoeken.

Het is een bijbelse opdracht om onze familieleden lief te hebben. God trekt de cirkel echter wijder; niet alleen onze familieleden en vrienden, ook onze bejaarde burens, zieke medeburgers, gehandicapten, kansarme jongeren, armen en vluchtelingen zijn onze naasten die in dit grote gebod door God worden bedoeld.

Elkaar dienen heeft verschillende dimensies. Er is allereerst een verticale relatie: ieder mens en iedere overheid moet God dienen. Hij is de Schepper en Eigenaar van alles en iedereen. Uit deze relatie vloeit de horizontale, intermenselijke relatie voort: ieder mens moet zijn medemens dienen.

Gever van het leven

De SGP gelooft dat God de Schepper is van ieders leven. Samenleven doen we dus met andere schepselen van God. En juist omdat we Gods schepselen zijn, vraagt God om op een goede en verantwoorde manier met zijn eigendom om te gaan. Hij heeft het leven immers gegeven op een wonderlijke manier! De Bijbel vergelijkt het leven met een bloem. God zelf heeft die bloem kleur en geur gegeven. We reageren dan ook afkeurend als anderen die bloem uitrukken. Helaas moeten we constateren dat nogal wat mensen aan het leven van een bloem meer waarde toekennen dan aan het leven van een lijdende mens in bijzondere omstandigheden. De SGP kijkt vol afschuw naar het doden van mensen in onze maatschappij, vanuit het besef dat tekort wordt gedaan aan de waarde die God aan elk mensenleven gegeven heeft.

Abortus

We zijn pro life! We willen staan voor dat prachtige, door God geschapen, leven. Het is onbegrijpelijk dat er in ons land zo gemakkelijk wordt overgegaan tot het doden van ongeboren kinderen in de schoot van de moeder. Ook een ongeboren kind van 10 of 20 weken oud is een geschapen leven. Het menselijk leven begint immers bij de conceptie en verloopt via een continue lijn tot aan de natuurlijke dood. Daarom moeten de mogelijkheden tot abortus provocatus zo snel mogelijk ongedaan worden gemaakt. Omdat we pro life zijn, zien we liever dat zij die ongewenst zwanger zijn, hun heil zoeken bij organisaties voor psycho-sociale hulpverlening. Extra middelen voor dergelijke organisaties zijn nodig.

Als pro life-partij kunnen we niet instemmen met allerlei vormen van prenatale diagnostiek, waarbij gekeken wordt of het verwachte kindje gehandicapt is of niet. De huidige mogelijkheden van prenataal onderzoek hebben er immers ontegenzeggelijk toe bijgedragen dat de vraag naar abortus sterk is gestegen. Vandaar dat de SGP onderzoeken in de moederschoot als bijvoorbeeld de tripeltest bij zwangere vrouwen in principe afwijst.

Ongeboren levens die niet levensvatbaar of gehandicapt zijn, hebben onze bijzondere aandacht nodig. De ouders verkeren in een moeilijke situatie. Het in de laatste fase afbreken van een zwangerschap kan en mag nooit een optie zijn, tenzij het leven van de moeder groot gevaar loopt. Zowel de ouders als het kind zelf moeten met alle mogelijke zorg en (psycho-sociale) hulp worden omringd. We pleiten voor extra onderzoeksinspanningen met betrekking tot pijnbestrijding bij nog ongeboren en pasgeboren kinderen. We vragen om 'palliatieve' zorg voor deze jonge levens en hun ouders.

Euthanasie

Het leven is een gave van God. Elk mens is uniek en is het waard om beschermd te worden, onafhankelijk van de kwaliteit van dit leven. Eerbied voor ieder leven – ook dat van wilsonbekwamen en sociaal zwakkeren – is dan ook op zijn plaats. Haaks hierop staat het zelfbeschikkingsrecht dat de mens denkt te hebben over zijn leven. God bepaalt het moment van onze geboorte en het moment van onze dood.

We beseffen dat het een grote opgave is een lichamelijke en/of psychische ziekte te dragen. Maar zelfs in zo'n situatie is het vroegtijdig afbreken van het leven geen gewenste 'oplossing'. Euthanasie is zelfs geen medische handeling en moet in alle gevallen verboden worden. De strafbaarheid van euthanasie en hulp bij zelfdoding dient in het Wetboek van strafrecht terug te komen. Alle gevallen van levensbeëindigend handelen moeten aan de strafrechter worden voorgelegd.

De rechtspositie van de verpleegkundigen en van artsen met gewetensbezwaren moet worden versterkt. Het mag immers niet zo zijn, dat zij ongewild met levensbeëindigend handelen worden geconfronteerd. De verplichtingen die onze overheid – op grond van het Europees Verdrag van de Rechten van de Mens – heeft bij de bescherming van het leven, moeten serieus genomen worden.

Letting op het bovenstaande is het ook onaanvaardbaar dat aan een euthanasieverzoek, voortvloeiend uit eenzaamheid, armoede, gebrek aan goede voorzieningen, verzorging en dergelijke, wordt tegemoet gekomen.

Een kwalitatief hoogstaande palliatieve zorgverlening in de terminale fase helpt het lichamenlijk en psychisch lijden van mensen te verlichten,

zeker wanneer dit in een veilige en geschikte omgeving plaatsvindt. De ervaring leert dat de vraag naar euthanasie daalt, als aan de vaak angstige patiënt door de aanwezigheid, toewijding en deskundigheid van de behandelaar rust en verlichting wordt geboden. In de medische en verpleegkundige opleidingen dient meer aandacht te komen voor kwalitatief goede palliatieve zorg, zonder die te koppelen aan de mogelijkheid van euthanasie. De medici zijn immers de eerstaangewezenen die ongeneeslijk zieke patiënten kunnen en moeten wijzen op de mogelijkheid van deze zorg. Er moet een grootschalige campagne worden gevoerd om de doelmatigheid van palliatieve zorg in de frontlinie van de zorgverlening te versterken.

Eerbied voor het leven betekent niet, dat het leven eindeloos gerecht mag worden. Ieder mens zal sterven en moet hier ook de gelegenheid voor krijgen. De SGP pleit voor middelen en ruimte voor hospices, die de stervenden op hun sterfbed verzorgen. Behandelingen die medisch zinloos zijn, moeten niet worden voortgezet. Toediening van voedsel en vocht en niet-medische handelingen als lichaamsverzorging vallen daar uitdrukkelijk niet onder. Het zogenaamde 'versterven', in de zin van het bewust bespoedigen van het stervensproces, is een vorm van euthanasie en mag niet worden toegestaan. Het is nodig dat er een nadere bezinning over de grenzen van het medisch handelen komt.

Vertechnisering van de voortplanting

Kinderen zijn een geschenk van God. Het niet-krijgen van kinderen als bekroning van het huwelijk tussen man en vrouw is (veelal) een groot verdriet. Maar daarom zijn nog niet alle methoden om kinderen te krijgen goedgekeurd.

Draagmoederschap, zaaddonorschap, 'oma-moeders' en reageerbuisbevruchting – zeker zolang restembryo's overblijven die gedood worden – wijzen we af.

Bij genetische manipulatie hebben we te maken met een revolutionaire ontwikkeling in de wetenschap. Het knutselen met erfelijk materiaal is niet toegestaan. Door middel van wetgeving moet worden voorkomen dat op een onverantwoorde manier wordt omgegaan met de schepping, of het nu een micro-organisme, een plant, een dier of een mens betreft. De SGP is tegen soortoverschrijdende ingrepen en ingrepen die de integriteit van het dier aantasten. Alleen met het oog op de volksgezondheid zou onder randvoorwaarden, bij gecontroleerde omstandigheden en bij het ontbreken van alternatieven een dergelijke genetische manipulatie kunnen worden toegestaan. De mogelijke rol van genomics, waardoor genetische manipulatie 'overgeslagen' kan worden, wordt verder onderzocht. Genetische manipulatie in de kiembaan wijzen we af.

Het klonen van mensen en dieren – zowel reproductief als therapeutisch – doet geen recht aan de eigenheid en de identiteit van het schepsel en dient nationaal en internationaal streng verboden te blijven. Wij stellen dit heel duidelijk en betrekken daarbij nog niet eens de onnatuurlijke wijze van voortplanting, de infectierisico's bij de ontvanger en identiteitsbeïnvloedende eigenschappen van het donormateriaal.

Het medisch wetenschappelijk onderzoek staat steeds voor grenzen. Wat kan en mag gedaan worden met embryo's? De SGP is van mening dat menselijke embryo's en foetaal materiaal

niet mogen worden gebruikt en gemaakt voor medisch-wetenschappelijk onderzoek. Een goed alternatief is het gebruik van volwassen stamcellen uit het ruggenmerg, afgestaan door donoren. Onderzoek naar verdere en veelbelovende toepassingsmogelijkheden van volwassen stamcellen moet worden gestimuleerd.

Het spreekt voor zich dat (internationale) handel met menselijk erfelijk materiaal via Internet moet worden tegengegaan. Het is van groot belang dat de overheid streeft naar uniformering van verbodswet- en regelgeving op het gebied van genetische manipulatie op Europees en zo mogelijk mondiaal niveau. De overheid stelt randvoorwaarden en moet niet achter de medische ontwikkelingen aanlopen.

Het bestand van genetische informatie van de mens dient wettelijk beschermd te worden. De overheid heeft als taak te voorkomen dat bekendheid met iemands erfelijke gebreken gevolgen heeft voor de toegankelijkheid van voorzieningen op sociaal terrein en de gezondheidszorg. Genetisch materiaal mag slechts voor duidelijk omschreven doeleinden worden bewaard tot een wettelijk afgebakende bewaartermijn.

Hoewel het nog maar zeer de vraag is of xenotransplantatie ooit realiteit wordt, staat de SGP afwijzend tegenover het implanteren van dierlijke organen in het menselijk lichaam. Dieren hebben immers een zelfstandige waarde, een eigenwaarde, een intrinsieke waarde als medeschepselen. In dat opzicht hebben wij grenzen in acht te nemen. Daar komt nog bij, dat xenotransplantatie grote risico's met zich mee brengt voor mens en maatschappij. In het genetisch materiaal van dieren komen immers zogenaamde retrovirussen voor, die bij de mens

ernstige en mogelijk onbehandelbare ziekten kunnen veroorzaken. De SGP vindt xenotransplantatie dan ook geen oplossing om het tekort aan donororganen tegen te gaan. Andere methoden daarvoor, als bijvoorbeeld het ontwikkelen van kunstorganen en het kweken van organen uit volwassen stamcellen, verdienen onze voorkeur.

Huwelijk, gezin en seksualiteit

De meest intensieve vorm van 'elkaar dienen' vinden we binnen het huwelijk. Voor de SGP is dit een huwelijk tussen man en vrouw. God schiep Adam en Eva als paar. Juist de zorgplicht voor elkaar en voor de kinderen maakt het huwelijk zo waardevol. Grote aandacht voor dit 'huwelijkse' gezin is in onze samenleving van essentieel belang. In het huwelijk draait het om de levenslange verbintenis met elkaar en liefde en trouw tot elkaar. Maatregelen op fiscaal en sociaal gebied moeten het stichten van een gezin aantrekkelijk maken en een verdergaande afbraak van de 'hoeksteen van de samenleving' tegengaan. Afbreken van die hoeksteen breekt de samenleving af en heeft grote gevolgen op allerlei maatschappelijke terreinen.

De overheid dient ervoor te waken dat allerlei samenlevingsvormen, naast de relatie tussen één man en één vrouw, bevoordeeld worden boven of gelijkgesteld worden aan het huwelijk. De wettelijke erkenning van het 'homohuwelijk' moet worden teruggedraaid en de publieke erkenning of gelijkschakeling van niet-huwelijkse samenlevingsvormen moet verdwijnen.

Een echtpaar belooft trouw te zijn aan elkaar. Deze belofte wordt nog al eens gemakkelijk verbroken. Bij echtscheiding moet in alle gevallen interventie van de rechter verplicht blijven,

dus ook en juist als er kinderen zijn. Voor hen is het een aangrijpende zaak, als de ouders besluiten gescheiden door het leven te gaan. Via bemiddeling moet onderzocht worden of echtscheiding voorkomen kan worden. Echtgenoten dienen elkaar trouw te zijn. Gelegenheden waar ontucht hoogtij viert, moeten direct verboden worden. Ieder bordeel is er één te veel! Voor seksualiteit is ruimte binnen de geborgenheid van het huwelijk. Het toenemend aantal geslachtsziekten laat zien waar de vrije seksuele moraal toe kan leiden. Het algemeen bordeelverbod moet opnieuw ingevoerd worden. Zolang dit nog niet het geval is, moeten in ieder geval de gemeentebesturen de vrijheid hebben om bordelen te weren. Graag ziet de SGP het zogenaamde Zweedse model ingevoerd, waarbij ook bezoekers van prostituties strafrechtelijk aangepakt kunnen worden. Zowel de productie als het bezit van pornografische materiaal moeten worden verboden.

Het adopteren van kinderen in nood moet ook mogelijk zijn voor minder draagkrachtige echtparen. De SGP pleit daarom in deze gevallen voor een inkomensafhankelijke tegemoetkoming in de (reis-, verblijfs- en bemiddelings)kosten van adoptie. Omdat de Bijbel ons voorhoudt dat het krijgen en opvoeden van kinderen onlosmakelijk verbonden is aan het huwelijk tussen man en vrouw, wijzen we adoptie af in andere relatievormen dan het huwelijk tussen één man en één vrouw.

Jeugdbeleid

De maatschappelijke bezorgdheid over de jeugd en de jeugdproblematiek is begrijpelijk. Toch moeten we de jeugd niet in haar totaliteit als probleemgroep beschouwen. Gelukkig zien

we dat veel jongeren – ongeveer 85 procent – zonder al te veel problemen de weg naar de volwassenheid doorlopen. De resterende 15 procent baart zorgen. De SGP pleit ervoor niet slechts de symptomen te bestrijden, maar te zoeken naar de dieperliggende oorzaken. Een diepgaande bezinning over de manier waarop wij 'dienend' bezig kunnen zijn voor deze jongeren, is dan ook van groot belang.

De basis van het jeugdbeleid dient te liggen in een overdracht van Bijbelse waarden en normen. Deze moet een plaats in het gezin krijgen. Hier begint de opvoeding immers. Als de waarde van het gezin wordt onderschat en de individuele ontplooiing boven alles gaat, zullen zaken als waarden en normen, ontzag voor gezag en geborgenheid in het gedrang raken. De opvoeding – en dus ook de overdracht van waarden en normen – is de primaire verantwoordelijkheid van de ouders. Het onderwijs en de kerken moeten deze vorming voortzetten. Gezamenlijk zullen zij proberen de jeugd verantwoordelijkheid voor zichzelf, anderen en hun directe omgeving bij te brengen. Zij moeten de jeugd leren om 'elkaar te dienen'. Het is te kort door de bocht om alle jeugdproblemen terug te voeren op opvoedingsproblemen. Wel blijkt dat in nogal wat gezinnen geen veiligheid en geborgenheid is te vinden. Het komt steeds vaker voor dat de aandacht voor elkaar en de kinderen afneemt. Als de televisie uren aanstaat, er lange tijd wordt geïnternet of als de ouders beiden de maatschappelijke carrière boven het gezin plaatsen, verliezen gezinsleden contact met elkaar. We roepen ouders op hun verantwoordelijkheid te nemen in hun zorg voor de kinderen.

Daar waar problemen verwacht worden, dient

vroegtijdig opgetreden te worden. Daar waar problemen zijn, moet er een mogelijkheid zijn ze – met behulp van zorginstellingen – op te lossen. Signalen uit het onderwijs dienen serieus genomen te worden. De volgende maatregelen zijn nodig:

- identiteitsgebonden jeugdzorg moet een volwaardige plaats krijgen in het werkveld. Ouders en/of cliënten die kiezen voor een voorziening voor gereformeerde jeugdzorg, moeten dat onbelemmerd kunnen doen.
- het inschakelen van pleeggezinnen heeft ver de voorkeur boven opname in een instelling; de fiscale aftrekmogelijkheden voor pleeggezinnen kunnen worden verruimd;
- gemeenten moeten concrete projecten opzetten die schooluitval bij jongeren tegengaan, jeugdwerkloosheid bestrijden en jeugdcriminaliteit tegengaan;
- om verveling en daarmee samenhangend vandalisme tegen te gaan, moet worden gezorgd voor voldoende verantwoorde sociaal-culturele en recreatieve voorzieningen;
- als de problemen met opgroeiende kinderen te groot worden, kan opvoedingsondersteuning soms groter leed voorkomen.

Zorg voor de zwakken in de samenleving

Het dienen van de ander is een zaak van het hart. Hoe dichter mensen bij elkaar staan, des te zorgvuldiger kan de hulpverlening zijn. Bij de zorgverlening aan de zwakken in de samenleving is vrijwilligerswerk een belangrijk speerpunt. De overheid dient kerken en vrijwilligersorganisaties de ruimte te geven hun christelijke hulpverleningsopdracht te vervullen.

De wijze waarop vanuit de maatschappij tegen ouderen of mensen met een chronische ziekte of handicap wordt aangekeken, is in hoge mate

bepalend voor de grondhouding van hen die beslissingen moeten nemen ten aanzien van participatie en integratie van deze mensen. Als gevolg van de recente ontwikkelingen op het terrein van abortus en euthanasie dreigt de intolerantie voor de afhankelijke mens toe te nemen. Daarom is de SGP van mening dat de overheid actief het voortouw dient te nemen in het bevorderen van een positieve beeldvorming. De publiekscampagnes die hier onderdeel van uitmaken, worden altijd samen met de betrokken cliënten- en patiëntenorganisaties uitgevoerd.

Het is wenselijk dat de overheid haar beleid met betrekking tot zorg en welzijn mede baseert op daadwerkelijke ervaringen van burgers met een ziekte of handicap. De SGP wil dan ook nadrukkelijk aandacht vragen voor de positie van cliënten- en patiëntenorganisaties. Daarom willen we niet alleen spreken over de zogenaamde vraagsturing in de zorg, maar de versterkte positie van de zorgdrager ook daadwerkelijk vergroten door middel van meer financiële ondersteuning vanuit de overheid voor de algemene en categoriale cliënten- en patiëntenorganisaties. Ook moeten deze organisaties over dezelfde informatie kunnen beschikken als zorgaanbieders en leveranciers, bijvoorbeeld als het gaat over genees- en hulpmiddelen. Pas dan kunnen de zorgvragers echt functioneren als een volwaardige partij in de zorg en kunnen hun belangen goed worden behartigd.

Ouderen

Nederland vergrijst. Het aantal ouderen neemt toe, terwijl het aantal jongeren juist afneemt. Het gevaar is niet denkbeeldig dat de oudere mens aan de kant wordt geschoven. De SGP is ervan overtuigd dat mensen op leeftijd een zin-

volle plaats moeten houden in deze jachtige tijd. Zij hebben hun kwaliteiten en capaciteiten en dienen derhalve een volwaardige plaats in onze samenleving in te blijven nemen. Actieve deelname van deze groep aan het maatschappelijk leven moet worden bevorderd door een flexibele pensionering en het tegengaan van leeftijdsdiscriminatie.

Het is ons ideaal de ouderen zo veel mogelijk in hun eigen vertrouwde omgeving te laten wonen. Natuurlijk is een goede begeleiding hierbij wel nodig. Mantelzorg en vrijwilligerswerk moeten daarom actief worden gestimuleerd.

De hoge werkdruk en het tekort aan bedden in verzorgingstehuizen baart de SGP grote zorgen. Alle aandacht dient gericht te worden op verbetering van de kwaliteit van de voorzieningen voor ouderenzorg. Een belangrijk onderdeel daarbij is het aspect van privacy. Zo vindt de SGP meer-persoonskamers in verpleeghuizen niet meer van deze tijd. Het verder doorvoeren van de scheiding van wonen en zorg bij nieuwbouw en verbouw van verzorgingshuizen blijft een belangrijk punt van aandacht.

Zieken

Op het terrein van gezondheid en ziekte staan we voor indringende vraagstukken. De technische mogelijkheden lijken oneindig. De overheid staat voor de taak aan te geven waar de grenzen liggen.

In de gezondheidszorg staan mensen in het middelpunt. Mensen die hulp nodig hebben en mensen die hulp verlenen. Beide groepen verdienen onze aandacht. Mensen die hulp nodig hebben, zijn er – getuige de wachtlijsten – zeer veel. Dit geldt niet voor hulpverleners. Meer mensen, meer middelen en een evaluatie van

de interne organisatie van de gezondheidszorg zijn broodnodig om kwalitatief goede zorg te kunnen bieden. In dit verband moet ook de inzet van vrijwilligers en de mantelzorg worden genoemd. De SGP pleit voor verruimde financierings-, vergoedings- en verlofmogelijkheden voor deze dienstverleners. De beschikbaarheid van mantelzorg mag echter nooit reden zijn een patiënt lager op de wachtlijst te plaatsen.

Het tekort aan zorgverleners baart de SGP grote zorgen. Om het werken in deze sector aantrekkelijk te houden, dienen maatregelen getroffen te worden. Natuurlijk is een imagoverbetering hard nodig. Het beroep waarbij we elkaar dienen door zorg te verlenen, moet gerespecteerd en gewaardeerd worden. Daarnaast pleiten we voor een verbetering van de arbeidsomstandigheden, marktconforme beloning, arbeidstijdverlenging in plaats van verkorting en een terugdringen van het ziekteverzuim. De opleidingen moeten aantrekkelijker, het aantal duale leertrajecten moet worden uitgebreid.

De SGP ziet het als een grote uitdaging zich te bezinnen op de vraag wat een verantwoorde kostenstijging in de zorg daadwerkelijk inhoudt. Enerzijds gaat het immers om de beheersing van de collectieve uitgaven. Anderzijds is een hoogwaardige gezondheidszorg van essentieel belang, vooral in onze vergrijzende samenleving. We willen de uitdaging aangaan om onder duidelijke en stringente voorwaarden voor wat de efficiency van de zorgverlening betreft, het gezondheidszorgbudget de komende jaren aanmerkelijk te verruimen. De gezondheidszorg mag veel kosten! Verspilling van gemeenschaps-geld vanwege onnodige bureaucratie in de

zorgverlening moet echter drastisch worden tegengegaan.

Ook in de financiering van de zorg is nadrukkelijk het uitgangspunt dat de cliënt met zijn specifieke zorgvraag centraal staat. Een persoonsgerichte bekostiging, waarbij ook aspecten van omvang, zwaarte en duur van de zorg in de individuele prijsstelling worden meegewogen, krijgt onze steun, al zien we ook de nadelen als de autonomie van de burger uitgangspunt is. Zorg moet niet als 'confectiepak' maar als 'maatkostuum' worden geleverd. Zorg op maat biedt een op flexibele wijze samengesteld zorgpakket aan, desnoods over instellingsmuren en sectorgrenzen heen.

De zorgvrager dient zelf te kunnen beslissen over de precieze inrichting en de kwaliteit van de zorg die hij ontvangt; vraaggestuurde zorg verdient onze steun. Dit betekent overigens niet dat we ongelimiteerd ruimte willen bieden voor alle medische ingrepen. We staan bijvoorbeeld uiterst sceptisch tegenover allerlei schoonheidsbehandelingen, cosmetische ingrepen, plastische chirurgie, enzovoorts.

De zorg dient zo dicht mogelijk bij de patiënt te worden georganiseerd. Anderzijds mag de patiënt niet worden belet zijn zorg in te kopen bij een in een andere regio gevestigde, identiteitsgebonden zorgaanbieder. Identiteit geeft immers kleur aan de zorg! Juist bij ziekte hebben patiënten behoefte aan de geborgenheid van eigen zorg en begrip voor hun levensstijl en -visie. We pleiten voor een volwaardige positie en financieringsvorm van landelijke en bovenregionaal werkende, identiteitsgebonden instellingen.

De SGP maakt zich sterk voor de positie van kleinschalige ziekenhuizen. Het gaat er om dat

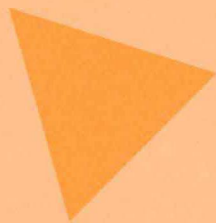
deze een onderdeel vormen van een groter regionaal netwerk waarin ook (minimaal) één (academisch) ziekenhuis voor topklinische zorg participeert. Het gaat er om dat binnen zo'n netwerk alle vormen van klinische zorg beschikbaar moeten zijn. Het nut van kleinschalige ziekenhuisvoorzieningen is dat zij (fysiek) vaak relatief beter bereikbaar en toegankelijk zijn, en voor de meest gespecialiseerde ziekenhuisinstellingen als voorportaal kunnen fungeren (spreiding ziekenhuisbedden). Zo is het dan mogelijk dat een patiënt in eerste instantie in een kleinschalig ziekenhuis dicht in zijn buurt wordt opgenomen, waarna hij voor de specialistische ingreep naar het academische ziekenhuis wordt overgebracht (en na afloop eventueel weer terug gaat naar het ziekenhuis in zijn directe woonomgeving).

Aandacht verdient de bereikbaarheid en samenwerking met specialistische en academische ziekenhuizen.

Het ambulancevervoer biedt een eerste helpende hand bij ongevallen. De vastgestelde aanrijtijd moet worden gehaald. Daarnaast dient een fijnmazig netwerk van voorzieningen voor ambulancevervoer en traumahulpverlening te worden opgezet. We vinden het onacceptabel, dat geluidsoverlast en milieuwetgeving een optimaal functioneren van de traumahelikopters in de weg staat.

Aan privé-klinieken kleven grote bezwaren. Die bezwaren betreffen onder andere de selectie (rijk – arm) en de mogelijke medische technieken (selectie op grond van geslacht bij voortplanting) die worden gebruikt.

De SGP ziet het huisartsenberoep als een belangrijke schakel in de totale zorgstructuur. Deze beroepsgroep, die eerstelijnszorg biedt, moet de ruimte krijgen haar praktijkuitoefening

optimaal vorm te geven. Het takenpakket en de verantwoordelijkheden zijn de afgelopen jaren sterk toegenomen. Een toestroom van patiënten door een huisartsentekort moet worden tegengegaan door uitbreiding van de opleidingscapaciteit. De SGP pleit voor een adequate ondersteuning en compensatie voor de toegevoegde taken en verantwoordelijkheden. De apotheekhoudende huisarts op het platteland moet behouden worden. Het kiezen van een huisarts is een vrijwillige keuze; ook voor mensen in een verzorgingstehuis.

Mensen met een handicap

Mensen met een handicap zijn mensen als iedereen. Zij moeten volwaardig in onze samenleving kunnen functioneren en participeren. Er moet dan ook een wettelijke regeling komen voor de vergoeding van de meerkosten, die mensen met een handicap nu eenmaal moeten maken om zelfstandig te kunnen functioneren en aan het maatschappelijk verkeer deel te kunnen nemen. Op korte termijn moeten de schotten tussen de verschillende regelingen voor mensen met een handicap worden weggehaald. Ook in fiscale zin moet er specifieke aandacht zijn voor mogelijkheden om de vele kosten die gemaakt worden in verband met een ziekte of handicap, te compenseren. Er dient naar gestreefd te worden dat de gemeenten voldoende financiële mogelijkheden hebben om de taken die ze via de Wet Voorziening Gehandicapten hebben, ook daadwerkelijk uit te voeren. De gemeentelijke zorgplicht moet voldoende van de grond komen.

Ons streven dat mensen met een handicap volwaardig in onze samenleving moeten kunnen functioneren en participeren, strekt zich uit tot vele terreinen binnen onze maatschappij. Mensen met een handicap moeten zoveel

mogelijk aan het normale arbeidsproces kunnen deelnemen. Voor hen die dat niet kunnen, dienen er voldoende mogelijkheden te zijn voor een zinvolle en verantwoorde dagbesteding. De SGP vindt dat hiervoor voldoende financiële middelen beschikbaar moeten zijn. Ook met betrekking tot de toegankelijkheid van openbare voorzieningen, de mobiliteit en het betalingsverkeer moet er het nodige worden verbeterd om ons streven ten behoeve van mensen met een handicap waar te kunnen maken.

We maken ons sterk voor een grondwettelijk verbod van discriminatie op grond van een handicap.

Ook dove mensen moeten voluit in de samenleving kunnen participeren. Daarom wil de SGP dat de Nederlandse Gebarentaal als primaire taal voor doven wordt erkend.

Verslaafden

Verslaving aan drugs, alcohol en gokken is een groot maatschappelijk probleem. De aanpak hiervan kan niet anders dan radicaal zijn. Drugsverslaafden zijn niet gediend met halfslachtige heroïne-experimenten; afkicken onder narcose – met medische begeleiding – heeft goede resultaten laten zien. Verantwoorde opvang en behandelingswijze moeten gesteund worden. Christelijke organisaties mogen niet worden buitengesloten.

In de opvoeding en het onderwijs moet preventief worden opgetreden door de jongeren te informeren over de schadelijke gevolgen van verslaving. Verhoging van de accijnzen en een algeheel reclameverbod op alcohol en tabak hebben eveneens een preventieve werking. Coffeeshops moeten worden verboden. Handel in en gebruik van softdrugs (laat staan harddrugs) is ontoelaatbaar, evenals legalisering.

Drugsgebruik in de gevangenis kan niet. Bezoekers mogen hierop worden gecontroleerd.

Kansspelen en gokautomaten (ook via Internet) moeten worden verboden, casino's moeten worden gesloten.

De overheid heeft de taak een consistent beleid te voeren.

Dak- en thuislozen

Ook in een welvarend land als Nederland zijn armen te vinden. Velen van hen missen de meest basale voorzieningen en zwerven over de straten. De schrikbarende toename van het aantal dak- en thuislozen moet worden tegengegaan door het opzetten van adequate voorzieningen en voldoende psychiatrische zorg. Gemeenten moeten meer mogelijkheden krijgen om dak- en thuislozen met chronische psychische problemen op te laten nemen.

Dak- en thuislozen moeten opnieuw een kans krijgen om in de maatschappij te kunnen participeren. Het aantal resocialisatieprojecten dient daarom te worden uitgebreid.

Zorgverzekering

Elkaar dienen heeft ook een financiële dimensie. De familieleden en diaconieën in onze kerken proberen zieken en/of behoeftigen, die zelf niet in staat zijn een gedeelte van de verleende zorg te betalen, te helpen de grootste nood te lenigen. Ook de overheid dient in dezen haar verantwoordelijkheid te nemen. Het lijkt de SGP een goede zaak als er een basispakket komt, uiteraard met een ontheffingsmogelijkheid voor gemoedsbezwaarden en zonder ruimte voor ethisch verwerpelijke behandel-mogelijkheden. Naast dit basispakket heeft ieder zijn of haar eigen verantwoordelijkheid om zich aanvullend te verzekeren voor behan-

delingen die niet in het basispakket zijn opgenomen. Ook binnen de basisverzekering kan de eigen verantwoordelijkheid vorm krijgen via mogelijke eigen bijdragen of een eigen risico. Het basispakket wordt betaald uit de algemene middelen. Tegelijk benadrukt de SGP de belangrijke aanvullende rol van de diaconieën, die uiteraard op hun beurt de verantwoordelijkheid van de familie als uitgangspunt dienen te nemen.

Nogmaals elkaar dienen: persoonlijke verantwoordelijkheid

Elkaar dienen is de moeite waard. De overheid kan slechts stimuleren dat mensen elkaar dienen. Elkaar dienen heeft vooral te maken met onze eigen verantwoordelijkheid. Eigen verantwoordelijkheid tegenover onze Schepper en onze naaste in de volle breedte, maar ook verantwoordelijkheid tegenover ons eigen lichaam en onze eigen psyche. Roken, overmatig alcoholgebruik, drugs, seks buiten het huwelijk, gokken, roekeloos gedrag en risicovolle vormen van sport eisen alle hun tol en staan het elkaar dienen in de weg.

De overheid kan niet alles. Elkaar aanspreken op verantwoordelijkheden, aandacht hebben voor elkaar, overdracht van waarden en normen en zorgen voor eenzaam en zieken zijn enkele van de vele zaken die tot ieders taak behoren.

Elkaar dienen is een opdracht voor iedere burger van Nederland!

D Een dienstbare economie

Jarenlang is geregeerd vanuit een houding dat werk, werk en nog eens werk van belang is. De aandacht was vooral gericht op economische groei. Vanuit de schepingsopdracht de aarde te bouwen mogen we inderdaad bezig zijn met het bevorderen van economische groei. Ondanks de minder gunstige economische vooruitzichten gaat het momenteel in financieel opzicht goed met Nederland en daar mogen we ook best blij mee zijn.

De Bijbel leert echter dat materiële voorspoed niet zonder meer leidt tot welzijn. De aarde moeten we niet alleen bouwen, maar ook bewaren. Gevolgen voor natuur en milieu moeten vooraf en integraal meegewogen worden. En dat gebeurt nog onvoldoende. De SGP wil toe naar een maatschappij, waarin economische groei en milieubehoud meer in evenwicht zijn.

Daar blijft het echter niet bij. Niet alleen het milieu heeft geleden onder de economische groei. Ook de verbondenheid met de naaste heeft schade opgelopen. We zien in onze maatschappij ontwikkelingen ontstaan die het gebod om de naaste te dienen ondermijnen. Als teveel aandacht ontstaat voor zoveel mogelijk winst, een zo snel mogelijke carrière, zoveel mogelijk consumptie, komt het dienen van God en de naaste in het gedrang. De economische ontwikkeling van de afgelopen jaren heeft, gestimuleerd door het overheidsbeleid, geleid tot een maatschappij, waarin het individualisme en consumentisme hoogtij vieren. De SGP betreurt dit in hoge mate. De economie moet ten dienste staan van mensen en zich niet ten koste van hen ontwikkelen.

Ronduit afwijzend staan we tegenover een economische ontwikkeling waardoor Gods geboden overtreden worden. Met name denken we dan aan ontwikkelingen (gestimuleerd door overheidsbeleid!) die de zondagsrust ondermijnen. God heeft ons een duidelijk gebod gegeven om op de zondag de dienst aan Hem centraal te stellen. Op die dag mag en moet speciaal tot uiting komen dat we de opdracht hebben in ons hele leven God te dienen. Daarnaast mogen we uitrusten van ons werk, nieuwe energie verzamelen voor een volgende week. De overheid kan niet om de roeping heen te zorgen voor zondagsrust.

Ook als we kijken naar producten die in onze maatschappij gemaakt en genuttigd worden, zien we activiteiten die wel geld opleveren, maar in een bijbels genormeerde economie niet pas-

sen. Denk aan de amusementsindustrie en de (gelegaliseerde!) prostitutie.

De economie kan pas werkelijk floreren als aan duidelijke normen voldaan wordt. De SGP wil toe naar een dienstbare economie. Een economie die 'tot Uw dienst' staat:

- is genormeerd door Gods geboden;
- leidt tot een samenleving waarin mensen gestimuleerd worden in hun verantwoordelijkheid om de naaste te dienen;
- houdt rekening met de grenzen die het milieu ons stelt.

Het gaat om een economie die integraal rekening houdt met deze aspecten. In deze paragraaf willen we laten zien wat dat concreet betekent. Daarbij is er niet alleen voor de overheid een rol weggelegd, maar zeker ook voor bedrijven en mensen zelf.

Overheid

De overheid heeft de taak om duidelijk aan te geven wat de randvoorwaarden zijn waarbinnen economische ontwikkeling plaats kan vinden. In de eerste plaats betekent dit, dat mensen ook wat betreft hun economisch gedrag zich moeten houden aan de wetten die God gegeven heeft. Economische groei die met zich brengt dat Gods dag ontheiligd wordt, leidt niet tot een samenleving die gekenmerkt wordt door gerechtigheid. De zondag als rustdag is een essentiële randvoorwaarde voor een dienstbare economie. Ten tweede moet een dienstbare economie zo in elkaar zitten, dat een samenleving bevorderd wordt die sociaal is. Niet het recht van de sterkste moet centraal staan, maar de zorg voor de zwakken. Economische vooruitgang mag niet leiden tot sociale achteruitgang. In de derde plaats houdt een dienstbare economie in, dat zoveel als

mogelijk is de schepping bewaard wordt. We zijn immers geen eigenaars van de aarde maar rentmeesters.

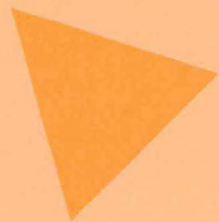
De overheid heeft een aantal instrumenten om ervoor te zorgen dat de genoemde randvoorwaarden ook daadwerkelijk functioneren:

- economisch structuurbeleid;
- milieubeleid;
- ruimtelijk beleid;
- belastingstelsel;
- voorlichting.

Hieronder wordt op deze punten ingegaan (behalve op ruimtelijk beleid dat in de paragraaf 'Waar dienen?' aan de orde komt).

Economisch structuurbeleid

Het economisch structuurbeleid moet bevorderen dat de economische ontwikkeling gericht wordt op de sterke kanten van Nederland. Een relatief hoog opgeleide bevolking gecombineerd met de Nederlandse handelsgeest maakt het mogelijk gebruik te maken van de toenemende internationale verwevenheid. Steeds meer zal een goede internationale concurrentiepositie van belang zijn. Een hoog niveau van kennis (zie daarvoor de paragraaf 'Leren dienen') en een goede infrastructuur om die kennis om te zetten in producten en diensten met toegevoegde waarde zijn cruciaal. De overheid heeft een belangrijke taak bij het optimaliseren van de benodigde infrastructuur. Daarbij denken we niet alleen aan de infrastructuur in enge zin (zie voor het SGP-beleid t.a.v. transport de paragraaf 'Waar dienen?'), maar ook aan het vestigingsklimaat in het algemeen. De SGP is dan ook van mening dat zo snel mogelijk een strategische nota tot stand moet komen, waarin aangegeven wordt hoe de Nederlandse economie zich op langere termijn

kan ontwikkelen en welke rol het overheidsbeleid daarbij kan spelen. Niet alleen moet dan voldoende aandacht gegeven worden aan kansen en bedreigingen voor de Nederlandse economie, maar ook aan de randvoorwaarden waarbinnen economische ontwikkeling kan plaatsvinden.

We leven in een klein land met een hoge bevolkingsgraad. Veel bedrijven en mensen zitten in een klein gebied samengepakt. Daardoor ontstaat snel overlast. De dagelijkse files zijn hier een voorbeeld van. Bovendien ondervinden mens en natuur snel de negatieve gevolgen van milieuvervuiling. Daarom is het van belang dat Nederland zich in de toekomst ontwikkelt in een richting die rekening houdt met de beperkte milieuruimte die we hebben.

De ene sector leidt tot een grotere aanslag op milieu, ruimte en leefklimaat dan de andere. Daarom kiest de SGP voor sectoren die zo weinig mogelijk bijdragen aan deze aanslag. We ontkomen er niet aan te kiezen voor het extra stimuleren van bepaalde sectoren en afremmen van andere. Het is beter om problemen bij de basis aan te pakken in plaats van gevolgen te bestrijden. Van groot belang is dat niet alleen gelet wordt op de gevolgen voor economie en milieu, maar ook op sociale en principiële consequenties. Een integraal beleid aan de basis kan een economie stimuleren die meer rekening houdt met de grenzen die de Bijbel aan ons economisch functioneren stelt. Geen maximale economische groei als enkelvoudig doel dus, maar economische ontwikkeling, ingebed in het totaal van normen waaraan die groei moet voldoen. Economische groei is dus geen doel op zich, maar mag pas functioneren als aan de essentiële randvoorwaarden wordt vol-

daan. Concreet betekent dit bijvoorbeeld: dat ontwikkelingen gestimuleerd moeten worden die de zondag ontzien (dit kan door sectoren te bevorderen die niet volcontinu hoeven te werken of door technologische ontwikkeling te stimuleren die zondagswerk overbodig maakt dan wel minimaliseert); dat sectoren gestimuleerd moeten worden die een zo efficiënt mogelijk gebruik maken van de beschikbare ruimte, zo weinig mogelijk milieuvervuiling veroorzaken (bijvoorbeeld door kennis toe te voegen aan productstromen, zodat voorkomen wordt dat Nederland slechts een distributieland is) en de effecten op het leefklimaat minimaliseren. Een harde randvoorwaarde daarbij moet zijn, dat Nederlands beleid niet mag leiden tot verplaatsing van productie naar landen met minder strenge milieuregels, als daardoor het milieu per saldo slechter af is en concurrentievervalsing optreedt. Speciale aandacht wil de SGP in deze strategische visie richten op:

- de rol van het midden- en kleinbedrijf. Door schaalvergroting, toename van de concurrentie en door administratieve lasten heeft het Midden- en Kleinbedrijf (MKB) het niet altijd makkelijk. De SGP wil dat de overheid voldoende oog heeft voor de bijzondere positie van het MKB. Niet alleen verdient een groot deel van de Nederlanders daar hun dagelijks brood en is het MKB de banenmotor van Nederland, ook is de SGP van mening dat het MKB voor het vestigingsklimaat van Nederland onmisbaar is. Het grootbedrijf kan niet goed functioneren zonder het MKB als toeleverancier en afnemer. Bovendien bevordert het MKB een goede sociale structuur waardoor anonimisering en individualisering afgeremd worden, en draagt het bij aan de leefbaarheid in kleine kernen;

- de positie en ontwikkeling van de kennis- en ICT-sector. Het is onontkoombaar dat deze sector steeds meer invloed krijgt. Het is dan ook van het grootste belang dat Nederland niet achterop loopt in de wereld. Als handelsnatie kunnen we dat niet hebben;
- de export van milieuvriendelijke productiemethoden. Door het beleid dat de SGP voorstaat, kan Nederland voor op lopen in de ontwikkeling van deze methoden. Dit is een exportproduct dat niet alleen vanuit financieel perspectief, maar ook vanuit milieuoogpunt aandacht verdient. Het mes kan zo aan twee kanten snijden.

De SGP wil innovatieve sectoren die passen binnen de lange-termijn-visie, de kans geven een plaats te verwerven in de Nederlandse economie. Dit kan door te zorgen voor een goede kennisinfrastructuur (zie de paragraaf 'Leren dienen'), stimuleringsubsidies en opstartfaciliteiten. Maatwerk moet geleverd worden om bedrijven die optimaal gebruik maken van de sterke kanten van Nederland, de kans te geven die hun toekomst. Concrete maatregelen die genomen moeten worden zijn:

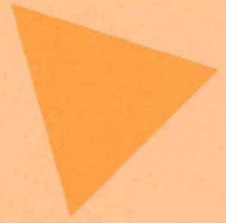
- herziening van de Vestigingswet die bevordert dat bonafide bedrijven geen onnodige belemmeringen worden opgelegd, maar uitwassen en oneerlijke concurrentie zoveel mogelijk voorkomt. Momenteel is het weliswaar eenvoudig een onderneming te starten, maar door het te veel ontbreken van duidelijke eisen wordt beunhazerij onvoldoende voorkomen;
- flexibilisering van de Faillissementswet. Onder het huidige regime worden ondernemers te lang achtervolgd door de gevolgen van een faillissement, waardoor kansen op een doorstart of herstart afgeremd worden. Vooral

moet kritisch gekeken worden naar de huidige vorm van surséance. In de VS zijn goede ervaringen opgedaan met flexibeler vormen, waardoor de situatie voorkomen wordt dat surséance nagenoeg altijd leidt tot faillissement (de zogenaamde Chapter-11 status). Hoewel hier voorzichtig mee moet worden omgegaan ter bescherming van schuldeisers, is de SGP voor een onderzoek naar de haalbaarheid om de Faillissementswet in de richting van het Amerikaanse model te wijzigen;

- vereenvoudiging van bedrijfsopvolging voor het MKB en de landbouwsector, o.a. door meer mogelijkheden voor het fiscaal vriendelijk overdragen van ondernemingen binnen de familiesfeer.

Milieubeleid

Consumenten besluiten dagelijks om bepaalde producten wel of niet te kopen. Over het algemeen doen ze dit op basis van de verhouding tussen prijs en kwaliteit. Het probleem is echter dat niet alle effecten van die producten in de prijs verwerkt zijn. Zowel bij het produceren als consumeren treden effecten op die het milieu belasten. Als die effecten niet in de prijs verrekend zijn, wordt teveel of verkeerd geconsumeerd en geproduceerd. De overheid moet bevorderen dat wel de juiste beslissingen genomen worden. Zij moet dit doen, omdat we rentmeester zijn van de door God geschapen aarde. De opdracht de aarde niet alleen te bouwen maar ook te bewaren, stelt ons voor de eis een goed milieubeleid te voeren. De SGP wil daarbij uitgaan van het voorzorgbeginsel. Er bestaat altijd onzekerheid over toekomstige ontwikkelingen. Niet alleen weten we niet precies welke milieu-effecten op zullen treden, ook technologische ontwikkelingen die de effecten voorkomen of kunnen verhelpen zijn

onzeker. Een goed milieubeleid gaat uit van de stelling dat beter te veel geïnvesteerd kan worden omdat we nu eenmaal bepaalde risico's niet willen lopen, dan dat achteraf geconstateerd moet worden, dat we te weinig gedaan hebben terwijl dat tot problemen leidt die niet meer te verhelpen zijn. Een en ander betekent, dat we uit willen gaan van milieudoelstellingen die waarborgen dat de schepping zoveel mogelijk bewaard wordt. Het stellen van goede randvoorwaarden en het handhaven daarvan zijn kerntaken van de overheid.

Naast de hierboven beschreven strategische keuze voor een goede structuur van de economie die moet waarborgen dat producentenpatronen overeenkomen met een duurzame ontwikkeling, zijn hiervoor een aantal instrumenten voorhanden:

- verboden of voorschriften;
- belastingen en subsidies;
- verhandelbare rechten;
- convenanten;
- voorlichting.

Verboden of voorschriften moeten ingevoerd worden voor stoffen en productieprocessen die dusdanig milieuvriendelijk zijn dat verdere productie of consumptie niet verantwoord is. In het verleden is bijvoorbeeld een verbod voor het gebruik van CFK's in koelkasten afgekondigd. Voor de toekomst valt te denken aan bepaalde vormen van bestrijdingsmiddelen in de landbouw (zie ook de paragraaf over de landbouw). Voor de SGP is wel essentieel dat dan een goed alternatief voorhanden moet zijn en ervoor gezorgd wordt dat – in ieder geval binnen de Europese Unie – een eerlijke concurrentiepositie gewaarborgd wordt. De overheid moet in gevallen waar dat niet zo is, geld

beschikbaar stellen om zo snel mogelijk een alternatief te vinden. In de drinkwatersector is een verbod op het gebruik van chloor een reëel alternatief (behalve voor gebruik tijdens noodsituaties). In de gassector moet een verbod gehandhaafd worden op het winnen van gas in en nabij waardevolle natuurgebieden. De economische noodzaak hiervoor is niet aanwezig, terwijl de schade aan natuur en milieu potentieel groot is. De SGP is, gezien de schadelijke milieueffecten en de gevolgen voor de volksgezondheid, tevens voor een verbod op productie en gebruik van vuurwerk (of als dat niet haalbaar is in ieder geval voor een milieubelasting op vuurwerk).

Het belasten van milieuvriendelijke activiteiten en het subsidiëren van milieuvriendelijke activiteiten is in dit geval een goede methode. Bovendien zijn deze instrumenten het meest geschikt als het gaat om beïnvloeding van het gedrag van grote groepen. Wat dit laatste betreft, pleit de SGP voor verandering van het consumentengedrag. Een duurzame samenleving kan alleen ontstaan als consumenten hun consumptiepatroon daarop afstemmen. Een sobere levensstijl is nodig om de verantwoordelijkheid die we ten opzichte van de schepping hebben, waar te maken. De SGP wil het appèl dat hieruit voortvloeit op de eigen verantwoordelijkheid van consumenten, ondersteunen door middel van milieubelastingen op:

- fossiele energie (om de te grote consumptie van olieproducten, gas en kolen – waardoor het klimaatprobleem verergerd wordt en een tekort kan ontstaan aan fossiele brandstoffen – af te remmen);
- transport (om de milieugevolgen van vervoer te verminderen en de mobiliteit te bevorderen, zie ook paragraaf 'Waar dienen?');

- grondstoffen (zodat producten waarin meer materiaal verwerkt wordt, vervangen worden door producten die een efficiënter omgaan met schaarse grondstoffen garanderen waardoor we tevens minder afval produceren);
- consumptie (door verhoging van de BTW met gelijktijdige verlaging van de loonbelasting, de zogenaamde vergroening van het belastingstelsel).

Overigens zij opgemerkt dat de internationale verwevenheid nogal eens noodzaakt dit soort belastingen op internationale schaal in te voeren, omdat nationaal beleid niet effectief is of omdat het economisch of juridisch niet haalbaar is.

Terwijl de milieuvervuilende activiteiten door belastingen moeten worden afgeremd, kunnen subsidies alternatieven stimuleren, zoals:

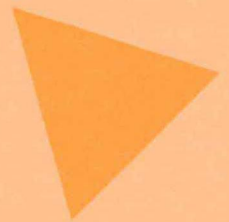
- onderzoek naar alternatieve energiebronnen (o.a. energie uit water, en bio-ethanol);
- het instandhouden en uitbouwen van kennis over kernenergie (hoewel de SGP op dit moment vanuit het voorzorgbeginsel niet voor een grote rol van kernenergie is, is niet uit te sluiten dat in de toekomst een oplossing gevonden wordt voor het probleem van de afval);
- aanleg van regionale windparken en windparken op zee;
- openbaar vervoer (zie paragraaf 'Waar dienen?');
- onderzoek naar en subsidie op preventie- en hergebruikmogelijkheden;
- stimulering van programma's die kringloopketens sluiten. Een voorbeeld hiervan is hergebruik van zand en grind, waardoor winning afgeremd kan worden.

Het doel van milieubelastingen moet te allen

tijde zijn ervoor te zorgen dat de schepping zoveel mogelijk ontzien wordt. Het innen van milieubelastingen mag niet verworden tot een manier van geld inzamelen. In het algemeen mogen milieubelastingen dan ook niet leiden tot lastenverzwaringen voor burgers en bedrijfsleven die zich milieuvriendelijk gedragen. De verlaging van andere belastingen (loonbelasting, vennootschapsbelasting) moet ervoor zorgen dat zij juist per saldo extra geld overhouden ten opzichte van hen die zich onvoldoende aanpassen.

Een alternatief voor milieubelastingen is een systeem van verhandelbare rechten. In principe is het verschil tussen beide dat bij belastingen het prijzeffect bekend is, maar het milieueffect niet, terwijl dit bij verhandelbare rechten andersom is. De SGP is daarom een voorstander van verhandelbare rechten, als het gaat om milieuproblemen waar het gegarandeerd halen van milieudoelstellingen centraal moet staan. Wel blijkt in de praktijk een systeem van verhandelbare rechten nogal eens op praktische problemen te stuiten. De SGP wil daarom de komende jaren meer experimenten, bijvoorbeeld met CO₂, grondstoffen en/of brandstoffen.

Convenanten tussen overheid en bedrijfsleven kunnen een bijdrage leveren aan het bestrijden van milieuproblemen. Als in gezamenlijkheid gekozen kan worden voor een oplossing die draagvlak heeft en die het beste alternatief is, dan is daar in principe niets op tegen. Vooral in het geval waarin slechts enkele producenten betrokken zijn bij een bepaald milieuprobleem kan deze manier van milieubeleid effectief zijn. Bovendien doet het een appèl op de eigen verantwoordelijkheid van ondernemingen. We

moeten echter oppassen voor een milieubeleid dat door het bedrijfsleven gedictieerd wordt. De situatie kan ontstaan dat de overheid te weinig kennis in huis heeft om te beoordelen of de beste oplossing wel gekozen wordt. In dat geval kan beter op andere middelen (zoals verboden of voorschriften) vertrouwd worden. Bovendien is gebleken dat lang niet alle convenanten succesvol zijn. Uiterst alert moet omgegaan worden met de criteria die gelden voor convenanten. Daarbij moet uitgangspunt zijn, dat andere maatregelen genomen worden als het convenant niet leidt tot de gewenste uitkomst.

Begrotingsbeleid

De laatste jaren is een situatie bereikt dat de overheidsinkomsten en de overheidsuitgaven min of meer in evenwicht zijn. De SGP streeft er naar om dit evenwicht ook in de toekomst te behouden. De momenteel bestaande staatschuld is een erfenis uit het verleden die binnen een afzienbaar aantal jaren drastisch verminderd moet worden, waartoe een realistisch aflossingschema dient te worden opgesteld. Hierbij dient enerzijds rekening te worden gehouden met de mogelijkheid dat in tijden van economische tegenwind tijdelijk een pas op de plaats wordt gemaakt en anderzijds met de mogelijkheid dat in tijden van economische voorspoed meevallers aan de inkomstenkant mede worden aangewend voor extra aflossingen. De SGP is er geen voorstander van om meevallers aan de inkomstenkant geheel aan te wenden voor aflossing van de staatschuld, maar is van mening dat dergelijke meevallers in beginsel ook voor een deel door middel van lastenverlichting dienen te worden teruggegeven aan de burgers en bedrijven die deze inkomsten hebben opgebracht. Indien echter sprake is van een dringende noodzaak

voor aanvullende uitgaven, bijvoorbeeld op het terrein van zorg, onderwijs of veiligheid, kan het voor lastenverlichting bestemde bedrag ook gedurende één of enkele jaren voor deze noodzakelijke beleidsintensivering worden aangewend. Meevallers aan de uitgavenkant kunnen eveneens worden aangewend voor noodzakelijke beleidsintensiveringen en worden anders aangewend voor extra aflossingen op de staatschuld. Uitgangspunt voor het financiële beleid en voor het opstellen van de begroting dient te zijn de verwachte economische groei volgens het zogenoemde 'behoedzame scenario'. Hierdoor wordt voorkomen dat onrealistisch veel mee- of tegenvallers worden gecreëerd.

Een voorzichtig begrotingsbeleid is mede van belang, omdat Nederland geen monetaire instrumenten heeft om de economische ontwikkeling bij te sturen. Voorkomen moet dan wel worden dat lasten van landen die een ondeugdelijk begrotingsbeleid voeren, neerslaan in landen die op de kas passen. De afgesproken normen moeten dan ook in alle landen van de Europese Unie goed gehandhaafd worden om prijsstabiliteit en waardevastheid van de euro te bevorderen.

De komende jaren zal de Nederlandse bevolking vergrijzen. Dit heeft niet alleen een stijging van uitgaven aan bijvoorbeeld zorg tot gevolg, maar hierdoor neemt ook het aantal mensen af die de middelen voor de uitgaven moeten opbrengen. Dit is een reden te meer om tijdig tot aflossing van de staatsschuld over te gaan. Hierdoor kan namelijk worden voorkomen dat in de toekomst naast de hogere uitgaven ten gevolge van de vergrijzing ook omvangrijke rente- en aflossingsbetalingen moeten worden verricht.

De SGP is van mening dat de komende jaren extra financiële inspanningen moeten worden verricht om het voorzieningenniveau op een aanvaardbaar peil te brengen. Hierdoor én door de noodzakelijke aflossing van de staatschuld zal in de komende jaren waarschijnlijk weinig ruimte bestaan voor lastenverlichting van enige betekenis.

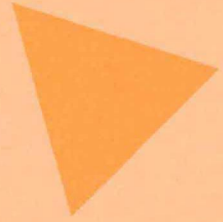
Belastingstelsel

De belastingheffing is in de eerste plaats bedoeld om de overheidsuitgaven te financieren. Daarnaast kan de belastingheffing in zekere mate worden benut als instrument om economische en maatschappelijke ontwikkelingen in de gewenste richting te sturen. Naar de mening van de SGP is het gebruik van het belastingstelsel voor het laatstgenoemde doel de afgelopen jaren te ver doorgesloten. Het verdient aanbeveling om een onafhankelijk onderzoek in te stellen naar de effectiviteit van de vele fiscale stimuleringsmaatregelen en vervolgens op grond van de uitkomsten van dit onderzoek ineffectieve maatregelen af te schaffen. De aldus vrijgekomen middelen kunnen vervolgens worden aangewend voor een algemene tariefsverlaging. Daardoor wordt de trend van het laatste decennium – verbreding van de belastinggrondslag onder gelijktijdige verlaging van de belastingtarieven – voortgezet. De SGP is hier een voorstander van, omdat door verlaging van de belastingtarieven de versturende invloed afneemt die belastingen in het algemeen op economisch handelen hebben, terwijl door de afschaffing van fiscale stimuleringsmaatregelen de versturende invloed vermindert die belastingen in specifieke situaties op economisch handelen hebben.

In de loon- en inkomstenbelasting is de indivi-

dualisering naar de mening van de SGP te ver doorgesloten en wordt onvoldoende rekening gehouden met de economische realiteit dat het gezinsinkomen de draagkracht bepaalt. Daardoor worden alleenverdieners ten onrechte zwaarder belast dan tweeverdieners die gezamenlijk hetzelfde inkomen verdienen. De SGP is dan ook voor invoering van het splitsingsstelsel dat het gezinsinkomen gelijk belast, ongeacht wie het inkomen aanbrengt. Verder is voor de SGP een belangrijk punt dat de tariefstelling van loon- en inkomstenbelasting en het recht op kinderbijslag zodanig worden vastgesteld en zodanig op elkaar worden afgestemd, dat voor gezinnen met kinderen voldoende financiële ruimte beschikbaar is. Hierbij dient als uitgangspunt te worden gehanteerd dat de zorg voor kinderen in beginsel zoveel mogelijk door de ouders wordt gegeven. Voor wat betreft de eigen woning is de SGP geen voorstander van verhoging van het eigenwoningforfait. Wel meent de SGP dat de renteaftrek in inkomensbox I van een lening voor de eigen woning kan vervallen voorzover deze lening € 250.000 te boven gaat. Het gedeelte van de lening dat boven deze grens uitkomt, komt uiteraard wel in mindering op het vermogen van inkomensbox 3 en vermindert aldus de vermogensrendementsheffing.

De verlaging van het vennootschapsbelastingtarief die door de 'Studiegroep vennootschapsbelasting in internationaal perspectief' wenselijk is geoordeeld, kan voor een deel worden gefinancierd uit de hierboven beschreven beperking van fiscale stimuleringsregelingen. Gezien de beperkte ruimte voor lastenverlichting in de komende jaren – zie hierboven – dient een verdere daling van het tarief naar de mening van de SGP in beginsel budgettair neu-

traal te geschieden, onder andere door een verdere grondslagverbreding. Daarbij dient te worden voorkomen dat een lastenverschuiving tussen verschillende sectoren van het bedrijfsleven (bijvoorbeeld enerzijds grootbedrijf en anderzijds midden- en kleinbedrijf) optreedt.

Andere maatschappelijke doelen die met behulp van het belastingstelsel nagestreefd moeten worden zijn:

- bevordering van milieuvriendelijk gedrag door vergroening: meer indirecte belastingen en minder directe belastingen;
- ondersteuning van goede doelen door het handhaven van de aftrekmogelijkheid van giften;
- de sterkste schouders de zwaarste lasten laten dragen door handhaving van de progressiviteit in het belastingstelsel;
- bevorderen van spaargedrag door het handhaven van de rentevrijstelling en het afschaffen van de successierechten voor eerste en tweede graad;
- bevorderen van om- en bijscholing door ruime mogelijkheden voor een scholingsaftrek;
- bevorderen van kleine en startende ondernemingen door een aparte investeringsaftrek.

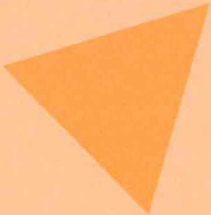
Voorlichting

De economie lijkt wel eens een allesoverheersende invloed op het leven te hebben. Dat is niet goed. Economie is niet alles en alles is geen economie. Willen we voldoen aan de opdracht God lief te hebben boven alles en onze naaste als ons zelf, dan wordt van mensen meer gevraagd dan een houding van consumptisme en individualisme. Ook in de economie moeten normen en waarden een grotere rol gaan spelen. Consumenten en producenten

moeten zich maatschappelijk verantwoord gedragen. De overheid heeft de taak dit te bevorderen door middel van voorlichting. Op scholen moet meer aandacht besteed worden aan de gevolgen van ons handelen voor milieu en medemens. Algemeen inzicht in de milieuproblematiek waardoor maatschappelijk draagvlak bevordert wordt, verandering van consumptiepatronen en het omgaan met afvalscheiding moeten hier centraal staan. Ten diepste kan dit alleen goed gaan als daarbij de verhouding tot God centraal staat. Als Gods dienars is de overheid geroepen dat de bevolking voor te houden. Pas dan kan een economie ontstaan die meer 'tot Uw dienst' staat.

Markten

Veel aandacht is in dit verkiezingsprogramma tot nu toe besteed aan de rol van de overheid. Dit komt omdat in de visie van de SGP de overheid de randvoorwaarden moet vaststellen. Binnen die randvoorwaarden is er echter een belangrijke rol voor de markt. De SGP is geen tegenstander van marktwerking. Op de markt kunnen consumenten en producenten namelijk hun eigen verantwoordelijkheid nemen. De overheid kan niet alles en moet niet alles willen. De ervaring heeft geleerd dat markten voor veel goederen plaatsen zijn waar efficiënt en effectief met schaarse middelen omgegaan wordt, mits de juiste randvoorwaarden daarvoor gegeven zijn. De SGP staat dus een economie voor waarin marktwerking de ruimte krijgt binnen duidelijke door de overheid gegeven kaders. Pas als gewaarborgd is dat ongewenste ethische, sociale en milieugevolgen zoveel mogelijk voorkomen worden, komt de positieve rol die marktwerking kan spelen, tot haar recht. De SGP pleit daarom voor een ander marktwerkingsbeleid. Te veel is

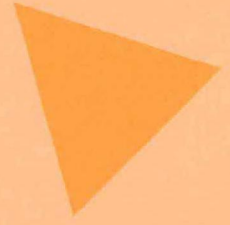
in de achterliggende jaren de liberale visie dominant geweest. Ook marktwerkingsbeleid moet uitgaan van een integrale visie, waarbij niet alleen economische efficiëntie, maar ook andere aspecten voldoende betrokken worden. Dit kan bereikt worden door invoering van een Principiële Effect Rapportage (PER) waarin duidelijk alle gevolgen van mogelijk marktwerkingsbeleid aangegeven worden, op basis waarvan tot een goede afweging gekomen kan worden of meer of minder marktwerking gewenst is.

De vraag of marktwerking ook een geschikt middel is in nutssectoren, beantwoordt de SGP niet altijd positief. De kosten voor afvalinzameling, afvalverwijdering, energie, drinkwater en de zuivering van afvalwater kunnen weliswaar dalen als de betrokken bedrijven worden gestimuleerd zo efficiënt mogelijk te opereren, maar daarvoor is privatisering en liberalisering lang niet altijd nodig en wenselijk. Te vaak wordt gegrepen naar vormen van marktwerking die tot gevolg hebben dat we met zijn allen slechter af zijn (hogere prijzen, slechtere service, te weinig investeringen, stijging van de milieudruk). Een voorbeeld hiervan is de liberalisering van de energiesector waardoor per saldo de energievoorziening in Nederland milieuvriendelijker is geworden. Het is ongewenst om enerzijds te besluiten Nederlandse kerncentrales te sluiten en anderzijds goedkope Franse kernenergie te importeren. De SGP pleit dan ook voor veel meer zorgvuldigheid bij de besluitvorming rond liberalisering van sectoren die een publieke rol vervullen. Cruciaal is dat de overheid het publieke belang in deze sectoren waarborgt. Over het algemeen kan dit, door enerzijds het juiste marktwerkingsmiddel te kiezen en anderzijds goede kwali-

teitseisen te stellen. Voor een aantal onderdelen van de nutssector betekent dit dat privatisering voor de SGP duidelijk een stap te ver is. Publieke zeggenschap dient in ieder geval gewaarborgd te blijven voor waterbedrijven, installaties voor de zuivering van afvalwater, riolering en de netwerken van energiebedrijven. Daar kan benchmarking en het uitbesteden van deelactiviteiten de efficiëntie zoveel mogelijk bevorderen. Maar marktwerking mag niet ten koste gaan van essentiële randvoorwaarden voor burger en bedrijfsleven. De overheid moet daarom duidelijkheid scheppen welke marktwerkingsmiddelen al dan niet ingezet kunnen worden, om te zorgen dat marktontwikkelingen niet zover gaan dat ze niet meer terug te draaien zijn. Hiervoor is noodzakelijk dat de overheid voldoende kennis in huis heeft van de sectoren waarvoor publieke zeggenschap belangrijk is. De betrokken ministeries dienen middelen te krijgen om deze kennis verder uit te bouwen.

Voor een goede werking van de economie is het essentieel dat prijzen de juiste signalen geven. Niet alleen pleit dit voor het internaliseren van externe effecten door milieubeleid, maar tevens voor het bevorderen van een goede werking van markten. Met name de Nederlandse Mededingingsautoriteit (NMa) heeft hier een belangrijke taak. Misbruik van machtsposities moet voorkomen worden. Gewaarborgd moet zijn dat de NMa de daarvoor benodigde middelen en bevoegdheden heeft.

De SGP is blij met de toenemende aandacht voor maatschappelijk verantwoord ondernemen. Bedrijven geven zelf aan meer rekening te willen houden met de invloed van bedrijfsbe-

slissingen op milieu en sociale aspecten. Overigens zouden bedrijven ook kritischer moeten kijken naar de manier waarop aan reclame-uitingen vorm wordt gegeven. Juist hierdoor wordt consumentisme te veel bevorderd. Maatschappelijk verantwoord ondernemen moet gestimuleerd worden. Zoals hiervoor aangegeven kan het een goed instrument zijn om milieubeleid vorm te geven. Dan wordt het optimaal gedragen door de bedrijven zelf. De overheid kan dan als 'achtervang' fungeren voor gevallen waar eigen initiatief niet ver genoeg gaat. De SGP wil dan ook bezien of het wenselijk is om grotere bedrijven te verplichten een beschrijving en analyse van sociale en milieugevolgen in het jaarverslag op te nemen. Dat geeft aandeelhouders, werknemers en consumenten de mogelijkheid bedrijven te kiezen die bij hun eigen voorkeuren passen.

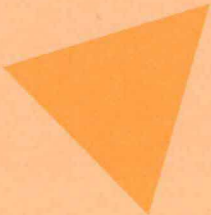
Meer aandacht moet gegeven worden aan de gevolgen van globalisering van markten. Voor steeds meer producten ontstaan wereldmarkten, onder andere als gevolg van het slechten van handelsbarrières. Hoewel dit enerzijds een goede zaak is omdat hierdoor productiekosten dalen, ontstaan anderzijds negatieve gevolgen. Steeds meer halfabrikaten en producten worden de hele wereld over gesleept. De hierdoor ontstane mobiliteitsproblemen (congestie) en milieugevolgen moeten in internationaal perspectief aangepakt worden. De SGP pleit voor een eerlijke transportprijs waarin alle milieugevolgen meegerekend worden. Zeker binnen de Europese Unie moet daar de komende tijd meer aandacht komen voor internationale heffingen die dit bewerkstelligen. Maar ook binnen de handelsbesprekingen op wereldniveau (Wereld Handelsorganisatie) moeten milieu en sociale

gevolgen een grotere rol gaan spelen. Anders kunnen we weliswaar de economische groei bevorderen, maar schaadt dat ons welzijn. Daarom zou het goed zijn als het principe van maatschappelijk verantwoord ondernemen ook internationaal een grotere rol gaat spelen. Dit zou een tegenwicht kunnen vormen tegen de manier waarop sommige spelers op de wereldmarkt omgaan met mensen, milieu en principes. Bovendien is meer aandacht nodig voor de invloed van globalisering op de groter wordende kloof tussen arme en rijke landen. Met name protectionistische maatregelen met het doel de nationale markt van rijke landen te beschermen tegen goedkope producten uit arme landen, verdragen zich niet met het principe van vrijhandel. Onze zorg voor de naaste moet ook hier tot gelding komen.

Een ander gevolg van de globalisering is, dat bedrijven steeds vaker zeven dagen in de week en 24 uur per dag gaan werken. Terwijl we het laatste betreuren vanuit een sociaal perspectief, hebben we tegen het eerste grote principiële bezwaren. Door de marktwerkingsdruk voelen steeds meer bedrijven zich gedwongen hun dure gebouwen en machines ook op zondag in te zetten om zodoende de kostprijs laag te houden. De SGP pleit daarom niet alleen voor een verbod van onnodig zondagswerk, maar ook voor:

- stimulering van technologische ontwikkeling die volcontinuprocessen overbodig maakt;
  - onderzoek naar mogelijkheden om door ICT zondagswerk zoveel mogelijk te voorkomen (samenwerking tussen landen die in een andere tijdszone liggen kan het mogelijk maken werknemers in de betrokken landen toch de zondag als rustdag te gunnen);
- Een vergelijkbaar bezwaar geldt voor de effec-

ten van de verruiming van de Winkelsluitingswet. Niet alleen zijn winkels op zondag onnodig open, ook worden kleinwinkelbedrijven in een nadelige concurrentiepositie geplaatst. Deze verruiming dient dan ook teruggedraaid te worden.

Het overheidsbeleid slaagt er onvoldoende in om de administratieve lastendruk van bedrijven te verlagen. Zo is wel op onderdelen minder regelgeving bereikt, maar op andere terreinen

– denk aan de nieuwe belastingwetgeving – ontstaan juist meer regels. Met name voor het MKB kan dit grote problemen opleveren. Het is voor de SGP een speerpunt om juist voor deze groep de administratieve lastendruk te verlagen. Het streven moet daarbij niet alleen zijn dat er minder regels komen, maar zeker ook dat regelgeving eenvoudiger wordt. Alle overheidsmaatregelen die betrekking hebben op het bedrijfsleven, moeten zo spoedig mogelijk getoetst worden op dit vlak.

Het lijkt de laatste tijd wel of de landbouw geen goed meer kan doen. Crises zoals BSE, varkenspest en MKZ hebben de steeds bredere discussie over de landbouw in een stroomversnelling gebracht. Er is geen politiek draagvlak voor een serieuze rol van de landbouw in de Nederlandse economie. De SGP echter heeft zich altijd ingezet voor de landbouw. Ze zal dat blijven doen. Wij blijven van mening dat Nederland niet zonder een vitale landbouwsector kan.

De economische bijdrage van de sector plus de rol die ze speelt in het Nederlandse landschap zijn onmisbaar. Dit neemt echter niet weg dat er problemen zijn die om een oplossing vragen. Grote concentratie van bedrijven, de wijze en omvang van het transport van dieren, de leefomstandigheden van vee, de gevolgen voor natuur en milieu en de relatie tussen de relatief hoge productiekosten voor delen van de sector in combinatie met lage prijzen op de wereldmarkt vragen om een weloverwogen aanpak.

Dilemma's

De SGP realiseert zich dat het in de landbouwsector zoeken is naar een oplossing in een omgeving die zich kenmerkt door dilemma's. Er zijn niet altijd kant en klare oplossingen voorhanden. Daarom is het voor de SGP essentieel om samen met de sector de handen ineen te slaan en te zoeken naar mogelijkheden. Te veel is het beleid de laatste jaren gemaakt vanuit de ivoren (Haagse) toren. Niet alleen wordt zo kennis onbenut gelaten die in de sector aanwezig is, ook komen er telkens weer maatregelen die in de praktijk niet blijken te werken.

Een eerste dilemma is dat tussen de ontwikkeling in Nederland en daarbuiten. Een deel van de problematiek in de landbouw wordt veroorzaakt doordat Nederland striktere eisen stelt aan de landbouw dan andere (Europese) landen. De SGP is hier in principe niet voor (al kan het soms gewenst zijn om andere landen te stimuleren tot harmonisatie). De meeste landbouwproducten worden verhandeld op een wereldmarkt. Op zich heeft dit veel goeds gebracht. Dit geldt zeker voor ons land vanwege de waardevolle exporten, maar soms ook (al doen zich daar ook knelpunten voor die opgelost moeten worden) voor ontwikkelingslanden. Nederland kan echter in een internationaal werkende markt niet zomaar allerlei beleid voeren, zonder dat dit gevolgen heeft voor de concurrentiepositie van de Nederlandse landbouw. Bovendien helpt het niet altijd de gesignaleerde problemen

daadwerkelijk op te lossen, omdat de problemen zich verplaatsen naar het buitenland.

Een tweede dilemma is de draagkracht van de Nederlandse natuur ten opzichte van het economische belang van de landbouwsector: Het rentmeesterschap waar we ons vanuit de Bijbel toe geroepen weten, leert ons goed om te gaan met de natuur. De van God gegeven aarde moeten we niet alleen bouwen, maar ook bewaren. De gebrokenheid van de schepping maakt echter dat het niet eenvoudig is tussen beide een evenwicht te vinden.

Een derde dilemma is dat meer diervriendelijke systemen op milieugebied en/of diergezondheid vaak minder goed scoren. In een scharrelstal liggen de ammoniakemissie en de ziektedruk bijvoorbeeld hoger dan in kooihuisvesting, terwijl de voedselveiligheid beter te controleren valt in een legbatterijsysteem dan bij scharrelkippen. De SGP heeft oog voor deze aspecten en zoekt naar een verantwoord evenwicht.

Een vierde dilemma heeft te maken met de aanpak van crises. Terwijl grootschalige ruimin- gen wel hebben bijgedragen aan het in bedwang krijgen van de MKZ-crisis, stuit deze methode op ernstige ethische bezwaren. Er moet dan ook gezocht worden naar een methode die wel acceptabel is. Zo wordt gedacht aan herinvoering van vaccinatie. De SGP wil dan wel gewaarborgd zien dat voldoende ruimte bestaat voor gewetensbe- zwaarden.

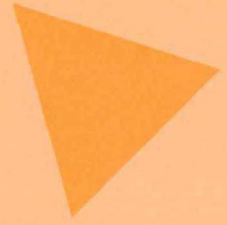
Een laatste dilemma dat we hier willen bespre- ken, is dat de Nederlandse samenleving wel hoge eisen stelt aan haar voedsel, zowel wat betreft kwaliteit als productiewijze, maar niet

(genoeg) bereid is daarvoor ook te betalen. Kwaliteit en goede levensomstandigheden van dieren kosten geld. De consument is gewend aan relatief lage kosten voor voedsel. Er zal een manier gevonden moeten worden om een eer- lijke prijs te bedingen voor een eerlijk product.

Lange termijn beleid

Dilemma's zijn er genoeg in de landbouw. Hierboven zijn er enkele aangegeven die vragen om een oplossing. De SGP wil dan ook dat een diepgaande en brede discussie over de toe- komst van de landbouw gehouden wordt. Cruciaal daarbij is volgens de SGP dat de sec- tor intensief bij deze discussie betrokken wordt. Een belangrijk doel van de discussie is het creëren van duidelijkheid over het toekom- stige beleid, zodat ondernemers weten waar ze aan toe zijn. Momenteel worden bedrijven geconfronteerd met een overheid die de rich- ting op gaat van drastische sanering, terwijl die- zelfde overheid intensivering heeft gestimu- leerd. Dit zorgt ervoor dat investeringen plot- seling onrendabel worden. De SGP is van mening dat de overheid de gevolgen daarvan niet eenzijdig kan afwentelen op de boeren. Bij de korting op het aantal varkens in Nederland met 10% is dat al duidelijk naar voren gebracht. Zolang er alternatieven zijn die wel recht doen aan de eigen verantwoordelijkheid van de sector en bedrijven een eerlijke kans geven, moet de overheid bedrijven de mogelijk- heid geven bedreigingen om te zetten in kan- sen. De SGP wil ook met de huidige proble- men niet alleen van boven af, maar juist samen met de sector zoeken naar oplossingen.

Bij de brede discussie ziet de SGP een sector voor zich die op lange termijn duurzaam en economisch zelfstandig is. Tal van Nederlandse

landbouwbedrijven laten zien dat dit mogelijk is. Zij hebben veel geïnvesteerd in het welzijn van dieren en milieu, waardoor hun bedrijven zelfstandig producten afleveren van een hoog kwalitatief niveau. Hoofdlijnen bij de brede discussie zijn:

- de boer als rentmeester zet zijn productiemiddelen dusdanig in dat hij een gezond bedrijf heeft, niet alleen financieel, maar ook in relatie tot de effecten op natuur en milieu (denk aan stikstof, fosfaat, ammoniak en verdroging). Ook in de landbouw moet de schepping niet alleen gebouwd, maar ook bewaard worden;
- bijbels-ethische grenzen (gezondheid en welzijn) moeten gerespecteerd worden;
- zowel boeren, organisaties als overheid moeten hun eigen verantwoordelijkheid nemen;
- het gezonde gezinsbedrijf moet zoveel als mogelijk is kunnen blijven;
- de consument heeft een eigen verantwoordelijkheid door middel van de producten die hij vraagt (die in overeenstemming moeten zijn met het aanbod dat binnen bijbels-ethische grenzen geleverd kan worden) en de prijs die hij daarvoor wil betalen;
- liberalisering binnen gegarandeerde randvoorwaarden is positief, omdat dit de mogelijkheid biedt om dumping van landbouwproducten op de wereldmarkt met exportsubsidies te voorkomen;
- de kansen voor derde-wereldlanden moeten gewaarborgd zijn (niet dumpen, geen overbodige importrestricties);
- maatschappelijke solidariteit mag gevraagd worden om de gezamenlijke problematiek aan te pakken;
- voldoende aandacht moet bestaan voor onderwijs, voorlichting en onderzoek om duurzame ontwikkelingen te stimuleren.

Doordinking van deze hoofdlijnen in samenwerking met de sector zelf moet leiden tot een beleid op lange termijn, dat de landbouwsector weer perspectief biedt.

Sociaal beleid

Zoals ook gesteld in de paragraaf 'Dienstbare economie', kenmerkt een sociaal beleid zich door een overheidsbeleid dat consistent, betrouwbaar en zorgvuldig is. De landbouw heeft er recht op dat een lange-termijnvisie ontwikkeld wordt, die duidelijk maakt wat de positie van de landbouw in Nederland in de toekomst is. Een dergelijke visie maakt het mogelijk om nieuwe investeringen af te stemmen op die visie, zodat voorkomen wordt dat in de toekomst plotseling investeringen waardeloos worden.

Knelpunten die voortkomen uit spanning tussen de lange-termijnvisie en de huidige situatie moeten opgelost worden door goede overgangsregelingen. Zoveel mogelijk pleit de SGP er daarbij voor, dat bestaande investeringen terugverdiend kunnen worden. Bedrijven hebben rechten opgebouwd in het verleden die niet zomaar afgenomen kunnen en mogen worden. Als acute sanering nodig is, zal dit moeten gebeuren met voldoende compensatie van de investeringen die niet meer terugverdiend kunnen worden. Dit geldt tevens voor de herziening van het Europese landbouwbeleid. Mede door de toetreding van de kandidaat EU-lidstaten zal aan een (financiële) herziening niet ontkomen kunnen worden. Cruciaal is dan wel dat een tijdpad gekozen wordt, waarbij bestaande investeringen zoveel mogelijk terugverdiend kunnen worden. De SGP is van mening dat we daar als welvarend land genoeg middelen voor uit moeten trekken.

Als Nederland ervoor kiest om strengere eisen

te stellen dan in het buitenland gelden, dan is het de vraag wie hiervan de kosten moet dragen. De SGP vindt het niet acceptabel mooi weer te spelen uit de portemonnee van de Nederlandse landbouwer. Daarom is in dat geval compensatie te verdedigen voor die bedrijven die op de lange termijn rendabel zijn, maar die op de korte termijn door de striktere eisen te hoge kosten moeten maken. Het gaat dus om die bedrijven die na harmonisatie zelf rendabel kunnen opereren, maar tijdelijk de extra kosten niet op kunnen brengen zolang harmonisatie nog niet doorgevoerd is. Daarbij weten we dat dit moeilijk binnen internationale regelgeving valt te realiseren. De Nederlandse regering moet er dan ook alles aan doen om deze problematiek hoog op de internationale agenda te krijgen.

Vanwege de hoge kosten waar jonge boeren tegenaan lopen bij bedrijfsovernames, zoals hoge grondprijzen, vindt de SGP dat Europees geld ook moet worden besteed aan vestigingssteun voor bedrijfsovernames van levensvatbare bedrijven. Het is dan ook onbegrijpelijk dat het ministerie van Landbouw tot nu toe weigert dit te doen, terwijl het geld in Brussel beschikbaar is. Ook fiscaal moeten bedrijfsovernames worden versoepeld door verlaging van de schenkings- en successiebelasting.

Lage prijzen

De liberalisering van de landbouw heeft ervoor gezorgd dat voor een aantal producten lage prijzen zijn ontstaan. Laag vergeleken met de kostprijs in Nederland. Die is soms relatief hoog, omdat bepaalde productiefactoren (grond, arbeid, milieuvoorzieningen) duur zijn. Terwijl eerst de nationale markt verbreed werd tot een Europese, is momenteel sprake van een wereldmarkt voor veel producten.

Concurrentie met landen waar productie grootschalig en tegen lage kosten kan plaatsvinden, leidt in Nederland tot lage prijzen. Dit kan in de toekomst nog verhevigd worden door de toetreding van de kandidaat EU-landen. De inzet van goedkope productiefactoren leidt dan naar verwachting tot een verdere verscherping van de concurrentie. Een en ander resulteert in een situatie dat zonder prijs- of inkomenssteun delen van de Nederlandse landbouw niet rendabel zijn.

Het probleem van de lage prijzen kan het best aangepakt worden door de sector gezond te maken. Concreet stelt de SGP de volgende veranderingen voor:

- de sector richt zich meer op specialisatie. Meerwaarde moet gecreëerd worden door het richten op kwaliteit, toevoegen van kennis en differentiatie van producten. Met de kennis en kunde die we in de landbouwsector hebben en die verder uitgebouwd moet worden, kan Nederland zich richten op het toevoegen van waarde in de hele keten en niet zozeer enkel en alleen op bulkproductie. Een en ander moet gewaarborgd worden door keurmerken en certificaten;
- verder onderzoek moet plaatsvinden naar de potentiële rol van agrificatie (vervanging plastics en grondstoffen veehouderij);
- etikettering van voedsel moet verbeteren. De consument moet kunnen zien waar het product vandaan komt en hoe het is geproduceerd. Hierdoor kunnen consumenten bewuster een keuze maken in de verhouding tussen prijs en kwaliteit;
- importheffingen (die de import van met name producten uit ontwikkelingslanden belemmeren) moeten zoveel mogelijk plaatsmaken voor kwaliteitsrestricties (geen invoer van producten die niet-duurzaam zijn geprodu-

ceerd). Dit betekent dat het toezicht op importproducten moet worden verscherpt;

- de eisen die wij stellen aan de eigen agrarische productie en die leiden tot extra kosten, zouden – om te kunnen spreken van een eerlijke concurrentie – ook gesteld moeten worden aan alle producten die van buiten Nederland worden ingevoerd. Dit maakt het mogelijk dat de extra kosten ook terugverdiend kunnen worden, maar hierin is Europese samenwerking wel vereist;
- het aandeel van de biologische landbouw moet toenemen. Met name het bevorderen van de verkoop van producten tegen een aantrekkelijke prijs en een betere ketenaanpak zijn daarbij sleutelwoorden. Zeer belangrijk is dat die vormen van biologische landbouw gestimuleerd worden die aantrekkelijk zijn in financieel opzicht én voor wat het milieu betreft. De SGP wil de biologische landbouw stimuleren door het invoeren van een BTW-vrijstelling (het zogenaamde nultarief) voor biologische producten. De belangrijkste toename van biologische landbouw moet uiteindelijk toch gerealiseerd worden door een grotere vraag daarnaar. De consumenten moeten via voorlichting tot consumptie worden overgehaald;
- de overheid stimuleert de voorlichting over biologisch verantwoorde producten, zodat consumenten bewust gemaakt worden van de noodzaak die producten te kopen;
- er moet meer aandacht komen voor de rol van dominante 'spelers' in de landbouwsector. De NMa moet bezien of supermarktketens, tussenhandel en inkoopcombinaties niet een te grote macht hebben bij de inkoop van producten, waardoor de boer een te lage prijs krijgt;
- de administratieve lastendruk van de land-

bouwbedrijven moet drastisch omlaag.

Daarbij kan een verandering van een systeem-van-melden naar een systeem-van-controlle helpen. Verder denken we aan eenvoudiger systemen voor mestboekhouding en mestafzetcontracten;

- er dient een grotere rol van de landbouw te worden weggelegd bij het landschapsbeheer en landschapsontwikkeling;
- bij de vaststelling van de forfaitaire normen voor de mest per diercategorie dient rekening te worden gehouden met de steeds lagere hoeveelheid mineralen als gevolg van de voeding.

Landschapsbeheer en -ontwikkeling

Het typisch Nederlandse landschap wordt voor een deel bepaald door de aanwezigheid van de landbouw. De SGP wil niet dat dit verloren gaat. Zij ziet dan ook liever dat landbouwbedrijven een grotere rol krijgen bij het beheer van het landschap dan dat overheden grote gebieden opkopen en dat zelf gaan beheren. Verwerving van gronden voor de Ecologische Hoofdstructuur (EHS) kost de overheid al meer dan genoeg inspanning (zowel bestuurlijk als financieel) om deze op tijd gerealiseerd te krijgen. In plaats van uitbreiding van de EHS door 'robuuste verbindingen' kiest de SGP voor win/win-oplossingen, zoals bijvoorbeeld het agrarisch natuurbeheer. Door akkerranden en weidevogelbeheer zorgen boeren voor een versterking van de landschappelijke kwaliteit. Dit beheer heeft een inkomensdervend gevolg en daarom zijn financiële vergoedingen op haar plaats. Uitgangspunt van beleid is uiteraard, dat reeds gesloten contracten worden verlengd. De SGP heeft er als eerste voor gepleit om naast de EHS ook een Agrarische Hoofdstructuur (AHS) te ontwikkelen. In de

EHS zijn natuur en natuurontwikkeling de hoofdcomponenten; in de AHS ligt het hoofdaccent daarentegen op de agrarische bedrijfsontwikkeling. Binnen bepaalde kaders kunnen in de AHS bepaalde milieunormen, zoals stank en geluidsnormen, worden versoepeld.

Dierenwelzijn en -ethiek

De rechtvaardige kent het leven van zijn beesten. Dieren zijn niet in de eerste plaats productiemiddelen, maar schepselen van God met een eigen waarde. Dit vraagt van de boer dat hij op een zo diervriendelijk mogelijke wijze omgaat met zijn dieren. Er moet dan ook gestreefd worden naar een Europese aanpak van eisen aan accommodaties die dierenwelzijn waarborgen. Uitgangspunt moet zijn dat dieren zich zoveel mogelijk natuurlijk kunnen gedragen. Bovendien moeten maatregelen genomen worden die het uitbreken van ziekten onder dieren zoveel mogelijk voorkomen.

Voorbeelden van beleid dat uit bovenstaande voortvloeit, zijn:

- het afgesproken verbod van legbatterijen in 2012 heeft de steun van de SGP (maar moet wel gecombineerd worden met een effectieve aanpak ten aanzien van de invoer van eieren uit legbatterijen uit andere landen, wat in het verband van de werelhandelsorganisatie (WTO) aangepakt moet worden);
- in de kippenfokkerij komt meer aandacht voor aspecten als kannibalisme (leghennenhouderschap) en evenwicht in groei tussen organen en spier- en botweefsel (vleeskuikens);
- rosé kalfsvleesproductie wordt gestimuleerd boven blanke kalfsvleesproductie;
- het fokken van kalveren die niet langs natuurlijke weg ter wereld kunnen komen, wordt verboden;

- zogeheten gesloten bedrijven waar opfok en afmesten op één bedrijf plaatsvindt, worden zoveel mogelijk gestimuleerd om daardoor het besmettingsrisico te verminderen;
- het vervoer van vee wordt gelimiteerd door een maximale vervoerstijd;
- om onder andere een wildgroei aan niet te controleren handelsplaatsen te voorkomen moeten markten weer open voor het verhandelen van vee, waarbij er een sluitende identificatie- en registratieregeling gehanteerd wordt voor schapen en geiten. De voorstellen vanuit de sector om de veterinaire risico's zoveel mogelijk te beperken, dienen strikt te worden nageleefd.

Het in Nederland voorkomende wild verdient bescherming. De overheid draagt zorg voor een goede balans tussen de verschillende diersoorten. Bij boeren dient wildschade ruimhartig vergoed te worden.

De SGP pleit voor een zo klein mogelijk gebruik van proefdieren. Alternatieven moeten ontwikkeld worden, zodat noodzakelijke tests van producten – zoals geneesmiddelen – diervriendelijk plaats kunnen vinden. Het overheidsbeleid moet dit krachtig stimuleren. Alleen als er geen alternatieven zijn en het om tests gaat die niet gemist kunnen worden (bijvoorbeeld bij bepaalde geneesmiddelen), mogen proefdieren gebruikt worden.

Duurzame productie

Veel landbouwbedrijven slagen erin natuur en milieu te combineren met een gezonde economische basis. In de gehele landbouwsector moet een duurzame productie uitgangspunt worden. Maatregelen die daarbij kunnen helpen zijn:

- het stimuleren van het exporteren, be- en verwerken van mest en afhankelijk van milieueffecten subsidiëren van deze mogelijkheden;
- het beperken van de aanwijzing van droge zandgronden voor de toepassing van de Nitraatrichtlijn.

Genetische manipulatie mag slechts uiterst voorzichtig toegepast worden (zie ook paragraaf 'Elkaar dienen').

- er moet een keten blijven die gegarandeerd vrij is van genetische manipulatie;
- er is een actieve inzet nodig van de Nederlandse regering voor harmonisatie op EU-niveau van gewasbeschermingsmiddelen, waarbij middelen verboden worden waarvoor milieuvriendelijker alternatieven bestaan; deze alternatieven moeten dan echter wel op de Nederlandse markt beschikbaar zijn;
- het stroomlijnen van het toelatingsbeleid voor nieuwe middelen met een lagere milieubelasting, zodat deze sneller gebruikt kunnen worden en producenten meer prikkels hebben nieuwe middelen te ontwikkelen;
- het onderzoek naar rassen die minder gewasbeschermingsmiddelen nodig hebben, moet gestimuleerd worden.

Tuinbouw

Net als voor de akkerbouw is voor de tuinbouw de bovengenoemde spoedige oplossing van de harmonisatie van de gewasbeschermingsmiddelen van groot belang. Daarnaast is haast geboden met de herstructurering van de glastuinbouw om de dynamiek in de sector te behouden. De glastuinbouw vormt een kansrijke sector. Het Westland is 'dichtgeslibd'. De verplaatsing van bedrijven moet – op basis van

vrijwilligheid – krachtig worden ondersteund. De (tien) locaties die gespreid over het land tot ontwikkeling mogen komen, dienen dan wel voortvarend te worden ingericht. De locatiekeuze moet verantwoord zijn, opdat goede aansluitingen op het wegennet kunnen worden gegarandeerd en de energievoorziening optimaal kan worden gerealiseerd. Warmte-kracht-koppeling is daarbij een goede mogelijkheid. In verband met milieunormen worden de nieuwe locaties volgens de zogeheten gesloten systemen gebouwd. De overheid stelt voldoende financiële middelen beschikbaar om de realisatie van de tien sterlokaties te stimuleren.

Visserij

Nederland is traditiegetrouw sterk in de visserij. Soms loopt men daarbij aan tegen de grenzen van een duurzame visvangst. Met name de toename van de vangstcapaciteit in Europa zorgt ervoor, dat soms de visstand teveel afneemt. De visserij moet plaatsvinden zonder dat aan de visstand tekort wordt gedaan (duurzaam vangstniveau). Het is daarom goed dat in internationaal verband afspraken worden gemaakt over de hoeveelheid vis die gevangen mag worden. De Europese Commissie, die de quota vaststelt, zal dat op basis van rapporten van visserijbiologen en in overleg met de sector moeten doen.

Om onzekerheid te voorkomen en het goed plannen van investeringen mogelijk te maken is het wenselijk dat visquota tijdig en voor een aantal jaren worden afgesproken. Wel is van belang dat alle Europese lidstaten even serieus omgaan met de controle op afspraken. Ook in eigen land moet stroperij op verhandelbare vissoorten strenger aangepakt worden. Meer controle, hogere straffen en aansprakelijkheid van viskopers (o.a. restaurants)

kunnen daarbij helpen.

Als blijkt dat de visstand toch onverwachts te klein is, is de SGP voor een aanpak waarbij de vangst tijdelijk wordt stilgelegd. Daarbij past een financiële compensatie van voldoende omvang.

Voor de binnenvisserij moet een goed evenwicht gevonden worden tussen sport- en professionele visserij. Het economisch belang van de laatste moet daarbij zwaar wegen. Een vergelijkbare opmerking geldt de schaal- en schelpvisserij waar voldoende areaal nodig is

om renderend te kunnen opereren. Voor sommige vissers is het Nederlandse kustbeleid een bedreiging. Van belang is dat men voldoende rekening houdt met het bereikbaar blijven van de – ook kleinere – havens.

Het gebruik van milieuvriendelijker vismethoden moet worden gestimuleerd. Een voorbeeld daarvan is het gebruik maken van geluids- en lichtsignalen om vissen te vangen in plaats van het omwoelen van de zeebodem, wat grote schade berokkent aan het dieren- en plantenleven.

Nederland is een dichtbevolkt land. Op steeds meer plaatsen worden we geconfronteerd met de negatieve gevolgen daarvan. De bouw en uitbreiding van woonkernen en bedrijfsterrainen bedreigt natuurgebieden en open ruimte. Mensen hebben in hun woonomgeving last van geluid van burens, bedrijven en verkeer. Files zijn een fenomeen waarmee velen dagelijks geconfronteerd worden.

Overvolle treinen kunnen de groei van de mobiliteit niet aan.

Kortom, er moet goed met de ruimtelijke inrichting en mobiliteit omgegaan worden, wil Nederland leefbaar blijven.

Het is een kerntaak van de overheid ervoor te zorgen dat mensen rustig kunnen wonen in een veilige en aantrekkelijke omgeving en goede mogelijkheden hebben om de bereikbaarheid te waarborgen. Dit kan gerealiseerd worden door de volgende elementen mee te nemen:

- het economisch structuurbeleid houdt expliciet rekening met gevolgen voor de ruimtelijke inrichting en mobiliteit;
- de overheid stimuleert het bouwen van voldoende woningen en een woonomgeving die leefbaar is;
- het mobiliteitsbeleid bevordert dat mensen en bedrijven voldoende transportmogelijkheden hebben;
- mensen en bedrijven worden door de overheid aangesproken op hun eigen verantwoordelijkheid;
- in het overheidsbeleid wordt rekening gehouden met de wens om de bestaande landschappelijke waarden van Nederland te behouden en verder te versterken.

Integrale aanpak

De SGP pleit voor een integrale aanpak van het ruimtelijke inrichtings- en mobiliteitsbeleid. Te veel is dit een resultante geweest van het economisch beleid. Te weinig aandacht bestond er voor milieugevolgen. De economische groei en de toename van de bevolking leidden tot allerlei wensen en eisen die vervuld moesten worden. Voorkomen moet worden dat het paard achter de wagen wordt gespannen en er niets gedaan wordt aan de oorzaken van een dichtslibbend Nederland. De SGP wil daarom dat vanuit een doordachte strategische visie (in samenhang met het in de paragraaf 'Een dienstbare economie' bepleite economische structuurbeleid) de inrichting van Nederland aangepakt wordt. Dit houdt in dat bij het economisch structuurbeleid rekening wordt gehouden met de ruimtelijke en mobiliteitsgevolgen van de groei van bepaalde sectoren. Uitgangspunt moet zijn dat sectoren die efficiënt met de beperkte ruimte omgaan en leiden tot relatief weinig mobiliteit, de voorkeur krijgen. In een groot deel van Nederland kunnen we het ons niet meer veroorloven

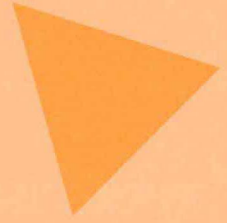
te investeren in ontwikkelingen die te veel beslag leggen op ruimte en infrastructuur. Concrete initiatieven moeten door de overheid getoetst worden aan dit principe, voordat toestemming gegeven wordt. Dit kan enerzijds gestalte krijgen door dit element mee te laten wegen bij het opstellen van het bestemmingsplan en anderzijds via de vestigingsvergunning.

Ruimtelijke ordening en natuur

Het beleid ten aanzien van ruimtelijke ordening is een krachtig instrument waarmee de overheid de toekomst van Nederland kan – en volgens de SGP ook moet – beïnvloeden. Een harde randvoorwaarde is voor de SGP daarbij het water dat door Nederland stroomt. In het verleden is te veel geprobeerd het water te 'kanaliseren', waardoor allerlei problemen zijn ontstaan. Bovendien is het Nederlandse landschap er bij gebaat dat het water meer de ruimte krijgt. Binnen de ruimte die het water aan onze ruimtelijke ordening geeft, moet gezocht worden naar een evenwicht tussen verschillende wensen. De SGP is dan ook voor het toepassen van de watertoets, waardoor voorkomen kan worden dat nieuwe investeringen leiden tot het in het gedrang komen van het water. Een en ander betekent overigens niet dat Nederland overgegeven moet worden aan alle watergrillen. Voldoende aandacht voor onderhoud en versterking van dijken blijft nodig om de veiligheid te waarborgen. Het Nederlandse landschap moet behouden blijven, terwijl de Ecologische Hoofdstructuur op tijd gerealiseerd moet worden. Dit kan vorm krijgen door de landbouw meer te combineren met landschapsbeheer (zie ook paragraaf 'Buitendienst'). Herstructurering van de landbouw mag niet ten koste gaan van het landschap van Nederland, maar kan juist

gebruikt worden om dit landschap verder te versterken. Samenwerking tussen overheid en grondeigenaar moet daarbij het uitgangspunt zijn, gefaciliteerd door het afsluiten van beheersovereenkomsten. Dit betekent ook dat de recreatieve functie van het landschap uitgebouwd kan worden, met name in de nabije omgeving van grote woonkernen. Mede daarom moet tevens voorzichtig omgegaan worden met het Groene Hart. Zoveel mogelijk moet dit behouden blijven om voldoende mogelijkheden te bieden voor (kleinschalige en 'natuurlijke') recreatie, bedrijvigheid en landbouw en om de aanwezige natuur niet verder te ondermijnen.

Een tweede belangrijke wens is, dat voldoende ruimte aanwezig is voor bedrijfsterreinen. Binnen de grenzen van de hierboven bepleite strategische aanpak, is de komende jaren behoefte aan het aanwijzen van plaatsen waar uitbreiding plaats kan vinden. Vanuit de mobiliteitsproblematiek dient dat vooral plaats te vinden in samenhang met het ruimtebeleid voor woningen. Door een geconcentreerde spreiding van woonkernen en bedrijfsterreinen moet minimalisatie van woon-werkverkeer gestimuleerd worden. Concreet houdt dit in dat vooral de middelgrote steden uit moeten breiden. Omdat Nederland steeds dichter bebouwd raakt, zullen de mogelijkheden van ondergronds bouwen meer moeten worden benut. We denken daarbij onder andere aan metrolijnen, logistieke verbindingen, vergadercentra, winkelcentra en parkeergelegenheid. Er moet zo spoedig mogelijk wetgeving tot stand worden gebracht die de eigendomsverhouding met betrekking tot de ondergrond regelt. Een en ander betekent wel dat een goede regionale afstemming nodig is. Gemeenten, provincies, waterschappen en Rijk moeten meer samen-

werken om dit mogelijk te maken. Het ruimtelijk beleid dient zich te kenmerken door een planmatige aanpak, waarbij het bestemmingsplan (en daarmee de gemeente) een belangrijke plaats inneemt. De provincie heeft vooral een regiefunctie voor regionale afstemming en moet daarvoor meer bevoegdheden krijgen.

Ruimte voor nieuwe initiatieven dient zoveel mogelijk binnen de bestaande mogelijkheden gevonden te worden. De mogelijkheid hiertoe bestaat door de herstructurering van de landbouw. Daarbij moet een goed evenwicht gezocht worden tussen ruimteclaims voor wonen en werken aan de ene kant én de benodigde ruimte om extensivering van de landbouw mogelijk te maken. Tevens is het zinvol te bezien in hoeverre de ruimte die nodig is voor de drinkwatervoorziening, beter valt te combineren met andere functies. Verder kan verplaatsing van (een deel van) de nationale luchthaven naar een locatie in de Noordzee ruimte bieden in de Randstad (uitbreiding op de huidige locatie is niet gewenst, gezien de overlast, gezondheidsrisico's en overbelasting van de omliggende infrastructuur). Daaraan gekoppeld zou een kustlocatie in de Noordzee verlichting kunnen geven voor woningbouw, recreatie en schone bedrijven. In beide gevallen is wel een goede afweging van gevolgen voor kustlijn en natuur noodzakelijk. De Tweede Maasvlakte is volgens de SGP vooralsnog niet nodig. Voldoende mogelijkheden zijn binnen de huidige beschikbare ruimte aanwezig door het indikken en een betere selectie van activiteiten. In de Rotterdamse haven moet meer aandacht komen voor activiteiten met een hoge toegevoegde waarde en een laag ruimtegebruik. Bovendien kunnen er in en rond de andere havens in Zuid-West Nederland meer moge-

lijkheden gecreëerd worden (Vlissingen, Terneuzen en Moerdijk). Ten slotte bepleit de SGP meer aandacht voor het stimuleren van een evenwichtige spreiding van concentraties in Nederland. Te eenzijdige nadruk op de Randstad houdt niet alleen onvoldoende rekening met de mogelijkheden die elders aanwezig zijn, maar legt ook een te grote claim op het leefklimaat.

Wonen

Een groot probleem op de huizenmarkt is de prijsontwikkeling. Startende eenverdieners, alleenstaanden, grote gezinnen en zelfs een deel van de tweeverdieners is niet in staat een koophuis te financieren. Dit versterkt de groei van het aantal tweeverdieners om daardoor in staat te zijn toch een felbegeerde woning aan te schaffen. Hierdoor wordt de kloof tussen twee- en eenverdieners verder verscherpt. Dit is in niemands belang. De mogelijkheden van eenverdieners nemen hierdoor af, terwijl tweeverdieners er niets mee opschieten, omdat het extra geld dat ze verdienen, wegvloeit naar de gestegen woonlasten. Bovendien is deze ontwikkeling ongewenst, omdat gezinnen daardoor gedwongen worden zoveel werk te verrichten dat ze niet toekomen aan de zorgtaken voor kinderen en familie. Een sociaal Nederland kan alleen bestaan als mensen voldoende tijd hebben om God en elkaar te dienen. De SGP wil daarom terug naar een gezonde woningmarkt, waarbij het eigen woningbezit bevorderd wordt en er voldoende goede en goedkope woningen voorhanden zijn. Dit kan door de volgende maatregelen:

- er wordt meer geïnvesteerd in goede maar goedkope huur- en koopwoningen, zodat gewaarborgd wordt dat mensen met een relatief laag inkomen in een normale woon-

omgeving kunnen wonen;

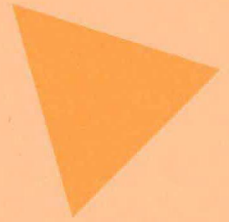
- de grondkosten voor de bouw van goedkope woningen kunnen voor een deel gefinancierd worden door huizen te bouwen die beter voldoen aan de wensen van mensen met hoge inkomens. Dit betekent dat de winst die gemaakt wordt op de verkoop van grond voor de bouw van duurere woningen, gebruikt wordt om goedkope woningen van een goede kwaliteit te kunnen bouwen tegen een aantrekkelijke prijs. Het is dan wel noodzakelijk dat gemeenten ervoor zorgen dat deze winst niet naar grondspeculanten gaat. Gemeenten moeten wettelijke mogelijkheden krijgen dit te voorkomen, mits ze het daardoor verdiende geld gebruiken voor het oplossen van problemen op de woningmarkt. Het bouwen van voldoende dure woningen zorgt er tevens voor dat de opwaartse druk wegvalt die de hogere inkomens leggen op de prijzen van huizen die eigenlijk bedoeld zijn voor de middeninkomens. Kortom, een beter afgestemd aanbod van woningen is nodig om de woningmarkt gezond te maken. Daarbij moet de overheid expliciet op zoek gaan naar mogelijkheden om het tekort aan bouwcapaciteit te verhelpen. Mede door de investeringen in de infrastructuur is er een te groot tekort aan aannemers die op de woningmarkt actief zijn. Een goede spreiding van de ontwikkeling van grote infrastructurele werken en VINEX-locaties over de tijd kan hierbij behulpzaam zijn, alsmede extra aandacht voor de opleiding van voldoende werknemers in de bouwsector;
- alle goedkoop gebouwde woningen moeten inclusief een anti-speculatiebeding verkocht worden om te voorkomen dat speculanten het sociale beleid van de overheid weer te niet doen door snel na aankoop het verschil

tussen bouwkosten en marktwaarde te incaseren;

- verder pleit de SGP voor het invoeren van hypotheekverstrekking op basis van één voltijdsinkomen (met een maximum van vier keer het bruto jaarinkomen), waarbij de hypotheekrente-af trek voor een bedrag van maximaal 250.000 euro blijft bestaan. Dit zorgt ervoor dat eenverdieners meer ruimte hebben om een woning te kopen, terwijl tweeverdieners hiervan profiteren omdat hun besteedbaar inkomen toeneemt;
- bezien moet worden of naast voorgaande maatregelen een koopsubsidie nodig is voor de lagere inkomens;
- het instrument van de huursubsidie blijft bestaan om de huren betaalbaar te houden.

Behalve de prijsontwikkeling doet zich op de woningmarkt een probleem voor in de kleine kernen. Ook die kleinschalige en soms dunbevolkte gebieden moeten leefbaar blijven. Een verdere uitkleding van het dienstverleningspakket – we denken dan vooral aan openbaar vervoer en postertijen – moet worden tegengegaan. Bovendien zijn er in die kernen – en soms ook in de wat grotere plattelands-gemeenten – momenteel onvoldoende mogelijkheden voor de eigen bevolking om een huis te kopen of te huren. De SGP is vanuit sociaal perspectief voor verdergaande mogelijkheden om huizen te bouwen voor de natuurlijke bevolkingsaanwas. Gemeenten moeten meer middelen krijgen om hierop beleid te kunnen voeren. Gegeven de beperkt beschikbare ruimte moet wel voldoende aandacht gegeven worden aan mogelijkheden om compact te bouwen.

Ook in de achterstandswijken van grote steden is sprake van een leefbaarheidsprobleem. We noemen onder andere werkloosheid,

(drugs)verslaving, criminaliteit, slechte woningen, weinig groen en weinig speelmogelijkheden. Het gevaar bestaat dat deze wijken verloederen tot getto's. Dat willen wij beslist voorkomen. Een gecombineerde aanpak is nodig: renovatie van woningen, werkgelegenheidsprojecten, meer toezicht door politie en toezichthouders. Sommige wijken zullen volledig herbouwd moeten worden met meer groen, en meer variatie in grootte en prijs van de woningen.

Mobiliteit

De mobiliteit in Nederland stijgt jaarlijks. Althans, de wens om mobiel te zijn. De werkelijke mobiliteit valt tegen. Files op de snelweg, verstopte steden, wachttijden en gebrek aan plaats in treinen zijn aan de orde van de dag. Hier moet echt iets gebeuren om te voorkomen dat Nederland nog meer dichtslibt. Een integrale mobiliteitsaanpak is nodig om te waarborgen dat noodzakelijke vervoersbewegingen niet stil komen te liggen. Daarom wil de SGP de volgende zes punten centraal stellen.

Mobiliteit afremmen

Een eerste speerpunt is voor de SGP dat mobiliteit geen absoluut recht is. Het op een goede manier faciliteren van nagenoeg onbegrensde behoeften aan meer vervoer is niet mogelijk. Daarvoor is Nederland te dichtbevolkt. Aanleg van steeds meer asfalt en rails is geen oplossing als de vervoersvraag pijlsnel blijft stijgen. Daarom is bezinning nodig op de rol van mobiliteit in Nederland met als uitvloeisel concrete maatregelen die de mobiliteitsvraag afremmen en de overblijvende noodzakelijke mobiliteit op een zo milieuvriendelijke mogelijke manier tegemoet komt. Het huidige overheidsbeleid (Nationaal Verkeers- en

Vervoersplan) gaat veel te veel uit van de gedachte dat mobiliteit 'fun' is. Mobiliteit staat dan vooral in het kader van onafhankelijkheid, emancipatie en individualisme. Niet alleen strijdt dit met de idealen van de SGP, die een maatschappij voor ogen staat waarin mensen op elkaar betrokken zijn, ook leidt dit tot een dusdanige 'onnozele' houding dat we uiteindelijk met elkaar in de file blijven staan. Leefbaarheid, bereikbaarheid en duurzaamheid zijn kernbegrippen van waaruit het mobiliteitsbeleid gestalte moet krijgen. Maatregelen om de mobiliteitsvraag af te remmen zijn:

- het invoeren van een Mobiliteits Effect Rapportage bij grote investeringen om te voorkomen dat teveel geïnvesteerd wordt in projecten met een te groot mobiliteitsverhogend effect;
- het beter afstemmen van woonvoorzieningen en bedrijfsterreinen waardoor woon-werkverkeer afgeremd wordt;
- het afschaffen van de overdrachtsbelasting op het kopen van een huis, zodat de drempel om te verhuizen verlaagd wordt;
- het introduceren van een aftrek voor mensen die dichtbij hun werk wonen (afschaffen van de 10-kilometergrens voor de aftrek) en het verminderen van de aftrek voor mensen die ver van hun werk wonen;
- de invoering van een kilometerheffing die de wegenbelasting en (een deel van) de accijns op motorbrandstoffen vervangt, met een tarief dat per weg en tijdstip verschilt om in geval van 'congestie' andere mogelijkheden te stimuleren (waarbij de SGP pleit voor een vast en verhandelbaar heffingsvrij quotum voor een basisafstand per jaar om de basisbehoefte aan mobiliteit betaalbaar te houden, zeker voor de lagere inkomens);

- internationale invoering van een heffing op transport over de weg om overbodig heen en weer gesleep met goederen in te perken;
- internationale invoering van een kerosine- en BTW-heffing op vliegtickets om het vliegverkeer af te remmen;
- aan de groei van het luchtverkeer strikte voorwaarden verbinden;
- het stimuleren van het gebruik van ICT om meer thuis te werken of dichterbij de woonplek.

Milieuvriendelijk vervoer

Een tweede speerpunt dat de SGP centraal wil stellen, is het gebruik maken van een milieuvriendelijke wijze van vervoer voor de noodzakelijke transportvraag. Dat betekent in de eerste plaats dat het gebruik van milieuvriendelijke wijzen van transport gestimuleerd moet worden. Met name het gebruik van fiets en openbaar vervoer dient gestimuleerd te worden voor het personenvervoer, terwijl het gebruik van trein, binnenvaart en ondergronds transport meer aandacht moet krijgen voor het goederenvervoer. Concreet wil de SGP

- (naast de hierboven genoemde maatregelen die milieu-onvriendelijk transport afremmen):
- een ruimere belastingaftrek en vergoedingsmogelijkheden voor woon-werkverkeer per fiets en openbaar vervoer;
  - meer investeringen in goede fietspaden (zeker ook tussen woonkernen en bedrijfsterrainen, zodat prettig en comfortabel woon-werkverkeer mogelijk is) en stallingsmogelijkheden (vooral bij bedrijventerrainen, opstappunten van het openbaar vervoer en in het centrum van steden);
  - meer investeringen in het vergroten van de capaciteit en het verminderen van de reistijd van het openbaar vervoer, o.a. door light-rail-

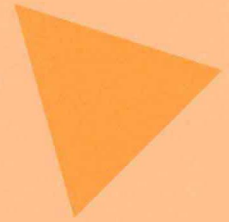
projecten, ruimere budgetten voor onderhoud en beheer van de railinfrastructuur en een betere afstemming tussen de diverse vervoersmogelijkheden;

- meer investeren in de mogelijkheden van ondergronds transport;
- het budget voor beheer en onderhoud van vaarwegen moet fors worden verhoogd, zodat knelpunten weggenomen dan wel voorkomen kunnen worden;
- de stimulering van onderzoek naar en de toepassing van milieuvriendelijke 'brandstof' (alcohol, water, elektriciteit) en superzuinige auto's;
- milieuvriendelijke auto's worden gesubsidieerd;
- het gebruik van Zeppelins wordt gestimuleerd.

Infrastructuur beter benutten

Een derde speerpunt van de SGP is het beter benutten van de aanwezige infrastructuur. Onvoldoende wordt gebruik gemaakt van de mogelijkheden die er zijn. Hierbij denken we aan:

- het vereenvoudigen van het gebruik van vrachtvervoer over water (niet alleen voor lange afstanden, maar zeker ook voor de kortere afstand in de 'kleinere' wateren, terwijl onderzoek moet plaatsvinden naar de mogelijkheden van door-to-door delivery);
- het efficiënter benutten van treinen en bussen;
- meer aandacht voor het beter benutten van de wegcapaciteit (gebruik vluchtstrook, inhaalverbod vrachtwagens, voertuiggeleidingssystemen waardoor de onderlinge afstand kan verkleinen, verlaging van de maximumsnelheid overdag op snelwegen waar opstopping een probleem is).

Extra infrastructuur

Een vierde speerpunt van de SGP is het investeren in extra infrastructuur voor knelpunten die ondanks de hierboven genoemde punten blijven bestaan. Concrete punten zijn:

- de Zuiderzee-spoorlijn Amsterdam-Groningen wordt aangelegd en kan als hogesnelheidslijn gebruikt worden (magneetweef-trein is te duur en heeft potentieel te weinig aansluitingen op andere verbindingen van het openbaar vervoer); een goede internationale aansluiting is doorslaggevend voor de meerwaarde van deze lijn;
- tussen de grote(re) steden in de Randstad komt een hoogwaardig OV-netwerk voor sneltram/metro;
- knelpunten bij sluisen voor de binnenvaart moeten worden weggenomen;
- aanleg van de Hanzelijn;
- aanleg van de hogesnelheidslijn-Oost;
- het voorkomen dat de exploitatie van de Betuwelijn (waar de SGP altijd een tegenstander van geweest is, omdat de binnenvaart een veel beter alternatief is) door exploitatiesubsidies ten koste gaat van de binnenvaart.

Marktwerking en vervoer

Een vijfde speerpunt van de SGP is dat mobiliteit in het dichtbevolkte Nederland dusdanig belangrijk is, dat het een overheidstaak is hiervan te zorgen. Met marktwerking in het openbaar vervoer en publiek-private constructies dient uiterst voorzichtig omgegaan te worden. De overheid moet voldoende invloed hebben op deze voor Nederland zo essentiële voorzieningen. Wat betreft de verzelfstandiging van de Nederlandse Spoorwegen moet de overheid alsnog mogelijkheden krijgen om meer invloed uit te oefenen teneinde problemen te voorkomen die nu tot onacceptabele toestanden lei-

den: slechte service, te weinig materieel, teveel uitval, teveel vertragingen. Om vergelijkbare redenen – het betreft een essentiële voorziening voor de Nederlandse maatschappij – is privatisering van Schiphol geen goede optie. Voor de minder dichtbevolkte gebieden moet de overheid een zorgplicht houden (en de daarbij behorende financiële middelen ter beschikking stellen) voor kleinschalige OV-voorzieningen zoals groeps- of beltaxi's. De overheid moet in het algemeen bereid zijn niet rendabele OV-verbindingen die maatschappelijk gewenst zijn, in stand te houden. Gemeenten moeten de financiële mogelijkheden hebben om die lijnen te handhaven. Het betrekken van private partijen bij de financiering van projecten is volgens de SGP niet nodig, als teruggekeerd wordt naar de kapitaaldienst voor de Rijksoverheid, wat gezien de budgettaire situatie mogelijk zou moeten zijn. Investeringsen kunnen dan over een langere periode worden uitgesmeerd, waardoor de financieringsmogelijkheden voldoende zijn. Een onderzoek naar de voor- en nadelen van een terugkeer naar de kapitaaldienst moet dan ook op korte termijn plaatsvinden.

Verkeersveiligheid

Een zesde speerpunt van de SGP is de veiligheid van het verkeer. Jaarlijks vallen in het verkeer vele doden en gewonden. Daarom willen wij dat de regering in ieder geval de volgende maatregelen neemt:

- tegen alcohol en drugs in het verkeer wordt strenger opgetreden; met name het aantal controles wordt opgevoerd. Wie binnen een jaar voor de tweede keer wordt betrapt op te veel alcohol of druggebruik, raakt zijn rijbewijs kwijt;
- verkeersovertredingen worden geregistreerd

en met punten 'gewaardeerd'. Wie in een jaar te veel punten krijgt, verliest tijdelijk zijn rijbevoegdheid; wie buitengewoon slecht scoort, raakt zijn rijbewijs kwijt;

- in woonwijken wordt de maximumsnelheid teruggebracht tot 30 km; vooral voor kinderen en ouderen is dat veiliger;
- kinderfietsjes krijgen verplicht een oranje vlag;
- het verkeerssignaleringssysteem wordt uitgebreid, ook in verband met mist-risico's;
- bij aansprakelijkheid bij ongelukken (ook tussen motorvoertuigen en andere verkeersdeelnemers) moet de schuldvraag een rol blijven spelen, zodat niet de bestuurder van een motorvoertuig bij voorbaat de schuldige is en de andere verkeersdeelnemers aangesproken worden op hun eigen verantwoordelijkheid;
- voor de veiligheid van voetgangers worden zebra's of verkeersdrempels aangelegd;
- het gebruik van andere dan hands-free telefoons door bestuurders van motorvoertuigen wordt verboden;
- de eisen die gelden voor scooters worden beter gehandhaafd, zodat onveilige situaties bestreden worden (en geluidsoverlast voorkomen wordt);
- de gebiedsgerichte projecten 'Duurzaam veilig' die op kleine schaal bewezen hebben goed te werken, moeten verder uitgebouwd worden. Met name de samenwerking tussen de verschillende wegbeheerders is daarbij van groot belang.

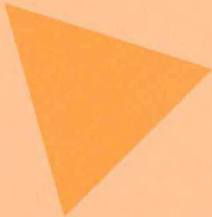
Water

De geschiedenis van Nederland is niet voor niets verbonden met het water. Water moet een belangrijker rol gaan spelen in Nederland. Zoals hierboven is aangegeven, moet water een

ordenend principe zijn bij de ruimtelijke ordening. Het water moet enerzijds de ruimte krijgen (rivieren), terwijl anderzijds doorlopende aandacht nodig is voor de kwaliteit van de bescherming tegen het water (goede waterkeringen blijven noodzakelijk). Veiligheid moet daarbij gehanteerd worden als harde randvoorwaarde. Het creëren van ruimte voor de rivier betekent dat een goede schadevergoedingsregeling getroffen moet worden met grondbezitters en landbouwers. Hiervoor moet meer geld uitgetrokken worden. Inpoldering van het Markermeer is mede ongewenst, omdat het nodig is voor een goede opvang van het water. Ook is verdieping van de Schelde volgens de SGP niet nodig. Niet alleen leidt dit tot ongewenste gevolgen voor de plaatselijke natuur, ook lijdt de veiligheid hier onder. Noodzakelijk is dat er meer geld komt voor de sanering van waterbodems.

Nederland moet de krachten bundelen om meer werk te maken van de internationale stroomgebieden. Voorkomen moet worden dat onvoldoende maatregelen in het buitenland leiden tot een te hoge waterstand in Nederland of tot verslechtering van de waterkwaliteit. Waterschappen spelen een belangrijke rol in het waterbeleid. Dat moet zo blijven. Kerntaken van waterschappen zijn het zorgen voor een goede waterkering en een goed kwantiteits- en kwaliteitsbeheer. Zij moeten dan ook voldoende middelen krijgen om deze taken goed uit te voeren. Daarbij is van belang dat het functionele karakter van de waterschappen gewaarborgd wordt. Een belangrijk aandachtspunt voor waterschappen moet de komende jaren de waterketen (kwaliteit) en het watersysteem (kwantiteit) zijn. Samenwerking met gemeenten en drinkwaterbedrijven kan ervoor zorgen dat waterbeleid

integraal gevoerd kan worden. De strijd tegen de verdroging moet geïntensiveerd worden. Belangrijke landbouw- en natuurgebieden lijden hier anders onder. Daarbij is meer aandacht nodig voor regionalisering van beleid. Nationale maatregelen voldoen niet altijd om regionale problemen aan te pakken. Zo is regionalisering van de grondwaterbelasting nodig. Lang niet overal leidt het gebruik van grondwater tot problemen. Terwijl op de ene plek voorzichtig met grondwateronttrekkingen omgegaan moet worden, is op

andere plaatsen meer dan voldoende water voorhanden. Een vergelijkbare redenering gaat overigens ook op voor toepassing van de nitraatrichtlijn (niet overal is nitraat in de landbouw een probleem voor de kwaliteit van het grondwater). Om voldoende zoet water voor landbouw en drinkwater te waarborgen en planten en dieren ter plaatse te beschermen, moet de strijd tegen de verzilting niet verslappen. Daarom past terughoudendheid bij plannen zoals de openstelling van de Haringvliet-sluizen.

Onderwijs dient de mens in staat te stellen de door God gegeven gaven te ontwikkelen en te ontplooien. Gods eer en dienst aan de naaste behoren hierbij voorop te staan. Zo bezien zijn leven en welzijn van de hele samenleving hiermee gediend. Iedereen moet leren dat hij/zij verantwoordelijkheden draagt voor God, voor de naaste en voor zichzelf. Dit is een dienende taak die geleerd moet worden.

Onderwijs is meer dan een stap op weg naar een beroeps carrière. Het moet evenwichtig gericht zijn op 'hoofd, hart en handen'. Dat is voor de SGP onderwijs, gebaseerd op bijbelse uitgangspunten. Deze boodschap geeft de jongeren perspectief en toekomstzin.

Tevens benadrukt de driedeling 'hoofd, hart en handen' de noodzaak van differentiatie in het onderwijs. De een heeft goede verstandelijke gaven, maar staat met twee linkerhanden als er iets gemaakt moet worden. Een ander kan juist uitstekend met zijn handen werken. Onderwijs waarbij iedereen de mogelijkheid heeft zich te ontplooien volgens de eigen gaven, is wat de SGP voor ogen staat.

Onderwijs en overheid

De openbare school met de Bijbel is het ideaal dat de SGP zich voor ogen stelt. Een Bijbel op iedere school vormde eeuwenlang de Nederlandse jeugd en mag ook de jeugd van tegenwoordig niet onthouden worden. Omdat Nederland ver bij dit ideaal vandaan leeft, is een tweede keus nodig, namelijk een protestants-christelijke of reformatorische zuil in onderwijsland.

Goed en deugdelijk onderwijs bij het licht van de Bijbel is allereerst een verantwoordelijkheid voor ouders, kerken en scholen en vervolgens ook een aanhoudende zorg voor de overheid. Zij heeft – in de visie van de SGP – vooral een voorwaardenschepende, financierende en controlerende taak.

Voor de SGP zijn er in dit kader een aantal belangrijke beginselen:

Kwalitatief goed onderwijs

Er is sprake van kwalitatief goed onderwijs als voldaan wordt aan de volgende voorwaarden:

- het onderwijs is gebaseerd op Gods Woord en de Drie Formulieren van Enigheid;

- het onderwijs houdt zich bezig met zingevingsvraagstukken;
- het onderwijs biedt de leerlingen een veilig pedagogisch klimaat;
- het onderwijs bereidt voor op het toekomstig maatschappelijk functioneren;
- het onderwijs speelt in op de verschillen tussen de leerlingen;
- het onderwijs ziet algemene vorming als een belangrijk aspect van haar curriculum;
- het onderwijs brengt de nodige sociale vaardigheden bij;
- het onderwijs heeft een didactisch instrumentarium waarmee docenten leerlingen tot leren kunnen brengen.

De overheid moet deugdelijke eisen stellen. Ze heeft de taak deugdelijk onderwijs aan haar onderdanen aan te bieden. De SGP is van mening dat de kwaliteit van het onderwijs primair afhankelijk is van de onderwijsgeveden. Dit is een reden te meer om te investeren in de kwaliteit van het onderwijzend personeel. Dit kan door een zwaar accent te leggen op nascholing, leeftijdsbewust personeelsbeleid, specialisatie en taakvariatie.

Vrijheid van onderwijs

In de Grondwet moet de vrijheid om onderwijs te ontvangen overeenkomstig Gods Woord verankerd blijven. De SGP ziet de grote betekenis van artikel 23 in en pleit voor volledige handhaving.

De SGP is blij dat ons bestel de mogelijkheid biedt om scholen te stichten en in stand te houden waar kinderen onderwijs krijgen, gebaseerd op een principiële grondslag die zo veel mogelijk overeenkomt met die van thuis en in de kerk.

Uitgangspunt is de identiteit die gehandhaafd moet blijven. Om dit te waarborgen mogen

scholen onder geen enkele voorwaarde worden gedwongen om bepaalde leerlingen en leerkrachten op te nemen.

De overheid blijft wel verantwoordelijk voor het namens haar verstrekken van openbaar onderwijs en het op gelijke voet bekostigen van openbaar en bijzonder onderwijs.

Eigen verantwoordelijkheid van de scholen

De overheid moet terughoudend zijn met betrekking tot de inhoud van het onderwijs. Scholen hebben hun eigen verantwoordelijkheden voor het geven van onderwijs en de kwaliteit daarvan. Aan die verantwoordelijkheid dient recht gedaan te worden, zowel in het openbaar als in het bijzonder onderwijs.

We constateren dat de inhoudelijke autonomie van de scholen verder afneemt door de steeds gedetailleerder omschrijving van de leerstof en de kerndoelen. Jarenlang zijn scholen overladen met wetten en regeltjes. Dat moet minder kunnen! Het terugbrengen van het aantal regels moet de administratieve belasting van de scholen doen verminderen. Daarnaast moet dit leiden tot een grotere bewegingsvrijheid en inrichting voor de scholen ten aanzien van de inhoud en inrichting van het onderwijs. De scholen moeten meer mogelijkheden krijgen tot het nemen van beleidsbeslissingen. De kwaliteit van het onderwijs zou zowel intern als extern (bijvoorbeeld door een groep gelijkgezinde scholen) moeten worden getoetst, waarna van overheidswege kan worden volstaan met een beperkte toetsing.

De keuze voor de autonome school betekent ook dat vormen van ondersteuning van onderwijsactiviteiten – zoals nascholing – bekostigd moeten worden via de school.

De inspectie heeft de taak de deugdelijkheid van het onderwijs te beoordelen.

Inspectie

Kwalitatief goed onderwijs is van eminent belang! De inspectie heeft de taak de scholen te beoordelen en zowel sterke als zwakke punten aan te wijzen. Hierbij moet de inspectie haar plaats weten. De bevoegdheden van de inspectie moeten beperkt blijven tot het controleren van de bij wet vastgestelde deugdelijkheids-eisen en het adviseren en stimuleren van de scholen. Om te waarborgen dat de inspectie geen inbreuk maakt op de vrijheid van inrichting dienen kwaliteitseisen, anders dan de wettelijk bepaalde deugdelijkheids-eisen, tot de verantwoordelijkheid van de school gerekend te worden.

Het mag niet zo zijn dat de overheid regels schrapt, terwijl een veel groter aantal regels via de inspectie de scholen weer binnenkomt.

In het onderwijsbeleid van de overheid gaan de ontwikkelingen snel. Enkele van die ontwikkelingen zijn:

Schaalvergroting en fusies

De SGP is van mening dat schaalvergroting in het primair onderwijs lokaal gerealiseerd moet worden waar het kan en centraal waar het moet. Er zijn situaties denkbaar waarbij het onmogelijk is als kleine bestuurlijke eenheid zorg te dragen voor een gedegen kwaliteits-, personeels-, en financieel beleid.

Schaalvergroting kan nodig zijn; zeker ook gezien de verdergaande decentralisatie in onderwijsland. De SGP wil onvermijdelijke schaalvergroting kleinschalig organiseren met de menselijke maat als uitgangspunt. Dat vraagt een ruimhartig nevenvestigingsbeleid.

Voor de SGP is de schaalvergroting in het voortgezet onderwijs inmiddels ver genoeg doorgevoerd. In het primair onderwijs is een (bestuurlijke) fusie in sommige gevallen de beste oplossing.

De overheid dient in haar beleid rekening te houden met het bestaan van instellingen met een eigen karakter. Ook kleine(re) richtingen – bijvoorbeeld de reformatorische en gereformeerde – moeten de mogelijkheid houden zich te blijven organiseren op basis van eigen identiteit.

De brede school en buitenschoolse educatie

De brede school is een bundeling van activiteiten voor de jeugd in de omgeving van de school. Buiten de reguliere schooltijden biedt de brede school activiteiten aan die voor en na schooltijd plaatsvinden. Als de brede school de opvoedingstaak van de ouders grotendeels over gaat nemen en niets anders dan opvangplek wordt, is deze voor de SGP onaanvaardbaar. Daar waar het brede schoolconcept bedoeld bij te dragen aan integratie van allochtonen en het bestrijden van onderwijsachterstanden, krijgt het onze steun, mits ze niet verwordt tot een staatsopvoeding.

De brede scholen die erin slagen de integratie van allochtonen en de bestrijding van onderwijsachterstanden te bevorderen, mogen wat de SGP betreft, van de gemeente een voorkeursrol krijgen.

'Zwarte' scholen

De zogenaamde 'zwarte' scholen komen steeds moeilijker aan geschikte docenten en de uitstroom van personeel is er hoger dan op de 'gewone' scholen. Onderwijsgevend en opvoeders op deze scholen moeten extra ondersteund worden. Naast leerkracht zijn zij

immers ook opvoeder en maatschappelijk werker. De grote (taal)achterstanden, contact met allochtone ouders en de grote verschillen in niveau maken het werken moeilijk. De SGP pleit voor voortzetting van de extra financiering per leerling, kleinere klassen en meer handen in de klas.

Nederland – Kennisland

Het aanbod van kennis is nog nooit zo groot geweest. Steeds meer verschuift het primaat van het aanleren van parate kennis naar het aanleren van vaardigheden die kennis toegankelijk maken. Kennis wordt steeds relatiever. De SGP onderstreept het belang van het bezitten van vaardigheden die het mogelijk maken om gedoseerd met kennis om te gaan, maar blijft tegelijk de aandacht vestigen op het bezitten van parate (feiten)kennis als de kapstok waaraan nieuw te verwerven kennis wordt opgehangen.

Leerinhouden

De SGP vraagt bijzondere aandacht voor zaken die – in het kader van het Europese eenheidsstreven – een geheel eigen en unieke plaats van Nederland in Europa en de wereld onderstrepen. Het unieke van Nederland als een vanouds christelijk georiënteerde natie, haar ontstaansgeschiedenis en de hechte relatie met het Calvinisme moet in de (geschiedenis)lessen blijvend tot uitdrukking komen. De SGP is van mening dat de kennis van het christendom onontbeerlijk is voor het begrijpen van de Nederlandse cultuur. Zorgwekkend is het gegeven dat op universiteiten aparte curricula over de christelijke wortels van ons land moeten worden gegeven om de historisch georiënteerde vervolgstudies te begrijpen. De SGP vraagt aandacht voor de chronologie in het geschiedenisonderwijs. In dit verband

moet er ook aandacht komen voor meer feitenkennis. Ook dient – in het kader van chronologie – specifieke aandacht te worden besteed aan de ontstaansgeschiedenis van ons land en daarom ook aan het Wilhelmus als ons volkslied.

Bekostiging

Omdat educatie van de bevolking van maatschappelijk belang is, ziet de SGP het als een overheidstaak dat het funderend onderwijs (primair onderwijs/voortgezet onderwijs) voor 100% door de overheid wordt bekostigd. De bekostiging dient zodanig te zijn dat scholen en instellingen hun onderwijs ruimschoots naar de eisen van deze tijd kunnen inrichten. Hierbij moet de component veiligheid – bijvoorbeeld door middel van het Arbo-beleid – een serieuze rol spelen. De overheid moet de mate van bekostiging koppelen aan de deugdelijkheidseisen en mag dit nooit doen aan de kwaliteitseisen.

De SGP pleit voor een verruiming van de bekostiging conform de OESO-norm (norm van de Organisatie voor Economische Samenwerking en Ontwikkeling), ook wat betreft de lerarensalarissen. Zij dienen marktconform te zijn. Dit geldt overigens ook voor de salarissen van het onderwijsondersteunend personeel in de scholen. De komende kabinetsperiode dient een belangrijke stap te worden gezet in het toegroeien naar de OESO-norm.

Marktwerking

Bedrijven en instellingen hebben mensen nodig die berekend zijn op de taken die ze in een toekomstige werkkring krijgen opgedragen. Het gevolg kan zijn dat er economische drijfveren zijn die het onderwijs 'dwingen' haar beleid af

te stemmen op de wensen van de markt. Deze marktwerking neemt toe, als de invloed van de overheid op het onderwijs afneemt.

Naarmate het economisch motief meer invloed heeft op het onderwijs, wordt het meten van de prestaties ook belangrijker. De kosten- en batenanalyse heeft zijn intrede gedaan in het onderwijs. Publicatie van de gemeten resultaten maakt het vervolgens mogelijk voor ouders en leerlingen een keuze te maken. Voor de SGP is het ongewenst als de markt de coördinator van het primair onderwijs wordt. Hoe dichter bij de arbeidsmarkt, hoe groter echter de rol van de markt mag zijn.

Omdat marktwerking bij elk van de hieronder te bespreken onderwijstypen een rol speelt en een aparte invulling krijgt, komen we hieronder nog enkele keren terug op marktwerking in het onderwijs.

Onderwijs en de leerling/student

Elke leerling heeft zijn/haar eigen gaven en aanleg, die aangesproken en ontwikkeld moeten worden. Onderwijsvernieuwingactiviteiten die een accent leggen op 'omgaan met verschillen', krijgen onze steun, maar dit mag nooit leiden tot een verregaande individualisering in het onderwijs.

De leerlingen moeten leren verantwoordelijkheid te dragen voor zichzelf, voor hun naasten, en dat voor Gods aangezicht. De school moet leerlingen aanspreken op hun gedragingen naar God, medeleerlingen en docenten toe. Binnen de leefgemeenschap van de school moeten gezagsdragers zijn, die de jongeren voorleven, corrigeren en waarden en normen bijbrengen.

Koste wat het kost moet voorkomen worden dat leerlingen – autochtoon of allochtoon –

vroegtijdig de school verlaten. De SGP pleit voor een effectieve manier van leerlingbegeleiding waarbij overleg tussen mentor, vakdocenten en ouders intensief plaatsvindt. Omdat de reden van vroegtijdig schoolverlaten nogal eens ligt in motivatieproblemen, dient er lokaal geïnvesteerd te worden in een activerende didactiek en sociaal-emotionele begeleiding.

Het is van belang dat het onderwijs open staat voor ieder die daarvoor de gaven heeft gekregen. Als SGP hechten wij dan ook aan een stelsel van studiefinanciering dat het mogelijk maakt dat ook kinderen van minder draagkrachtige ouders kunnen studeren.

Het stelsel van studiefinanciering moet volgens de SGP uitgaan van de volgende onderdelen:

- een jaarlijkse lening voor iedere student die in een gift wordt omgezet indien de student in het jaar 75% van de vereiste resultaten behaalt;
- een gedeelte dat bestaat uit een eveneens in gift omzetbare lening waarvan de hoogte afhankelijk is van het inkomen van de ouder(s);
- een gedeelte waarvoor de student zelf verantwoordelijk is en via eigen inkomen, ouderlijke bijdrage of door hem af te sluiten lening moet worden bekostigd;
- de OV-jaarkaart die in de huidige vorm (keuze tussen een week- of weekendkaart) gehandhaafd blijft;
- recht op studiefinanciering voor de duur van de studie plus een jaar;
- de mogelijkheid tot inkomensafhankelijke terugbetaling van de lening tot 20 jaar na het afronden van de studie.

Onderwijs en de ouder(s)

Kinderen hebben het recht op veiligheid,

geborgenheid en warmte van de ouders. Een gezond pedagogisch klimaat in het gezin heeft een positieve uitwerking op het functioneren van de kinderen op school.

De opvoeding is primair een taak van de ouders. De school kan en mag die verantwoordelijkheid nooit overnemen. 'Ontbijt op school', voor- en naschoolse opvang en soortgelijke trends zijn ongewenste ontwikkelingen. Daar waar kansarme kinderen zijn, ziet de school zich wel voor een taak geplaatst.

In het verlengde van de opvoeding thuis ligt de vorming van de kinderen op school. Omdat de school de opvoedingstaak van de ouders voor een aantal uren per dag 'overneemt', is het noodzakelijk dat de vorming op school in overeenstemming is met de opvoeding thuis en in de kerk. Dit hoort een doorgaande lijn te zijn. Het moet dan ook mogelijk blijven scholen op te richten op basis van de eigen identiteit. Grote betrokkenheid van de ouders bij het functioneren van hun kind op de school van hun richting is voor ons vanzelfsprekend en van het grootste belang.

Ouders vertrouwen een deel van de opvoedingstaak aan de school toe. Daarbij blijven ouders de eindverantwoordelijken voor de opvoeding van hun kinderen. Tegelijkertijd is aangegeven dat de school ook een eigen verantwoordelijkheid heeft, bijvoorbeeld naar de overheid toe. Binnen deze kaders pleit de SGP voor verschillende betrokken participanten binnen een school, die goed samenwerken in een bestuur, ouderraad, commissie of dergelijke.

Omdat het bevoegd gezag 'de drager van de vrijheid van onderwijs is', dient zij de uiteinde-

lijke zeggingskracht te houden over het onderwijs.

Daarom dient de vorm van medezeggenschap van ouders en leerlingen en de invoering van de WOR in het onderwijs niet verplicht te worden gesteld en moet de medezeggenschap zodanig vorm kunnen krijgen dat recht wordt gedaan aan de eigen, onoverdraagbare verantwoordelijkheden van het bevoegd gezag. Bij de medezeggenschap van ouders en leerlingen moet onthefing tot de mogelijkheden blijven behoren.

Onderwijzend personeel

De kwaliteit van het onderwijs staat of valt met de man of vrouw voor de klas. Als identificatiefiguur en kennisoverdrager heeft hij of zij een belangrijke taak in de opvoeding en vorming van de jongeren. De SGP vindt het hoog tijd het aanzien van het leraarschap te verhogen; betere salarissen en goede secundaire arbeidsvoorwaarden kunnen hieraan bijdragen. De SGP maakt zich sterk voor de zogenaamde opleidingsscholen, waarbij lerarenopleidingen intensief samenwerken met scholen, zodat de opleiding van aanstaande leerkrachten zoveel mogelijk op de scholen plaatsvindt.

Het tekort aan onderwijzend personeel is een verontrustend gegeven. Er moet blijvend worden gezocht naar oplossingen zonder dat dit structureel ten koste gaat van de kwaliteit van onderwijs. Het behouden van onderwijzmensen voor het onderwijs moet prioriteit nummer één zijn. Het vergroten van de personele mobiliteit kan hieraan bijdragen. Daarnaast moet de bestrijding van het ziekteverzuim worden geïntensiveerd.

Het aantal wachtgelders in het onderwijs moet worden teruggebracht. Dit is mogelijk door te investeren in nascholing, begeleiding, taakvaria-

tie en leeftijdsbewust personeelsbeleid. Voor wachtgelders die niet meer in het onderwijs aan de slag komen, zal actief worden gezocht naar herplaatsing buiten het onderwijs.

Grote betrokkenheid van het personeel bij de school is onmisbaar. Op een open en respectvolle manier dienen bevoegd gezag, directie en personeel met elkaar om te gaan, al blijft het bevoegd gezag de eindverantwoordelijkheid houden

Gebouwen

Gemeenten dienen hun zorgplicht voor het onderwijs waar te maken door voldoende financiële mogelijkheden te bieden voor de huisvesting van scholen. De gemeenten moeten daarvoor via het Gemeentefonds ook van voldoende middelen worden voorzien. Momenteel is de verdelingssystematiek onrechtvaardig. Om deze reden pleit de SGP voor grotere verantwoordelijkheid van de scholen (zeker waar er sprake is van schaalvergroting) door middel van decentralisatie en adequate normvergoeding. Dat betekent onder meer dat de huisvestingsconsequenties van onderwijsvernieuwingen steeds worden vertaald naar aanvullende bekostiging. Uitbreiding en renovatie van bestaande gebouwen kosten dermate veel, dat de gemeenten dit absoluut niet kunnen opbrengen. Om een ongewenste verhoging van de ozb te voorkomen, is een bijdrage van de rijksoverheid onvermijdelijk.

Een functioneel schoolgebouw moet aan drie criteria voldoen:

Schoon

Verschillende onderzoeken hebben uitgewezen dat het met de hygiëne op scholen slecht gesteld is. Voor de SGP is dit een onaan-

vaardbaar gegeven. Er dient meer financiële ruimte te komen voor schoonmaakfaciliteiten.

Geschikt

Er moeten meer kleine, rustige werkplekken voor docenten, zelfstandig werkende groepjes kinderen, remedial teachers en computers komen binnen de school.

Veilig

In en om de school moet het veilig zijn. Door preventief beleid en strenge sancties moet een zo veilig mogelijke leeromgeving worden gecreëerd.

Onderwijs en ICT

Informatie en communicatie wordt in onze samenleving steeds belangrijker. Het onderwijs mag niet achterblijven. Kinderen moeten vroegtijdig en adequaat worden voorbereid op het werken met de computer en omgaan met de enorme informatiestroom die op hen afkomt. Om dit mogelijk te maken moeten voldoende faciliteiten worden geboden om de leerlingen voldoende onderwijs over en met de computer te geven. Voor de SGP mag ICT-gebruik geen opzichzelfstaande plaats binnen de school innemen, maar is implementatie in het huidige onderwijs de grote uitdaging waar het onderwijsveld voor staat.

De filtermogelijkheden van Kennisnet en Internet dienen in samenwerking met het onderwijsveld verder te worden verfijnd. Ondanks dat moet Kennisnet zichzelf verkopen en dus niet verplicht worden gesteld. Scholen moeten – ook wat ICT betreft – hun eigen normen kunnen stellen en handhaven.

Naast de vele mogelijkheden en uitdagingen die ICT het onderwijs biedt, ziet de SGP

ook de gevaren. ICT op school mag nooit zover gaan dat de intermenselijke communicatie grotendeels verdwijnt. Daarnaast zijn onderwijsinhouden nooit waardenvrij en mag de belangrijke rol van de docent hierin nooit verdrongen worden. Juist de docent zal door middel van een begeleide confrontatie met de nieuwe media de leerlingen kunnen toerusten op verantwoord persoonlijk gebruik hiervan.

Primair Onderwijs

Bekostiging

De SGP staat niet afwijzend tegenover een gedeelte lumpsum financiering (de school krijgt een 'zak geld' en mag zelf een aantal bestemmingen uitkiezen) in het primair onderwijs, als dit maar niet betekent dat de kleine scholen gedwongen worden in grotere verbanden op te gaan. De manier van invoering dient gefaseerd en ongedwongen plaats te vinden; een zekere mate van differentiatie tussen kleine en grote scholen is nodig.

Management

In verband met de uitstroom van leidinggeven- den uit het onderwijs moet de positie van directeuren en andere kaderfunctionarissen worden verbeterd. Betere salariëring, adequate ondersteuning en voldoende tijd moeten hieraan bijdragen.

Kosten voor ABB (administratie, bestuur en beheer) moeten kostendekkend vergoed worden. Zeker als de scholen meer autonomie krijgen.

Weer Samen Naar School (WSNS)

Het proces van WSNS moet voortgang krijgen. De doelstelling om niet meer dan 2% van het totaal aantal leerlingen speciaal onderwijs te

laten volgen, moet niet ten koste van het welzijn van de leerlingen worden gehandhaafd. Het reguliere onderwijs heeft immers een beperkte draagkracht, evenals het speciaal (basis) onderwijs, vanwege de verdichtingsproblematiek. Er dient wel een positieve prikkel te blijven om zorgleerlingen zo lang als mogelijk en wenselijk is, binnen het reguliere onderwijs te houden en zo mogelijk terug te plaatsen in het reguliere onderwijs. Daarom pleiten we voor meer handen in de klas en meer ruimte voor persoonlijke begeleiding van zorgleerlingen.

Leerlinggebonden financiering

De SGP steunt de doelstellingen van de leerlinggebonden financiering, namelijk zoveel mogelijk onderwijs in de omgeving van de thuissituatie en keuzevrijheid voor ouders tussen basisonderwijs en speciaal (basis)onderwijs, waarbij de keuze voor het speciaal onderwijs een reële mogelijkheid moet worden. De clusterindeling dient hierbij niet al te rigide te worden toegepast. Er moet naar worden gestreefd om binnen afzienbare tijd een staffeling in de indicatiestelling aan te brengen en hierdoor de grondslag voor de toedeling van middelen te verfijnen.

Over de bestuurlijke vormgeving van de regionale expertisecentra (REC's) op langere termijn moet zo snel mogelijk duidelijkheid komen. Voorwaarde daarbij is dat de afzonderlijke scholen hun identiteit ten volle kunnen behouden. Dat betekent dat in ieder geval de onderwijsfunctie bij de scholen moet kunnen blijven en niet verplicht wordt gelegd bij en gecoördineerd vanuit de REC's. De verplichting tot intensieve samenwerking en medeverantwoordelijkheid op bestuurlijk en uitvoerend niveau doet geen recht aan de grondwettelijk gewaarborgde vrijheid van richting en inrichting.

Verkleining van de groeps grootte

Het proces van groeps grootteverkleining kan van groot belang zijn voor de kwaliteit van het onderwijs. De mogelijkheden voor persoonlijke aandacht en differentiatie én voor meer handen in de klas worden hierdoor immers aanzienlijk vergroot. Verdere verkleining van de groeps grootte heeft echter geen zin als er niet voldoende gekwalificeerd personeel beschikbaar is. Zolang dit probleem niet opgelost is, kunnen onderwijsassistenten de leerkracht veel werk uit handen nemen.

Oormerking van middelen ter verkleining van de groeps grootte moet worden afgeschaft.

Achterstandenbeleid

Bij het onderwijsachterstandenbeleid is het in het belang van de leerlingen de wegingsfactoren te handhaven. Ook de factor 1,25. Daarnaast dienen GOA (Gemeentelijk Onderwijs Achterstandenbeleid) en VVE (Vroeg en Voorschoolse Educatie) samengevoegd te worden.

Marktwerking

Aan marktwerking in het primair onderwijs kleven grote bezwaren. Juist deze vorm van onderwijs ligt direct in het verlengde van de opvoeding. De overheid moet aan het primair onderwijs deugdelijkheids-eisen blijven stellen en deze controleren; ook dient zij de kwaliteit van het onderwijs te bevorderen. Een andere voorwaarde om de marktwerking te doen verminderen, is dat deze vorm van onderwijs voldoende geografisch en per richting gespreid is. De overheid moet de stichtingsnorm niet te hoog stellen en een toereikend basisbedrag per school beschikbaar stellen.

Voor de scholen tekenen zich wel nieuwe markten af. Een duidelijk voorbeeld hiervan is de buitenschoolse opvang. In geen enkel geval

mag deze activiteit echter ten koste gaan van het primaire doel: het geven van onderwijs. In het verplicht publiceren van toetsgegevens (bijvoorbeeld de CITO-toets) en inspectierapporten ziet de SGP niets, omdat eindcijfers lang niet alles hoeven te zeggen over de kwaliteit van het onderwijs, vanwege onderscheid in leerlingpopulatie en achterstanden. Bovendien kan de visie op kwaliteit van toetsinstellingen en inspectie afwijken van die van de betrokken school. Bij publicatie van externe oordelen zouden scholen daardoor ten onrechte in een verkeerd daglicht kunnen komen.

Voortgezet Onderwijs

Basisvorming

Na de invoering van de Basisvorming moet het voorlopig rustig blijven. Wel dient er – in het verlengde van de evaluatie van de Basisvorming – meer ruimte te komen voor differentiatie, zonder overigens volledig vanuit de leerling te gaan denken. Tegelijk moet verdere versplintering van vakken worden tegengegaan. De SGP vindt het invoeren van tussendoelen niet wenselijk.

Voorbereidend Middelbaar Beroepsonderwijs (VMBO)

Een verdere profilering van het VMBO is nodig. Daarom is in voorkomende gevallen complettering van scholengemeenschappen met een VMBO-afdeling dringend gewenst. Hiervoor moeten mogelijkheden worden gecreëerd door gerichte aanpassing van het toetsingskader 'Plan van scholen'. De SGP vraagt bijzondere aandacht voor de zwakste leerlingen. De financiering van de zorg aan deze leerlingen in het VMBO moet ook in de toekomst conform het huidige gemengde budget tenminste gedeeltelijk via de scholen blijven lopen.

De leerlijnen van VMBO naar de BVE-sector dienen doorlopend te zijn.

Tweede Fase en Studiehuis

Ook in de Tweede Fase moet rust komen. Docenten moeten goed kunnen wennen aan hun veranderde positie. Bij de uitwerking van de veranderingen moet de vrije ruimte worden uitgebreid. De veranderingen dienen zo min mogelijk ten koste te gaan van algemeen vormende vakken.

Naast leren blijft ook kennis van feiten en bronnen belangrijk. De docent is niet alleen begeleider van het leerproces maar ook gezagsdrager, vakman en identificatiefiguur.

Examens

Voor de SGP is het ontoelaatbaar dat bepaalde examenonderwerpen leerlingen op een achterstand zetten, omdat zij ver bij de leefwereld van de christelijke jongeren vandaan staan. Teksten over films, theater, sport, enzovoorts keuren we af. Dit geldt ook voor teksten waar de vrije seksuele moraal en de evolutiegedachte aangeprezen worden.

De verplichte invoering van centrale examens voor het vak Culturele en Kunstzinnige Vorming hoeft er niet te komen. In het licht van de identiteitsgevoeligheid van CKV is het gewenst dat de examinering beperkt blijft tot schoolspecifieke examens.

Leren en werken

De praktisch ingestelde leerlingen hebben blijvende aandacht nodig. Zij komen namelijk onvoldoende aan hun trekken in de huidige Basisvorming. Het lijkt ons een goede zaak als zij – in nauwe samenwerking met de BVE-sector – vanaf hun veertiende jaar gecombineerd kunnen leren en werken.

De SGP roept op te onderzoeken of er mogelijkheden zijn om ook HAVO'ers bepaalde werktrajecten aan te bieden. Een aantal van de praktisch ingestelde HAVO'ers kan hiermee geholpen worden.

Marktwerking

Scholen voor voortgezet onderwijs moeten meer en meer hun eigen boontjes doppen. Ze krijgen daardoor steeds meer verantwoordelijkheden, maar worden tevens sterker afgerekend op hun prestaties. Dit heeft consequenties voor de marktwerking en de visie op effectiviteit. De SGP is van mening, gezien de eveneens vormende functie van deze vorm van onderwijs, dat het onderwijs moet aansluiten bij het normen- en waardenpatroon van thuis en dat dus de immateriële drijfveer belangrijker is dan een economische.

Voor de marktactiviteiten van een school voor voortgezet onderwijs, zoals volwasseneducatie, geldt de voorwaarde dat het primaire proces er geen schade door lijdt. Als een school niet afhankelijk wordt van een derde geldstroom, is er geen enkel bezwaar tegen bijvoorbeeld het geven van betaalde cursussen in moderne vreemde talen door instellingen voor voortgezet onderwijs. Dit levert een betere benutting van de gebouwen en extra inkomsten op.

Beroepsonderwijs/Beroeps- en Volwassenen Educatie (BVE)

Opleidingen

De opleidingen in de BVE-sector mogen niet te algemeen worden, maar moeten duidelijk opleiden voor het uitoefenen van een beroep. Tegelijkertijd moeten zij aantrekkelijker zijn. Dit moet plaatsvinden door uitbreiding van de mogelijkheid om leerwerktrajecten te volgen. Zo kan ook een bijdrage worden geleverd aan

het bestrijden van een voortijdig verlaten van de school. Even belangrijk is de aandacht voor beroepsethiek binnen de BVE-sector.

Het is van groot belang dat de leerlijnen van VMBO naar de BVE-sector doorlopend zijn.

Doelgroep

Zowel de mensen die niet eerder de gelegenheid hebben gehad een opleiding te volgen als zij die zich moeten bijscholen, moeten de gelegenheid krijgen zich alsnog of nader te bekwalmen. Omdat de groep functioneel analfabeten nog erg groot is, moeten de mogelijkheden voor educatie op latere leeftijd ruimschoots beschikbaar blijven en actief onder de aandacht van de doelgroep worden gebracht.

Wet Educatie Beroepsonderwijs (WEB)

In het kader van de evaluatie van de WEB moet overwogen worden welke ruimte er is om landelijke instellingen met behoud van hun positie de ruimte te bieden om uit te breiden met nieuwe opleidingen.

Marktwerking

In het beroepsonderwijs geldt wel het sterkst dat studenten worden voorbereid op een specifieke functie op de arbeidsmarkt. Dit drukt een stempel op het onderwijs. De SGP is van mening dat de effectiviteit van het beroepsonderwijs afhankelijk is van een goede aansluiting van het onderwijs op de beroepspraktijk. Die effectiviteit kan verhoogd worden door de markt een zekere ruimte te geven in het onderwijs. Voor de SGP is dit een betrokkenheid van het bedrijfsleven tot het onderwijs (bijvoorbeeld door stage-projecten) en geen inhoudelijke inbreng. Een te grote aandacht van het bedrijfsleven voor de inhoud van het onderwijs kan de vormende waarde in gevaar brengen.

Tevens kan de effectiviteit van het beroepsonderwijs worden vergroot door de potentiële leerlingen of studenten duidelijk te maken wat de plaats is van hun vakgebied in het totaal van de maatschappij en ze te leren beschikken over sociale en communicatieve vaardigheden.

Hoger Beroeps Onderwijs

Bevoegdheden en verantwoordelijkheden

Er is een tendens waar te nemen naar meer flexibiliteit en maatwerk in het Hoger Onderwijs. Dit mag echter niet ten koste gaan van de vakoverstijgende vorming van de studenten.

Als een verhoging van het collegegeld onvermijdelijk is, dient de instelling de gelden aantoonbaar om te zetten in extra onderwijsprestaties.

HBO-opleidingen en universiteiten hebben de verantwoordelijkheid zoveel mogelijk met elkaar samen te werken. Fusen zou echter de eigen aard van de verschillende soorten hoger onderwijs in gevaar kunnen brengen.

Bachelor-masterstructuur

Bij de invoering van de bachelor-masterstructuur dient er voldoende onderwijstijd gerealiseerd te worden, ook en juist ten opzichte van het buitenland. In principe moet ook de masterfase voor iedereen met een afgeronde bachelors-degree toegankelijk zijn en door de overheid worden bekostigd. Het opwerpen van een financiële barrière door onevenredig hoge collegegelden te vragen moet voorkomen worden.

Duur opleiding

De mogelijkheden voor vwo- en mbo-leerlingen voor het volgen van complete HBO-opleidingen in drie jaar moet worden uitgebreid. Reeds verworven competenties op individueel

niveau moeten worden meegenomen in de persoonlijke scholingsbehoefte. De SGP is een voorstander van individuele leertrajecten.

Deeltijdonderwijs

De verhoudingen tussen voltijd-, deeltijd-, en zij-instroomtrajecten moeten zich verder uitkristalliseren. Zeker ook ten aanzien van de lerarenopleidingen zal blijvend aandacht moeten worden besteed aan een goede theoretische en praktische vorming vóór er sprake kan zijn van zelfstandige beroepsuitoefening.

Marktwerking

Voor het hoger onderwijs gelden steeds scherpere kwaliteitsindicatoren. De HBO-sector wordt bekostigd op grond van rendement en op basis van studentenaantallen. Hoewel het niet onredelijk is dat aan studies en studenten hoge rendementseisen worden gesteld, is de SGP beducht voor het gevaar dat alleen het product telt en de inhoud en aanpak van het proces, waaronder de algemeen vormende waarden, niet in rekening worden gebracht.

Wetenschappelijk Onderwijs en Onderzoek

Het eigene van academische opleidingen en vakken

De academische opleiding heeft een eigen doel. Het gaat om het onderzoek van Gods schepping tot eer van God. De wetenschap heeft allereerst een cultuurvormende taak en is – binnen bijbelse grenzen – vrij om de schepping te onderzoeken. Externe vragen mogen hierin niet sturend en bepalend zijn.

De SGP is beducht dat onder economische druk het vormende motief van de academische studie verloren gaat. Daarmee verdwijnt niet alleen het algemeen vormende karakter van

een universitaire studie, maar ook legt dit een druk op de breedte van het universitaire vakkenaanbod.

De SGP maakt zich sterk voor een zo breed mogelijk aanbod van studierichtingen. Ook wanneer die maatschappelijk minder relevant zijn, moeten ze indien enigszins mogelijk blijven.

In het kader van de invoering van de bachelor-mastersystematiek moet er ruimte zijn om ook de lengte van opleidingen af te stemmen op de internationale context. Dat kan betekenen dat de standaard van eenjarige masteropleidingen moet worden verlaten.

Wetenschappelijk onderzoek en marktwerking

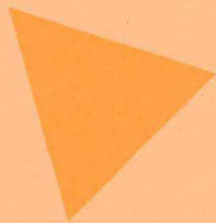
Aan een marktgerichte benadering van wetenschappelijk onderzoek kleven voor de SGP grote bezwaren. Kennis is een publiek goed en dient toegankelijk en controleerbaar te zijn. Daarnaast kan het wetenschappelijk onderzoek haar eigen oriëntatie kwijtraken. Dit betekent voor de SGP dat de overheid het fundamentele onderzoek niet aan marktpartijen kan overlaten en blijvend het vormende aspect van de academische studies moet garanderen. Marktwerking in het universitair onderzoek dient beperkt te blijven tot het toepassingsgericht onderzoek.

Samengevat dient de overheid er voor te waken dat de universiteit haar naam eer blijft aandoen door een duurzaam universeel kennisaanbod.

Kunst, cultuur en media

Kunst

Cultuur in het algemeen en kunst in het bijzonder verrijkt het leven. Als schepselen hebben we de roeping om goede en bijbels verantwoorde dingen te produceren: goede en ver-

antwoorde muziek, beeldende kunst en andere kunstvormen. De creatieve bron en gaven die we van God hebben ontvangen, dienen we volledig tot ontplooiing te brengen. De overheid dient dan ook verantwoorde kunstuitingen te bevorderen. Creatieve uitingen waarin mensen zich op een bijzondere, verantwoorde wijze uiten, verdienen maatschappelijke erkenning. Er zijn uitingen van wat men cultuur noemt, die de SGP als het tegenovergestelde daarvan beschouwt, namelijk 'barbarij'. Dat woord betekent volgens het woordenboek: 'zonder besef van zedelijke waarden, dan wel zonder smaak en gevoel'. Tegenover barbaarse kunstuitingen wil de SGP, dat ook op het gebied van cultuur normen gesteld worden die de toets van wat de Bijbel hierover zegt, kunnen doorstaan. Op onderdelen van het cultuurbeleid dient de overheidssteun daarom te worden afgebouwd.

Cultuur

Een bijzonder punt van zorg zijn de monumenten die veelal met achterstallig onderhoud kampen. En daarbij denken wij dan met name aan de vele oude en fraaie kerken die Nederland kent. Extra overheidssubsidies zijn noodzakelijk.

De SGP ziet het zorgdragen voor en instandhouden van ons cultureel historisch erfgoed als een overheidstaak. De vele archeologische 'schatten', archieven, bibliotheken en (rijks)musea, zijn van grote waarde voor de vorming van onder andere jongeren en dienen gemakkelijk toegankelijk te worden gemaakt. De SGP maakt zich dan ook sterk voor een verder digitalisering van de archieven en extra aandacht in het onderwijs.

Tot het cultuurbeleid behoort ook de bevordering van de Nederlandse taal. In het onderwijs dient als tegenwicht tegen de 'ontlezing' meer

aandacht aan de taal gegeven te worden. Ook in dit opzicht geldt dat we het woord niet door het beeld moeten laten verdringen. Daarnaast moet de band tussen het Nederlands en verwante talen (Vlaams, Zuid-Afrikaans) worden versterkt. De mogelijkheden om in het buitenland Nederlands te leren en te lezen via de Nederlandse instituten moeten worden versterkt en uitgebreid, onder andere door het steunen van leerstoelen 'Nederlandse taal' op buitenlandse universiteiten.

Media

Ook binnen de publieke omroepen is helaas veel 'barbarij' te vinden. Wanneer de SGP er desondanks voor kiest om in ieder geval een publiek bestel te handhaven, dan heeft dat twee redenen.

In de eerste plaats: wie de media prijs geeft aan de commercie, weet wel waar hij aan begint, maar niet waar hij eindigt. De mogelijkheid dat één of twee grote mediaconcerns gaan bepalen wat men te zien en horen krijgt – met mogelijkheden van manipulatie en beïnvloeding – willen wij voorkomen. In de tweede plaats kent het publieke bestel een omroep die wat betreft de inhoud van programma's uitstijgt boven wat andere omroepen te bieden hebben.

De SGP is voorstander van het verhogen van de eigen bijdragen voor het gebruik van de audiovisuele media.

Zowel in het publieke als in het commerciële bestel heeft de overheid de taak om erop toe te zien dat uitzendingen overeenkomen met de bijbelse richtlijnen. Godslasterlijke, kwetsende en zedeloze uitingen in de media en de reclame kunnen niet worden toegestaan. Meent een omroep toch dergelijke uitingen te moeten tonen, dan dienen sancties te worden getroffen. Zelfregulering is nuttig, maar ontslaat de

overheid niet van haar eigen verantwoordelijkheid. Zij dient de ontwikkeling van 'filters' te stimuleren en films, video's en andere beeld- en geluidsdragers van een kwaliteitskeurmerk te voorzien. 'Geweldchips' en 'sexchips' moeten verplicht worden gesteld op apparatuur die in Nederland op de markt wordt gebracht.

Zowel in letterlijke als in figuurlijke zin is de virtuele vrijstaat die Internet heet, grenzenloos. Voor de SGP zijn er bedenkelijke schaduwzijden van het internetgebruik, zoals pornografie, racisme, discriminatie, gokken, enzovoorts. De SGP vindt het een verantwoordelijkheid van de overheid om via een daadkrachtige normstelling en -handhaving te voorkomen dat de informatiesamenleving een normloze samenleving wordt. Daarbij dient er uiteraard

nauwlettend aandacht te zijn voor internationale verbanden.

Is het naar de mening van de SGP noodzakelijk om kwestieuze internet-uitingen zo dicht mogelijk bij de bron – de information-provider – te bestrijden, ook aan het einde van de 'pijplijn' – bij de gebruiker – is adequate bescherming essentieel. We doelen daarbij op de zogenoemde filtertechnieken. Ontwikkeling en integratie van filters dient door de overheid te worden gestimuleerd.

Het aanbod van landelijke dagbladen neemt af. De SGP roept de overheid op te zorgen voor voldoende diversiteit en voorkoming van verschraling. De NMa-constructie voorkomt momenteel dat alleen de grote concerns overblijven, en deze dient dan ook gehandhaafd te worden.

Ieder mens is geroepen om het leven dienstvaardig te besteden tot Gods eer en tot heil van de naaste. Deelname aan het arbeidsproces is één van de wijzen waarop aan deze opdracht gestalte kan worden gegeven. Primair is de mens zelf verantwoordelijk voor het levensonderhoud van zichzelf en de naasten, dichtbij en ver weg. Het is een voorrecht als we zelf mogen zorgen voor ons eigen inkomen

Onze werkelijkheid is door de zonde een gebroken werkelijkheid geworden. Velen kunnen, door wat voor oorzaak dan ook, niet (meer) actief deelnemen aan het arbeidsproces. De Bijbel laat er geen onduidelijkheid over bestaan, dat ook deze arbeidsongeschikten of werklozen recht hebben op een volwaardig bestaan. Hierin ligt een duidelijke opdracht voor familie, kerk en overheid. De overheid vervult hierin een vangnetfunctie. Wie niet werken wil, zal ook niet eten; maar wie niet kan werken, moet geholpen worden.

Onbetaalde arbeid

Het gaat de SGP niet alleen om betaald werk, maar even goed om onbetaald werk. Dan denken we bijvoorbeeld aan het werk in gezin en huishouding, in de zorg voor elkaar en de opvoeding van de kinderen. In de politiek en de samenleving wordt misschien wat neergekeken op het werk in huishouden en gezin; de SGP vindt dit werk van grote waarde. Het opvoeden van eigen kinderen is een uiterst belangrijke taak voor beide ouders. De regering moet daarom zorgen voor een beleid dat deze taak ondersteunt. Ouders vervullen een belangrijke taak bij het opvoeden van kinderen die later thuis, op het werk en in de maatschappij een grote rol vervullen.

In de paragraaf 'Een dienstbare economie' hebben we al het één en ander aan beleid geïntroduceerd dat helpt om een 'gezinsvriendelijker' maatschappij te bevorderen (splittingsstelsel, hypotheekaf trek). Hier willen we de volgende maatregelen benadrukken:

- het minimumloon mag niet omlaag, de kinderbijslag moet omhoog (voor kinderen die in het buitenland verblijven gecorrigeerd voor het plaatselijke prijspeil);
- tegemoetkoming in de kosten van kinderopvang wordt vervangen door een verhoging van de kinderbijslag (ieder heeft zelf de keus dit extra geld al dan niet aan kinderopvang te besteden);
- met voorstellen om verloffaciliteiten verder uit te breiden

wordt voorzichtig omgegaan, als dat leidt tot een verdere verhoging van de arbeidsparticipatie van tweeverdieners.

Extra zorg heeft de SGP voor alleenstaande ouders: weduwen of weduwnaars of – wat steeds meer voorkomt – gescheiden ouders met de zorg voor minderjarige kinderen. De regering wil deze ouders de arbeidsmarkt opsturen. Dat is een ontwikkeling die een goed gezinsleven bedreigt. Wij vinden dat ouders de gelegenheid moeten hebben om hun kinderen zelf op te voeden. Dat betekent dat zij langdurig op een uitkering aangewezen kunnen zijn. Die uitkering is nu 90% van het sociaal minimum. Dat is te weinig en voor deze categorie wil de SGP de uitkering binnen 4 jaar verhogen tot 100%. Bovendien willen we niet dat alleenstaande ouders met kinderen beneden de 16 jaar verplicht worden te solliciteren naar betaald werk. Overigens moet wel extra geïnvesteerd worden in reïntegratiebeleid voor alleenstaande ouders die langdurig voor de eigen kinderen hebben gezorgd en vervolgens de arbeidsmarkt willen betreden. Maar als de gezinssituatie vereist dat ze thuis zijn, dan moet dat kunnen.

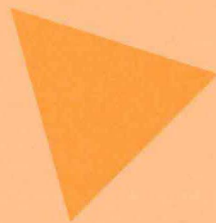
Overigens heeft de vergrijzingsproblematiek die Nederland de komende tijd voor financiële problemen plaatst (zie ook de paragraaf 'Een dienstbare economie'), natuurlijk alles te maken met het geringe aantal kinderen dat geboren wordt. De SGP wil geen actieve bevolkingspolitiek, noch naar de ene noch naar de andere kant. Of en hoeveel kinderen er geboren worden is geen zaak die de overheid aangaat. De overheid moet echter wel een gezinsvriendelijk beleid voeren, zodat ouders in een klimaat leven waar kinderen welkom zijn.

De vrijwilligers in kerk, maatschappelijke organisaties en zorg zijn voor de samenleving als de

smeerolie in de motor. Vrijwilligerswerk willen we dan ook sterk stimuleren door de belastingvrije onkostenvergoeding tot 1000 euro per jaar te verhogen. Daarnaast wil de SGP dat er een regeling komt die door vrijwilligers gemaakte kosten voor opleiding en deskundigheidsbevordering compenseert.

Arbeidsdeelname

Ondanks de sterke groei van het aantal betaalde banen, is er nog steeds een groot aantal (langdurig) werklozen. Dit terwijl er op veel plaatsen een tekort is aan werknemers. Bij het nadenken over de sociale zekerheid staat de vergroting van de arbeidsdeelname voor de SGP dan ook voorop. De SGP wil de arbeidsparticipatie vergroten door enerzijds te investeren in aanbodgericht beleid als bemiddeling, resultaatgerichte scholing, kortdurende en op uitstroom gerichte werkervaringsprojecten en detachering. Anderzijds kan vraaggericht beleid – zoals verlaging van de werkgeverslasten, matige loonontwikkeling en een betere benutting van de ruimte tussen het minimumloon en de laagste CAO-schalen – de arbeidsparticipatie vergroten. De informatievoorziening over werkgelegenheidsregelingen aan werkgevers laat nogal eens te wensen over. Daarom moeten de regelingen beter op elkaar afgestemd worden en moet er één loket komen waar werkgevers al de relevante informatie kunnen krijgen. De SGP wil mensen die langdurig afhankelijk zijn van een bijstandsuitkering, (financieel) stimuleren tot het verrichten van bepaalde sociale activiteiten om daardoor een sociaal isolement te voorkomen en meer perspectief op eventueel werk te bieden. Goed werkloosheidsbeleid kenmerkt zich echter niet in de eerste plaats door het geven van allerlei uitkeringen. Volgens de SGP is het beter

om diegenen van wie de boot op de klippen loopt, zo snel mogelijk aan een andere boot te helpen. Niet door allerlei cadeaus weg te geven, maar wel door tijdelijke barrières weg te nemen. Centraal hierbij moet staan dat een ieder die wil werken, ook de kans krijgt om dat te doen. Mensen zijn er het meest bij gebaat dat ze zelf weer in staat zijn hun brood te verdienen. Dit kan bijvoorbeeld door om- en bijscholingstrajecten aan te bieden, zodat werknemers die in hun oorspronkelijke beroep geen kans meer maken, ander werk kunnen gaan doen. Een andere mogelijkheid die de SGP wil bieden, is dat ondernemers in probleemsectoren (bijvoorbeeld de landbouw) fiscaal vriendelijk een onderneming kunnen starten in een andere sector. Hiertoe moeten de mogelijkheden van de herinvesteringsreserve verdergaand verruimd worden.

Krapte op de arbeidsmarkt

De arbeidsmarkt kent op een aantal punten duidelijke tekorten aan werknemers. In de toekomst zal dat – gezien de vergrijzing – niet snel verbeteren. Wil er voldoende draagvlak blijven bestaan voor de vergrijzende samenleving (waardoor kosten voor zorg en dergelijke stijgen), dan moet iets gedaan worden aan de onevenwichtigheid tussen arbeidsvraag en -aanbod.

De SGP ziet drie mogelijkheden om aan dit probleem echt iets te doen. In de eerste plaats moet veel aandacht gegeven worden aan de WAO. Voorkomen moet worden dat mensen hier gebruik van moeten maken, terwijl ze eigenlijk best elders zouden willen en kunnen werken (zie ook hieronder). Daarnaast moet veel meer aandacht gegeven worden aan het voorkomen van ziekteverzuim. Jaarlijks gaan vele dagen verloren, vaak doordat arbeidsom-

standigheden niet goed zijn. Er dient meer werk gemaakt te worden van adequate en veilige arbeidsomstandigheden.

Een andere mogelijkheid is om te stimuleren dat mensen langer hun ervaring en kennis inbrengen in het arbeidsproces. Flexibele pensioering, verruiming van de mogelijkheden om in deeltijd te werken en het voorkomen van kortingen op pensioen als ouderen weer gaan werken, kunnen dit helpen realiseren.

Volgens ons bieden deze mogelijkheden voldoende aanknopingspunten om de krapte op de arbeidsmarkt aan te pakken. Aan een verdere verruiming van de mogelijkheden voor arbeidsmigratie heeft de SGP dan ook geen behoefte.

Arbeidsdeelname van mensen met een handicap

De SGP is van mening dat bij het aannemen van personeel mensen met een handicap voorrang moeten krijgen als zij beschikken over een vergelijkbare dosis expertise op het vakgebied. Voor hun arbeidsdeelname is al veel mogelijk, bijvoorbeeld het gesubsidieerd aanpassen van de werkplek en loondispensatie, waarbij een deel van de arbeidskosten vanuit de sociale zekerheid wordt betaald. Van deze mogelijkheden wordt nog veel te weinig gebruik gemaakt. Dwang op werkgevers om mensen met een handicap in dienst te nemen, is niet wenselijk. Wel heeft de overheid uitdrukkelijk een voorbeeldfunctie. Wat de SGP betreft, moet de overheid ervoor zorgen dat tenminste een bepaald deel van de nieuwe instroom van ambtenaren bestaat uit mensen met een handicap. Daarbij hoort dat dit financieel voldoende begeleid wordt, zodat mogelijk noodzakelijke aanpassingen (in bijvoorbeeld gebouwen) ook kunnen plaatsvinden. Daarnaast dient de sociale

werkvoorziening op peil te blijven als werkmo-
gelijkheden voor gehandicapten en moeten de
mogelijkheden voor begeleid werken worden
uitgebreid.

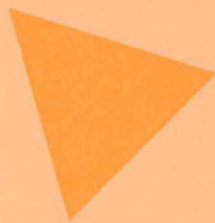
Sociale Zaken

In veel landen betekent geen werk bittere
armoede. In Nederland gelukkig niet. Mensen
die niet kunnen werken, hebben in ons stelsel
van sociale zekerheid recht op een uitkering.
De uitdrukking 'een uitkering is geen hangmat,
maar een springplank', maakt duidelijk wat de
SGP voor ogen heeft, namelijk snelle terugkeer
naar de arbeidsmarkt. Met uitzondering natuur-
lijk van gepensioneerden, die na gedane arbeid
van hun 'rust' mogen genieten. Hoe lager de
uitkering, des te beter de 'springplank' werkt.
Dit betekent volgens ons dat vooral gelet moet
worden op de vraag wie wel en wie niet recht
heeft op een uitkering. Het niveau van de uit-
keringen moet niet worden verlaagd. Ondanks
ons stelsel van sociale zekerheid, bestaat er
ook in Nederland nog wel degelijk armoede.
Zeker voor gezinnen met kinderen die langdu-
rig financieel afhankelijk zijn van een uitkering,
is het moeilijk de eindjes aan elkaar te knopen.
Bij een gematigde loonontwikkeling moeten
uitkeringen en lonen op gelijke wijze stijgen.

Toekomst van de WAO

De grote WAO-instroom en de kleine WAO-
uitstroom is zorgelijk. In de paragraaf 'Een
dienstbare economie' is aangegeven dat we
naar een veelzijdiger economie willen. Dat cre-
eert een klimaat waarin hopelijk arbeidsrust en
-voldoening een grotere plaats kunnen krijgen.
Omkering van de maatschappelijke tendens die
tot een steeds grotere werkdruk leidt, is hard
nodig om het ziekteverzuim te verminderen.
Toch zullen ingrijpende maatregelen nodig zijn

om het grote aantal WAO'ers een kans te
geven op werk. Het huidige beleid is niet soci-
aal genoeg, omdat mensen die het niet nodig
hebben toch voor een uitkering in aanmerking
komen. Mensen hebben er het meeste baat bij
als ze zelf kunnen zorgen voor hun onderhoud.
De SGP wil daarom naar een WAO-systeem
waarbij enerzijds zij die echt niet kunnen wer-
ken, ruim voorzien worden van een uitkering
(als de regeling goed werkt, kan de uitkering
omhoog), terwijl anderzijds zij die nog wel tot
werk in staat zijn, voldoende begeleiding krij-
gen en prikkels hebben om weer aan de slag te
gaan. De SGP denkt daarbij aan een systeem,
waarbij na een zorgvuldig begeleidingstraject en
een goede keuring (zoveel mogelijk door
arbeidsdeskundigen en niet door medici om
medicalisering te voorkomen) mensen die kun-
nen werken, de keus geboden wordt tussen
een baan of omscholing. In het laatste geval is
een uitkering mogelijk die gebaseerd is op het
laatst verdiende loon. Als gekozen wordt voor
werken, kan de overheid een eventueel gat tus-
sen nieuw en laatst verdiend loon aanvullen.
Dat schept ook ruimte om flexibeler om te
gaan met het begrip 'passende arbeid'. Het is
ongewenst dat aan de ene kant banen niet ver-
vuld kunnen worden, terwijl er aan de andere
kant mensen zijn die dat werk best zouden
kunnen doen. Er moet ontslag mogelijk zijn, als
een werknemer zijn huidige werk niet meer
kan vervullen, maar acceptabel ander werk
binnen het bedrijf wel en hij dat weigert te
doen. Dit mag uiteraard alleen onder voor-
waarden die controleerbaar zijn, en als er vol-
doende mogelijkheden zijn voor beroep bij
misbruik. Overigens moet de overheid, zeker
omdat de reïntegratie geprivatiseerd is, alert
zijn op voldoende kansen voor iedereen. Het
moet voorkomen worden dat mensen met

weinig kansen ook weinig aandacht krijgen. Ieder die kan werken, heeft recht op voldoende begeleiding. Daarnaast is de SGP van mening dat de financiële aanpassingen vooral gericht moeten worden op de instroom van WAO'ers. Hoewel de voorgestelde regeling best mag gelden voor bestaande WAO'ers, maar dan vrijwillig, is het rechtvaardig om bestaande uitkeringen op peil te houden (zowel wat betreft hoogte als duur). Activeringsbeleid moet ingezet worden om deze mensen zo goed mogelijk te begeleiden naar een werksituatie.

Privatisering van de sociale zekerheid

Grote vraag voor de toekomst is of de sociale zekerheid verder moet worden geprivatiseerd en daarmee vercommercialiseerd. De SGP is er niet voor als werknemers zich (in toenemende mate) bij particuliere bedrijven moeten verzekeren tegen de risico's van arbeidsongeschiktheid en werkloosheid. Ervaringen met de privatisering van de Ziektewet en in de zorgsector, laten de gevaren zien. Bedrijven gaan meer selecteren op risico's waardoor mensen met een minder goede gezondheid slechter af zijn. Bovendien is het nog maar de vraag of privatisering tot een goedkoper stelsel leidt.

Instellingen op het gebied van de sociale zekerheid

De structuur van de sociale zekerheid gaat de komende jaren ingrijpend veranderen. Arbeidsvoorziening en de verschillende uitvoeringsinstellingen zullen verdwijnen. Voortaan moet iedereen die werk zoekt of een uitkering wil aanvragen, naar een Centrum voor Werk en Inkomen gaan. Hier vindt de intake plaats. Van hieruit wordt de bijstandsgerechtigde doorverwezen naar de gemeente; de WAO- of WW-gerechtigde krijgt de uitkering van de Uitvoeringsorganisatie

Werknemersverzekeringen (UWV). De werkzoekenden worden geholpen door private reïntegratiebedrijven.

De veranderingen zullen behoorlijk grote gevolgen hebben voor alle betrokkenen. De SGP vindt dat speciale aandacht moet worden geschonken aan de werknemers van de diverse organisaties die te maken krijgen met een grootschalige reorganisatie. Bovendien mogen de veranderingen niet ten koste gaan van de kwaliteit van de dienstverlening aan de cliënten.

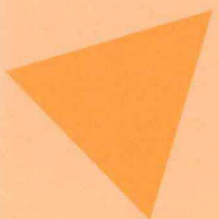
De privatisering van de reïntegratie zal zich nog moeten bewijzen. Speciale aandacht moet gaan naar de moeilijk plaatsbare mensen, bijvoorbeeld door een handicap. Wanneer blijkt dat private reïntegratiebedrijven niet de verwachtingen kunnen waarmaken, zal de privatisering (deels) moeten worden teruggedraaid.

Financiering van de AOW

Een punt van zorg is de financiering van de AOW. Nederland vergrijst; meer mensen doen een beroep op de AOW en doen dat ook langer. Om de AOW-premie niet onevenredig hoog te laten stijgen, wordt deze momenteel aan een maximum gebonden. Een eventueel tekort wordt gecompenseerd door een bijdrage aan het AOW-spaarfonds vanuit de algemene middelen. De vraag is echter of dit op lange termijn financieel haalbaar is. Er moeten daarom verkenningen uitgevoerd worden naar de mogelijkheden om de AOW anders te financieren. Hierbij denken we bijvoorbeeld aan verbreding van de heffingsgrondslag of een grotere rol van het draagkrachtbeginsel.

Uitkeringsfraude

Het raakvlak tussen werk en sociaal beleid is een ingewikkeld terrein, leidt soms tot hoge

kosten en is gevoelig voor fraude. Daarom moet de samenwerking tussen de verschillende partijen meer benut worden. Overheid, werkgevers, werknemers en sociale partners zouden zeker hun eigen verantwoordelijkheid moeten nemen.

Langdurig werklozen en arbeidsongeschikten moeten een uitkering krijgen, die hen in staat stelt een 'normaal' leven te leiden. Uitkeringen voor deze groepen moeten dan ook gekoppeld worden aan de marktontwikkelingen. Daar staat tegenover, dat uitgegaan mag worden van de medewerking van mensen die het echt nodig hebben. Harde maatregelen zijn nodig als mensen onvoldoende meewerken om de informatie te verstrekken die nodig is om vast te stellen waarop ze recht hebben. Degenen die wel recht hebben op een uitkering, zijn er dan ook bij gebaat dat fraude bestreden wordt (met een boete van minstens tweemaal het gefraudeerde bedrag).

Gewetens- en gemoedsbezwaarden

Vanouds heeft de SGP gepleit voor volledige erkenning en respectering door de overheid

van gemoedsbezwaarden tegen de verplichte sociale verzekeringen en vaccinatie. De SGP zal dit in de toekomst blijven doen. Mensen die met een beroep op de voorzienigheid van God zich niet kunnen en willen verzekeren, mogen daartoe niet gedwongen worden.

De SGP zal zich tevens met kracht blijven inzetten voor de positie van gewetensbezwaarden. Met name gaat het hier om (aanstaande) werknemers die bepaalde onderdelen van het werk niet willen verrichten omdat ze daar principeel niet achter staan. Voorbeelden hiervan zijn het sluiten van 'homohuwelijken', het meewerken aan euthanasie en het verrichten van zondagswerk. Het is de taak van de overheid ervoor te zorgen dat werknemers voldoende wettelijke mogelijkheden hebben om zich op gewetensbezwaren te beroepen. Tevens moet zoveel mogelijk gewaarborgd worden, dat werkgevers sollicitanten niet afwijzen omdat ze bepaalde werkzaamheden op grond van gewetensbezwaren niet willen verrichten.

Nederland is een klein land in een grote wereld. Om die reden zijn we aangewezen op samenwerking met andere staten, zowel rechtstreeks als in het verband van internationale organisaties. Het is zelfs de plicht van de Nederlandse natie haar dienende functie verder te doen reiken dan de eigen landgrenzen en bij te dragen aan het creëren van vrede en gerechtigheid voor anderen.

Het buitenlands beleid van Nederland moet dan ook uitdrukking zijn van de wens om daar waar mogelijk invloed uit te oefenen ter bevordering van goede en vreedzame verstandhoudingen tussen volkeren en naties.

Het SGP-buitenlandsbeleid kenmerkt zich zowel door het behartigen van de nationale belangen als het bevorderen van de internationale bijbelse gerechtigheid.

Behartigen van het nationaal belang

De landen van de Europese Unie hebben veel met elkaar gemeen. West-Europa in het algemeen en Nederland in het bijzonder kent een door het christendom gestempelde traditie, een gemeenschappelijk rechtsbesef en democratische bestuursvormen. Maar er zijn ook grote verschillen. De landen hebben een unieke ontstaansgeschiedenis, cultuur, taal, kerkelijke en maatschappelijke samenhang. Deze kleurrijke variatie tussen lidstaten onderling moet behouden blijven. Dit geldt ook bij een hechte Europese samenwerking die, met het oog op de huidige internationalisering, op sommige terreinen van overheidsbeleid nodig is.

Onder invloed van technologische ontwikkelingen en de toepassing van nieuwe vormen van transport en communicatie zijn de economieën van staten in elkaar vervlochten en is een wereld-economie ontstaan. Dit heeft grote gevolgen voor de zelfstandige staten, waaronder ook ons land. Op allerlei beleidsterreinen is Nederland afhankelijk geworden van andere staten en organisaties in de nationale verhoudingen. Deze verwevenheid zien we niet alleen in het internationaal monetair beleid en het kapitaalverkeer, maar even goed wordt dit zichtbaar bij milieuvraagstukken en de problemen rond veiligheid en wapenening. De nationale soevereiniteit van ons land is een groot goed. Gezien de ontstaansgeschiedenis van ons land waarin het protestantisme van grote betekenis was, dienen we te streven naar behoud van die soevereiniteit, zodat Nederland haar invloed kan behouden en haar belangen kan behartigen in internationale organisaties als de

Europese Unie, de Noordatlantische Verdragsorganisatie (NAVO) en de Verenigde Naties.

De SGP schaamt zich voor de recente wetgeving in Nederland. Van de christelijke afkomst van ons land is in het heden weinig meer over, getuige een aantal recente ontwikkelingen als het homohuwelijk, euthanasie en abortus. Nederland mag onder geen beding gidsland zijn op dit gebied en dient de internationale kritiek serieus te nemen.

Bevorderen van de internationale bijbelse gerechtigheid

Wereldwijd moeten vrede en gerechtigheid worden bevorderd en onrecht bestreden. In politiek opzicht betekent dit het streven naar voorkoming en beëindiging van geweld en naar bescherming van de schepping. Daarbij is de SGP zich bewust van het feit dat we leven in een gebroken wereld, waarin geweld nooit zal worden uitgebannen. Toch blijft de opdracht onverkort van kracht. Ieder land dat deze opdracht serieus neemt, loopt tegen grenzen aan. Voor een klein land als Nederland zijn de middelen om internationale gerechtigheid te bevorderen zo beperkt, dat keuzen gemaakt moeten worden. De SGP hanteert vier criteria bij het maken van deze afweging, namelijk nabijheid, verbondenheid, gebondenheid en noodsituaties.

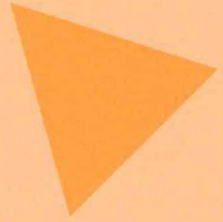
Nabijheid

Het Nederlands buitenlands beleid dient zich allereerst te richten op regionale vraagstukken. Een staat heeft met name de taak om in de naburige regio vrede en gerechtigheid te bevorderen. Dit betekent dat de Europese aangelegenheden van grote betekenis zijn.

Europese Unie

De Europese Unie is een samenwerkingsverband van een geheel eigen soort. Het streven naar een federale of centrale bestuursstructuur – een Europese Politieke Unie – wijzen we af. De SGP ziet niets in een rechtstreeks gekozen Commissievoorzitter, een Europese Senaat en een Europese Grondwet. De zelfstandigheid en eigen aard van de lidstaten moeten gerespecteerd worden, zodat burgers niet verder vervreemden van het openbaar bestuur. De SGP meent dat het primaat bij besluitvorming in Europa bij de Raad van Ministers – en dan met name de Europese Raad van regeringsleiders – moet liggen. De Commissie moet zoveel mogelijk een ambtelijk orgaan blijven dat binnen de door de Raad gestelde kaders richtlijnen opstelt. De SGP roept de Nederlandse regering op zich serieus en vroegtijdig met EU-regelgeving bezig te houden, de effecten daarvan te beoordelen en daarover van gedachten te wisselen met de betrokken minister of staatssecretaris. Momenteel wordt te veel overgelaten aan de – niet-gekozen – ambtenaren van de Permanente Vertegenwoordiging in Brussel.

De uitbreiding van de Europese Unie met landen uit Midden- en Oost-Europa dient zo spoedig mogelijk haar beslag te krijgen. De gedane toezeggingen op de top van Gotenburg om de eerste kandidaat-lidstaten in 2004 mee te laten doen aan de Europese verkiezingen, moeten gestand worden gedaan, mits de kandidaat-lidstaten voldoen aan de criteria van Kopenhagen. West-Europese landen moeten bereid zijn hier flink aan mee te betalen. Voor verdere uitbreiding is nodig dat de institutionele structuur van de Europese Unie, zoals vastgelegd in het Verdrag van Amsterdam, grondig wordt herzien. Overigens is de SGP huiverig

voor een Europese Unie die geen enkele culturele en sociale eenheid meer is, maar zich kenmerkt door grote verdeeldheid. Landen als Turkije (momenteel kandidaat-lid) en Oekraïne horen om bovengenoemde redenen niet thuis in de Europese Unie.

Het takenpakket van de Europese instellingen moet worden gelimiteerd en geconcentreerd, zodat zij minder taken op een betere manier kunnen behartigen. De Europese Unie moet zich niet begeven op terreinen waarop primaire verantwoordelijkheden liggen van andere internationale organisaties zoals de NAVO en de Raad van Europa.

De procedures om nationale parlementen een rol te laten spelen in de controle op Europese besluitvorming moeten helder en eenvoudig zijn. Het EU-beleid moet horizontaler worden, zodat de wetgever voortdurend alert is op de effecten van plannen van de Europese Commissie. Op de terreinen waar de nationale parlementen een rol hebben in dat proces, zoals de terreinen van justitie en binnenlandse zaken, moeten zij die rol zo veel mogelijk behouden.

Nederland en de andere lidstaten hebben hun politieke bereidheid getoond om te participeren in een Europese Unie. Nu er financiële offers gebracht moeten worden, mogen we niet achterblijven. Vanzelfsprekend dienen de lasten op een eerlijke wijze verdeeld te worden. Bij herziening van de Structuurfondsen moeten de Zuid-Europese landen fors inleveren ten gunste van de Midden- en Oost-Europese landen.

De SGP vindt het een goede zaak dat de NAVO, de OVSE en de Europese Unie zich inzetten voor politieke stabiliteit op de Balkan. Er moeten voldoende middelen gereserveerd worden voor militaire en humanitaire bijstand.

Burgers moeten primair aangemoedigd worden tot politieke participatie op nationaal en lokaal niveau. Uitgebreide campagnes om de burger een 'Europees gevoel' bij te brengen achten wij verspilling van gemeenschapsgeld. De bepalingen over het Europees burgerschap in het Verdrag betreffende de Europese Unie zijn overbodig. Het lijkt de SGP beter als de Europese Unie toetreedt tot het Europees Verdrag voor de Rechten van de Mens, als alternatief voor de komst van het EU-Handvest van de grondrechten, omdat elke lidstaat afzonderlijk daar al aan gebonden is.

Verbondenheid

De SGP dringt er bij de Nederlandse overheid op aan om in haar buitenlands beleid speciale aandacht te hebben voor naties en groepen binnen naties, die godsdienstige, culturele en historische verbondenheid met Nederland hebben, als Zuid-Afrika, Suriname, Israël en Indonesië.

Israël

De SGP voelt zich verbonden met het Joodse volk, ongeacht waar ze wonen. Hieruit vloeit de verbondenheid met de Joden in Israël en de staat Israël voort. Niet alleen vanwege de bijzondere geschiedenis van dit volk, maar bovenal omdat Israël het door God uitverkoren volk is; het volk waaruit Jezus is geboren.

De staat Israël heeft recht op een veilig bestaan. Mocht dat bedreigd worden, dan kan Israël op Nederlandse steun in NAVO-verband rekenen. Dit neemt niet weg dat Israël als staat zich heeft te houden aan de bepalingen van het volkenrecht. De Nederlandse overheid moet zowel op de staat Israël als op de Palestijnen een krachtig appel doen om het geweld te beëindigen, zodat er weer vertrouwen kan

groeien tussen beide partijen en er zo mogelijk weer vredesonderhandelingen kunnen beginnen.

Het recht op een veilig bestaan geldt eveneens voor de Palestijnse bevolking. De miljoenen Palestijnen die al vijftig jaar in vluchtelingenkampen in Libanon verkeren, dienen humanitaire noodhulp te krijgen. Ook moet gezocht worden naar een oplossing voor het vraagstuk van Palestijnse vluchtelingen.

Indonesië

Wat betreft Indonesië wordt gestreefd naar goede wederzijdse betrekkingen, waarbij Nederland echter wel pleit voor eerbiediging van godsdienstige en culturele minderheden. Een VN-waarnemersmissie naar de Molukken krijgt – als daar aanleiding toe is – de steun van de SGP. Bij de Indonesische regering wordt eveneens gepleit voor een grote mate van zelfbestuur voor de Molukken en de Papoea-bevolking en voor eerbiediging van hun cultuur. De SGP pleit voor een voortdurende en spoedige evaluatie van de onlangs weer begonnen ontwikkelingshulp aan Indonesië, omdat ze ernstig twijfelt aan de effectiviteit van de ontwikkelingshulp.

Vervolgde christenen

Vanuit een hartelijke bewogenheid met vervolgte christenen in andere landen en vanuit ons streven naar bijbelse gerechtigheid, moet voor deze categorie mensen worden opgekoemen; het is overigens duidelijk, dat er nooit sprake mag zijn van marteling of gevangenschap, welke religie men ook aanhangt. Vervolging omwille van het christelijk geloof in communistische en andere repressieve of dictatoriaal geleide staten moet door de Nederlandse regering veroordeeld worden op

diplomatiek niveau. In het uiterste geval kan Nederland besluiten de diplomatieke relaties te bevriezen, staatsbezoeken af te gelasten en ontwikkelingshulp stop te zetten. Landen waar christenen verhinderd worden in rust en vrede hun geloof te belijden, kunnen geen financiële banden met Nederland aangaan, krijgen geen handelsmissies op bezoek en de diplomatieke banden worden ingetrokken.

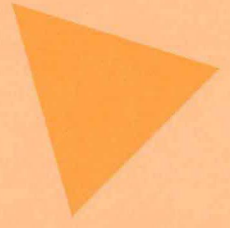
Gebondenheid

Nederland heeft zich gebonden aan verschillende organisaties in een bondgenootschap. Vanzelfsprekend zal de juridische gebondenheid aan deze organisaties gerelateerd moeten worden aan de eerdergenoemde doelstellingen van het buitenlands beleid. Het spreekt voor de SGP voor zich, dat die gebondenheid verplichtingen met zich meebrengt. Nederland dient in de wereld een betrouwbare partner te zijn.

De nood in de wereld

Een vierde prioriteit betreft de noodhulp. Wanneer er noodsituaties in de wereld zijn, zoals hongersnoden, aardbevingen of oorlogen, dan is onze overheid geroepen tot het betonen van barmhartigheid en het geven van hulp. Het behoort tot het buitenlands beleid om noodhulp te verlenen aan hen die in hun bestaan bedreigd worden. In tijden van nood zijn juist zij onze naasten. Het helpen van de naaste in nood mag zich niet beperken tot acute nood. Nederland dient vanwege zijn grote rijkdom veel te investeren in het bestrijden van armoede. Dit is niet alleen een plicht, maar ook een schuld: onze welvaart gaat rechtstreeks ten koste van de welvaart van mensen in de Derde Wereld.

De vier genoemde criteria (nabijheid, verbon-

denheid, gebondenheid en de nood in de wereld) moeten de overheid helpen bij het geven van inhoud aan haar streven naar internationale bijbelse gerechtigheid. Om die gerechtigheid te bereiken stelt de SGP zich vijf doelen voor ogen:

1. Het bevorderen van de rechtsorde

Het buitenlands beleid kan niet zonder de ordening die het volkenrecht garandeert. Staten die het niet zo nauw nemen met de klassieke grondrechten, zullen daarop moeten worden aangesproken en indien nodig zullen – zoveel mogelijk in internationaal verband – sancties getroffen moeten worden. Oorlogsmisdadigers dienen voor internationale gerechtshoven te worden gedaagd en een rechtvaardige straf te ontvangen. Om die reden is het noodzakelijk dat het Internationaal Strafhof te Den Haag spoedig zal starten, om oorlogsmisdadigers van over de hele wereld te kunnen berechten.

2. Het handhaven van de (inter)nationale veiligheid

Ook al zijn de veiligheidsrisico's de afgelopen tien jaar veranderd, risico's blijven bestaan. Dit geldt zeker als we letten op de instabiele situatie in de landen van de voormalige Sovjet-Unie en het Midden-Oosten en de acties van allereerste terroristische organisaties. Het is dan ook van groot belang dat Nederland beschikt over een krijgsmacht met doeltreffend en geavanceerd materiaal. Daarom moet het budget voor defensie verder omhoog. Een goede moraal is even nodig als een goede uitrusting. Een harde aanpak van ongewenst gedrag (alcohol- en drugsgebruik, zeer grof en godslasterlijk taalgebruik, seksuele intimidatie) en een goede discipline zijn daarvoor nodig. De SGP pleit

voor meer aandacht voor waarden en normen binnen de krijgsmacht. De mogelijkheden van geestelijke verzorging binnen de krijgsmacht moeten beter benut worden.

De arbeidsvoorwaarden voor militairen verdienen een bijstelling in positieve zin, om zo het grote tekort aan defensiepersoneel op te vangen. De SGP is van mening dat deze tekorten minder nijpend zullen zijn als de inzet van reservisten geoptimaliseerd wordt. In samenwerking met het bedrijfsleven dient deze mogelijkheid verder te worden onderzocht.

Terrorisme

Diverse brute aanslagen hebben met één klap terrorismebestrijding hoog op de agenda geplaatst. Voor de SGP is dit per definitie een internationale aangelegenheid; solidariteit en het maken van een gezamenlijke vuist staan daarbij voorop. Om dit te realiseren is een nauwe samenwerking met de Verenigde Staten van Amerika en de landen binnen de Europese Unie van groot belang.

Een verscherping van de buitengrenscontrole en wanneer nodig tijdelijke herinvoering van de binnengrenscontrole in de Europese Unie dient mogelijk te zijn. Daarnaast zullen inlichtingen- en veiligheidsdiensten en ook recherche-eenheden binnen de Europese Unie intensiever met elkaar moeten samenwerken. Terrorisme moet echt prioriteit nummer één worden en blijven van de Binnenlandse Veiligheids Dienst. Bij het behandelen van asielaanvragen moet extra worden gelet op mogelijk terroristische banden die asielzoekers zouden kunnen hebben.

Raketschild

De SGP heeft begrip voor de wens van de Verenigde Staten om een raketschild te bou-

wen. Dit mag echter niet betekenen dat deze supermacht eenzijdig het Anti Ballistic Missile op gaat zeggen. Dat zou de verhouding tussen de VS en de Russische Federatie niet ten goede komen en destabiliserend kunnen werken ten aanzien van de internationale veiligheid. De SGP pleit dan ook voor een multilaterale afstemming met bijvoorbeeld de Europese Unie, Rusland en China, in plaats van een unilaterale regeling.

Naast een moderne krijgsmacht zijn sterke partners in het veiligheidsbeleid van groot belang.

NAVO

Nederland heeft sinds 1945 steeds gestreefd naar een actieve betrokkenheid van de Verenigde Staten bij de veiligheid van West-Europa. Omdat de Verenigde Staten daarvoor van wezenlijk belang zijn, blijft de NAVO de hoeksteen van ons veiligheidsbeleid, ook al gaat de Europese Unie zelf krijgsmachteenheden samenstellen. De SGP is hier terughoudend in. De Europese Unie mag pas overgaan tot zelfstandige militaire operaties als de NAVO daar niet toe bereid is. Versterking van de Europese defensie kan uitstekend plaatsvinden binnen het kader van de NAVO. De Europese Unie dient te beseffen, dat niet de ambitie maar de huidige middelen en inzetbaarheid bepalend zijn voor de militaire kracht. Dan blijkt dat Europa, als het er echt op aan komt, niet zonder de hulp van de Verenigde Staten een operatie kan uitvoeren. Binnen de NAVO dient een snelle interventiemacht beschikbaar te zijn, waaraan ook Nederland deelneemt. Deze macht kan onder NAVO-commando bijvoorbeeld resoluties van de Veiligheidsraad uitvoeren. Uitbreiding van de NAVO moet zich niet

beperken tot Polen, Hongarije en Tsjechië; ook andere landen moet een serieus perspectief op spoedig lidmaatschap geboden worden.

Verenigde Naties

De Verenigde Naties dienen zich te presenteren als platform voor internationaal politiek overleg ter voorkoming en beslechting van geschillen. Daarnaast is het een goede zaak dat de Verenigde Naties zich inzetten voor onder meer de opvang van vluchtelingen en voor onderwijs aan kinderen wereldwijd. De Verenigde Naties kenmerken zich door bureaucratistische stroperigheid: een frisse wind moet ervoor zorgen dat de organisatie efficiënt zijn taken uit kan voeren.

Vanuit het streven naar vrede en gerechtigheid is de SGP van mening dat Nederland bereid moet zijn aan VN-vredesoperaties deel te nemen, hoewel we prioriteit geven aan vredesoperaties in NAVO-verband. Voorwaarde is wel dat Nederland zeggenschap houdt over de inzet van haar soldaten, de taak helder is en ook voldoende middelen gegarandeerd zijn om die taak te vervullen. Bij de besluitvorming dienen de genoemde voorwaarden als toetsingskader volledig en zorgvuldig te worden toegepast. De factoren 'nabijheid' en 'nationaal belang' mogen bij de besluitvorming over deelname aan vredesoperaties een zelfstandige rol spelen.

Voor VN-operaties buiten Europa ligt de eerste verantwoordelijkheid bij de landen in de desbetreffende regio. Indien noodzakelijk is Nederland echter bereid om ook buiten Europa deel te nemen aan deze operaties. Het opruimen van mijnen in gebieden die door (burger)oorlog getroffen zijn, verdient speciale aandacht en inzet.

Organisatie voor Veiligheid en Samenwerking in Europa (OVSE)

In de ogen van de SGP speelt de OVSE een heel belangrijke rol bij monitoring op de Balkan, bij het organiseren van verkiezingen en de opbouw van politieke instituties in het kader van de overgang naar een normale democratie. De SGP vindt de OVSE daarom een organisatie die ondersteuning volledig verdient; ze dient dan ook goed ingezet te worden.

3. Het bestrijden van armoede door ontwikkelingssamenwerking

Het streven moet zijn dat de arme landen op eigen kracht hun economie op orde krijgen. Soms is de nood echter zo hoog dat direct voedsel gegeven moet worden, omdat er geen tijd is om het op korte termijn te produceren. Nederland moet daarom voldoende budget voor noodhulp beschikbaar hebben. Het budget voor ontwikkelingssamenwerking als geheel wordt in de komende periode geleidelijk opgehoogd naar 1% van het bruto binnenlands product, waarbij 0,1% voor internationaal milieubeleid blijft gehandhaafd. Afhankelijk van de financieel-economische situatie kiezen we voor een exacte tijdsfasering om dit doel te kunnen bereiken. Op termijn streeft de SGP naar een verdere verhoging, bij voorkeur in afstemming met andere rijke landen.

Nederland moet haar ontwikkelingshulp beperken tot de armste landen, met name in Afrika. De SGP steunt het in gang gezette beleid om de ontwikkelingshulp te beperken tot 21 landen. De SGP roept de regering op de bilaterale hulp aan de te 'verlaten' landen ook daadwerkelijk af te bouwen en themaspecifieke hulp (zoals milieu, mensenrechten en vredesopbouw) in stand te houden. Voor een goede afstemming zijn internationale organisaties als

het IMF en de Wereldbank belangrijk, die wel veel doelmatiger moeten gaan werken.

Daarnaast kan afstemming plaats vinden door een regionale verdeling van de hulp die door de rijke landen geboden wordt, waarbij ieder land een aantal arme landen 'adopteert'.

Ontwikkelingssamenwerking dient primair om de armoede te bestrijden en heeft verder als doel vrede en gerechtigheid te bevorderen. Deze hulp fungeert direct als hulpmiddel, maar ook indirect als pressiemiddel. Daarom moet ontwikkelingshulp altijd samengaan met politieke inspanningen voor goed bestuur, een integrale overheid, bestrijding van corruptie en beëindiging van geweld.

Bij de projectkeuze gaat de SGP uit van een aantal criteria:

- projecten moeten aansluiten bij de plaatselijke en regionale behoeften;
- de bescherming van het milieu (onder meer regenwouden) krijgt een belangrijke plaats;
- er worden harde garanties gegeven dat de middelen op de juiste plaats (dus niet in de zakken van de rijken) terecht komen;
- bij hulpverlening dienen bijbelse criteria een belangrijke rol te spelen;
- ontwikkelingsprojecten worden systematisch geëvalueerd, waarbij men zich niet eenzijdig dient te richten op meetbare resultaten, maar ook op minder harde resultaten als het aanleren van verantwoordelijkheidsbesef en sociale ontwikkeling;
- door het stimuleren van particulier initiatief, in samenhang met de bevordering van een goed functionerend openbaar bestuur, kan een nieuwe impuls gegeven worden aan bestrijding van armoede. Mensen in ontwikkelingslanden hebben – bij wijze van spreken – meer aan een hengel met uitleg over de werkwijze dan aan voor hen gevangen vis.

Nog belangrijker is het mogelijk maken van normale economische betrekkingen met de arme landen. De Westerse wereld moet meer open staan voor producten vanuit de ontwikkelingslanden. De overheid dient het investeren in ontwikkelingslanden te stimuleren.

Verder heeft de overheid er door middel van voorlichting en het scheppen van gunstige voorwaarden zorg voor te dragen, dat burgers worden gestimuleerd de verre naasten recht te doen. Medefinancieringsorganisaties (MFO's) – koepelorganisaties waaronder een groot aantal particuliere hulporganisaties hangt – leveren een waardevolle bijdrage aan de ontwikkeling op lokaal niveau. Omdat de MFO's met name afhankelijk zijn van particuliere giften, is de betrokkenheid van de burger met de vaak kleinschaliger ontwikkelingsprojecten groter. Om het draagvlak in de Nederlandse samenwerking te behouden, verdient de positie van de MFO's beschermd te worden.

De SGP heeft zich de afgelopen jaren sterk gemaakt voor waterbeheer als een integraal onderdeel van bilaterale ontwikkelingshulpprogramma's. Waterbeheer is van groot belang, omdat er in verschillende regio's enorme schaarste aan water is, waardoor zelfs oorlogen kunnen ontstaan om water te 'winnen'. In het Midden-Oosten is een dergelijke situatie niet ondenkbaar. Dit betekent dat bij alle ontwikkelingshulp die gegeven wordt, men moet bezien of een deel van de te besteden hulp gelden kan worden besteed aan efficiënt en doeltreffend gebruik van dit schaarse goed. Het gaat dan niet alleen om hoeveelheden, maar ook om kwaliteit, hergebruik en samenhang met verantwoord natuurbeheer (bijvoorbeeld bosbeleid). Nederland heeft op het gebied van waterbeheer veel kennis in huis en dient deze

kennis in te zetten en ten nutte te maken voor ontwikkelingslanden die niet over zulke kennis beschikken. Hier ligt duidelijk een 'missionaire' taak voor Nederland.

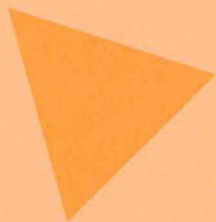
4. Internationale milieubescherming

Bij grensoverschrijdende vervuiling (via lucht en water) zullen in internationaal verband hardere afspraken gemaakt moeten worden. Op internationale conferenties worden vaak mooie woorden gesproken, maar wanneer het op woord houden aankomt, is de praktijk veel minder fraai. Nederland dient zich in te zetten voor:

- een betere bescherming van zeeën en oceanen, tropische regenwouden en de poolgebieden;
- verdere aanscherping van normen in internationale verdragen, onder meer wat betreft de uitstoot van schadelijke stoffen zoals CO₂;
- een consequente uitvoering van de afspraken die op de VN-milieuconferenties, zoals in Kyoto, gemaakt zijn.

5. Vluchtelingen zorg en asielbeleid

De SGP staat voor herbergzaamheid. Zij wil veiligheid, onderdak en al het nodige bieden aan degenen die het leven onmogelijk wordt gemaakt. In het bijzonder tegenover hen die wegens hun christelijk geloof vervolgd worden, is een ruimhartig beleid geboden. Het asielrecht is niet bedoeld voor mensen die louter verbetering van hun economische positie beogen. In een klein en dichtbevolkt land als Nederland is men op een terughoudend toelatingsbeleid aangewezen. Voor hen die misdaden tegen de menselijkheid begaan hebben en voor voortvluchtige criminelen, is hier geen plaats. Opvang en toetsing van de miljoenen vluchtelingen en ontheemden in de eigen regio heeft

de voorkeur van de SGP. Dan is het immers gemakkelijker terug te keren wanneer het gevaar geweken is. De noodlijdende UNHCR, het onderdeel van de Verenigde Naties dat zich bezighoudt met de opvang van vluchtelingen in hun eigen regio, dient daartoe van ruime financiële middelen te worden voorzien.

Ondanks het feit dat de meeste vluchtelingen en ontheemden in de regio van hun land blijven, komen er toch jaarlijks enkele honderdduizenden asielzoekers naar Europa. Omdat de binnengrenzen in Europa zijn weggefallen, dienen de landen van de Europese Unie gezamenlijk de buitengrens te bewaken. De praktijk leert dat veel asielzoekers via Italië en Spanje of de Oost-Europese landen Europa binnen komen en vervolgens het land zoeken waar ze het gemakkelijkst een vergunning kunnen krijgen. Daardoor krijgt Nederland naar verhouding onevenredig veel asielzoekers binnen. Een gezamenlijke aanpak, waarbij ook gekeken wordt naar evenredige verdeling van aantallen asielzoekers over de Europese landen, is onontkoombaar.

Mensensmokkel en vrouwenhandel – in belangrijke mate minderjarigen – dienen met alle middelen bestreden te worden. Er moeten voldoende middelen beschikbaar komen om de smokkelroutes en netwerken op te sporen en te ontmantelen.

Bij het zoeken naar locaties om asielzoekers op te vangen, moet goed gekeken worden naar de omvang van de gemeente. In een kleine gemeente moet niet een te groot opvangcentrum komen, ook om te voorkomen dat het draagvlak onder de lokale bevolking afneemt. Tijdens het verblijf in de opvang moeten asielzoekers maximaal betrokken worden bij het werk in en rond de opvang, om ze zo goed

mogelijk aan te spreken op zelfredzaamheid. Verveling en leegheid zijn problemen waarvoor oplossingen moeten worden gevonden. De mogelijkheden voor asielzoekers om aan het werk te gaan, moeten worden uitgebreid. Aan deze werkzaamheden mogen echter geen sociale zekerheidsrechten worden ontleend. Aangezien er nogal wat wettelijke belemmeringen bestaan om hen meer te laten werken, wil de SGP een goed onderzoek naar de mogelijkheden sterk aanbevelen.

De SGP vindt het nodig om in de begeleiding van asielzoekers voortdurend te wijzen op de mogelijkheid dat de asielaanvraag afgewezen wordt en zij dus terug moeten keren. Het werken van valse verwachtingen wordt zo voorkomen. Het is goed om kerken en verenigingen uit de plaatselijke gemeente te stimuleren om contacten te leggen met asielzoekers in de opvang, om hen zo in aanraking te brengen met de Bijbel of te betrekken bij vrijwilligerswerk.

De SGP vindt het nuttig dat nagegaan wordt of en in welke mate ook onder asielzoekers criminaliteit voorkomt. Dit kan bijdragen aan een realistische beeldvorming en een goede basis vormen voor gericht beleid. Aan een politiek correcte blinddoek hebben we niets.

De behandeling van asielaanvragen in Nederland moet met grote voortvarendheid plaatsvinden. Het is voor de SGP onaanvaardbaar, dat procedures drie jaar of meer in beslag nemen en dat asielzoekers ook aan de duur van de behandeling rechten kunnen ontleenen voor verblijf in ons land. Hier komen de schadelijke (psychische) gevolgen nog bij. De Immigratie- en Naturalisatie Dienst (IND) moet – met meer mensen en middelen – hard aan de slag om de enorme achterstanden weg

te werken en het weer mogelijk te maken dat de procedure niet langer dan een half jaar duurt. Een effectief terugkeerbeleid is sluitstuk van het asielbeleid.

Afgewezen asielzoekers moet voldoende tijd gegeven worden om zich voor te bereiden op terugkeer en de daarvoor benodigde papieren te bemachtigen. Het is nodig om uitgeprocedeerde asielzoekers op te blijven vangen, totdat alle papieren redelijkerwijs binnen kunnen zijn. Men moet voorkomen dat gemeenten opgezaald worden met uitgeprocedeerde asielzoekers die in de illegaliteit dreigen te geraken. De SGP wil het belang van een goed terugkeerbeleid benadrukken. Zij die toch in de illegaliteit verdwijnen, dienen bij opsporing onmiddellijk

uit ons land gezet te worden.

De SGP vindt het te optimistisch van de Nederlandse regering om van afgewezen asielzoekers te verwachten dat ze zelfstandig en vrijwillig terugkeren naar hun vaderland. In de praktijk komt hier weinig van terecht. Het is wenselijk dat de asielzoekers onder toezicht terugkeren naar hun vaderland, zodat zeker is dat ze niet per kerende trein of vlucht onder een andere naam opnieuw asiel aanvragen in een Europees land. Verder blijft het voor de SGP onacceptabel dat de meeste afgewezen asielzoekers niet naar hun land terugkeren, maar – op allerlei manieren – gedooft worden in onze samenleving. De regering dient zich maximaal in te spannen zoveel mogelijk uitgeprocedeerde asielzoekers terug te laten keren.

J Financiële onderbouwing

BEGROTINGSPRIORITEITEN VERKIEZINGSPROGRAMMA 2002 - 2006

De financiële paragraaf van dit verkiezingsprogramma geeft aan waar voor de SGP in de komende kabinetsperiode de prioriteiten liggen. Onderstaande bedragen hebben betrekking op het jaar 2006 (prijzen 2002, x € mln.).

Deze weergave van de begrotingsprioriteiten is door het Centraal Planbureau budgettair getoetst, waarbij de doorwerkingseffecten buiten beschouwing zijn gebleven.

Ombuigingen collectieve sector

Efficiency Rijksoverheid en wetgevingskwaliteit	600
Herijking coördinerend emancipatiebeleid	20
Herijking topsportbeleid	20
Verhoging eigen bijdragen in cultuur	300
Verhoging eigen bijdragen in media	300
Wijziging systematiek kinderopvang – ombuiging	250
Modernisering arbeidsmarktbeleid	450
Modernisering sociale zekerheid	500
Verbetering doelmatigheid zorgsector	150
<i>Totaal ombuigingen</i>	<u>2.590</u>

Lasten

Wijziging systematiek kinderopvang – lasten	150
Beperking aftrek hypotheekrente	470
Verhoging accijns alcohol en tabak	800
Heffing luchtverkeer	300
Belasting op vuurwerk	50
<i>Totaal lasten</i>	<u>1.770</u>

Beleidsintensiveringen

Zorg en Welzijn	1.000
Onderwijs	1.500
Veiligheid en leefbaarheid / rechtshandhaving	950
Infrastructuur / Economische activiteit	400
Herstructurering Landbouw	400
Natuur / Milieu	120
Cultuurhistorisch erfgoed (monumenten / musea e.d.)	100
Ontwikkelingssamenwerking	500
Gezinsbeleid (verhoging kinderbijslag / eenverdieners)	500
Afschaffing sollicitatieplicht alleenstaande ouders met kind < 16 jaar	100
<i>Totaal intensiveringen</i>	<u>5.570</u>

**Budgettaire ruimte en aanwending, 2006
(prijzen 2002, x € mln.).**

Ruimte voorzichtig trendmatig scenario ¹	3.500
Ombuigingen	2.590
Totale ruimte	<u>6.090</u>
Aangewend voor:	
Intensiveringen	5.570
Lastenverlichting ("-" = lastenverzwaring)	-1.770
Verbetering EMU-saldo ¹¹	2.290
Totaal aangewend	<u>6.090</u>

¹ Gebaseerd op de CPB Notitie 01/60 d.d. november 2001. Deze notitie is een bijstelling van het CPB-document nr. 3 'Boekhoudkundige berekening budgettaire ruimte 2003 - 2006' van juni 2001.

¹¹ Hiermee bedraagt het EMU-saldo in 2006 1%.

	<i>blz.</i>		<i>blz.</i>
Abortus	10, 27, 31, 87	CO ₂	3
Achterstandenbeleid	74	Criminaliteit	10, 12/13, 19/20, 22/23, 31, 60, 94
Achterstandswijken	59	Cultuur	11/12, 17, 24, 69, 77/78, 86, 89
Administratieve lastendruk	47, 52	Dak- en thuislozen	35
Adoptie	10, 30	Derde wereldlanden	50
Agrarische hoofdstructuur	52	Deugdelijkheidseisen	67-69, 74
Alleenverdiener	43	Dierenwelzijn	53
Ambulancevervoer	33	Discriminatie	21, 32, 34, 79
AOW	84	Doodstraf	20
Arbeidsdeelname	81/82	Drinkwatersector	40
Arbeidsmarkt	24, 70, 76, 81-83	Drugsgebruik	20, 35, 90
Arbeidsmigranten	24	Echtscheiding	29/30
Asielbeleid	93, 95	Ecologische hoofdstructuur	52, 57
Basispakket	35	Economie	10, 12, 36-40, 44/45, 48 50, 56, 80/81, 83, 86, 92
Basisvorming	74/75	Economisch structuurbeleid	37, 56
Bedrijfsopvolging	39	Eerste Kamer	18
Bedrijfsterrinen	56/57, 60/61	Eigen woningbezit	58
Begrotingsbeleid	42	Embryo's	28
Bekostiging (onderwijs)	69, 72/73	Etikettering voedsel	51
Belastingaftrek	61	Europees landbouwbeleid	50
Belastingstelsel	37, 41, 43/44	Europese Unie	17, 40, 42, 46, 86-88
Beroeps- en volwassenen Educatie	75	Euthanasie	10, 27/28, 31, 85, 87
Beroepsonderwijs	74-76	EVRM	88
Bestuurlijke organisatie	17	Faillissementswet	39
Bijzonder onderwijs	67	Financiële onderbouwing	96/97
Binnenvaart	62/63	Gebarentaal	34
Binnenvisserij	55	Gedoogbeleid	22/23
Biologische landbouw	52	Geestelijke verzorging (krijgsmacht)	90
Bordeelverbod	30	Gemeente	17/18, 21/22, 30/31, 34/35 57-59, 62/63, 68, 72, 74, 84, 94/95
Brandweer	22	Gemoedsbezwaarden	35, 85
Brede school	68	Genetische manipulatie	28/29, 54
Cellen	20	Geschiedenisonderwijs	69
Centrum voor Werk en Inkomen (CWI)	84	Gewasbeschermingsmiddelen	54
Coffeshops	34		
Convenanten	40-42		

		<i>blz.</i>		<i>blz.</i>
Gewetensbezwaarden		49	(Kandidaat)EU-lidstaten	50, 54, 85-88
Gezin	12, 19, 26, 29-31, 43, 58, 71, 80/81, 83		Kansspelen	35
Gezinsbedrijf		50	Kerncentrales	45
Globalisering		46	Kernenergie	41, 45
Gokautomaten		35	Kerosineheffing	61
Groene Hart		57	Kilometerheffing	60
Groeps-grootteverkleining		73	Kinderbijslag	43, 80
Grondwet	18, 24, 34, 67, 73, 87		Kinderopvang	80
Handhaving	17, 20, -22, 44, 67, 79		Klonen	28
Handicap	26/27, 31, 34, 82-84		Koningshuis	19
Herindeling		17	Koopsubsidie	59
Homohuwelijk	29, 85, 87		Krijgsmacht	90/91
Hoger Beroeps Onderwijs		76	Kunst	19, 29, 75, 77/78
Huisarts	33/34		Kustbeleid	55
Huursubsidie		59	Landbouw	39/40, 48-53, 57/58, 63/64, 82
Huwelijk	10, 28-30, 35		Landschapsbeheer	52, 57
Hypotheekrenteaftek		59, 80	Lastenverlichting	42/43
ICT	18, 39, 46, 61, 72		Leerlinggebonden financiering	73
IMF		92	Legbatterijen	53
Immigratie- en Naturalisatie Dienst (IND)		94	Liberalisering	45, 50/51
Inburgering		23	Luchthaven	58
Indonesië		88/89	Maatschappelijk verantwoord ondernemen	45/46
Infrastructuur	37, 39, 57-59, 61/62		Mantelzorg	32
Inspectie (onderwijs)		68, 74	Markten	44-46, 53, 74
Integraal Veiligheids Beleid		17	Marktwerking	44-46, 62, 69/70, 74-77
Integratiebeleid	23, 31, 68		Medefinancieringsorganisaties	93
Interactieve beleidsvorming		17	Media	73, 77/78
Internationale gerechtshoven		91	Midden- en Oost-Europa	87
(Inter)nationale veiligheid		91	Midden- en kleinbedrijf	38, 44
Internationale milieubescherming		93	Milieubelasting	40/41, 54
Internet	17, 20/21, 29, 35, 72, 79		Milieubeleid	37, 39-41, 45/46, 92
Israël		88	Milieuvervuiling	38
Jeugdbeleid		30	Mobiliteit	34, 40, 46, 56/57, 60, 62, 71
Jeugdzorg		31	Mobiliteitsbeleid	56, 60
Justitie	16, 19, 88		Molukken	89

		<i>blz.</i>		<i>blz.</i>
Monarchie		19	Sociaal beleid	50, 84
Natuur	36, 38, 40, 48-50, 53, 57/58		Sociale werkvoorziening	82
NAVO		87/88, 91	Sociale zaken	83
Nederlandse Antillen		22	Sociale zekerheid	81-84, 94
NMA		45, 52, 79	Softdrugs	34
Noodhulp		89, 92	Staatkundige vernieuwing	18/19
Ondergronds bouwen		57	Staatsschuld	42/43
Onderwijzend personeel		67, 71	Straf(maat)	19
Ontwikkelingssamenwerking		92	Studiehuis	75
Opvoedingsondersteuning		31	Subsidie politieke partijen	19
Overdrachtsbelasting		60	Successiebelasting	51
OV-jaarkaart		70	Terrorisme	90
OVSE		88, 92	Terugkeerbeleid	95
Ouderen	11, 19, 31/32, 63, 82		Tuinbouw	54
Palliatieve zorg		27/28	Tweede Fase	74
Papoea's		89	Uitkeringsfraude	84
Pleegezijn		31	Uitvoeringsorganisatie	
Politie	11, 15-22, 60		Werknemersverzekeringen	84
Primair onderwijs	68-70, 73/74		UNHCR	94
Principiële Effect Rapportage (PER)		45	Veiligheid	10, 12, 17, 19, 21-23, 30, 42 57, 62/63, 69/70, 86, 90-93
Privatisering		45, 62, 84	Vaccinatie (vee)	49, 85
Privéklinieken		33	Verenigde Naties	87, 91, 94
Prenatale diagnostiek		27	Verkeersveiligheid	62
Proefdieren		53	Verpleegkundigen	27
Provincie	17/18, 57/58		Verslaafden	11, 34
Raketschild		90	Vestigingsklimaat	37/38
Rampenbestrijding		22	Vestigingssteun jonge boeren	51
Rechtshandhaving		21	Vinexlocaties	59
Reïntegratiebeleid		81	Visserij	54/55
Rijk (overheid)	17/18, 57		Voetbal (betaald)	22
Ruimtelijk beleid		37, 58	Vluchtelingen zorg	93
Ruimtelijke ordening		57, 63	Voorbereidend Middelbaar Beroeps Onderwijs	74
Schaalvergroting (onderwijs)		68, 72	Voortgezet onderwijs	68/69, 74/75
Schiphol		62		
Schooluitval		24, 31		

	<i>blz.</i>
Vraagsturing in de zorg	31
Vrijheid van onderwijs	67, 71
Vrijwillige politie	21
Vrijwilligers(werk)	12, 17, 21/22, 31/32, 81, 94
Vroegtijdig schoolverlaten	20, 24, 70
Vuurwerk	40
WAO	82-84
Water	40/41, 45, 57/58, 61, 63/64, 93
Waterbeheer	93
Waterschappen	57, 63
Weer Samen Naar School	73
Wereldbank	92
Wereldhandelsorganisatie	46, 53
Wetenschappelijk Onderwijs	77
Wilhelmus	24, 69
Windparken	41
Winkeltijdenwet	47
Wonen	32, 56, 58-60, 88
Xenotransplantatie	29
Zeppelins	61
Ziekenhuizen (kleinschalig)	33
Ziektewet	84
Zondag	10, 24, 36-38, 46/47, 85
Zorgverzekering	35
'Zwarte' scholen	68

